

АМРИДДИН ШАРИФОВ

МАСОИЛИ МУБРАМИ ШАРҶИ МУОСИР

Kitob quyidagi ko'rsatilgan
muddatda topshirilishi shart

Oldingi foydalanishlar
miqdori

--	--

11

muosir

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН
ФАКУЛТЕТИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚАӢ
КАФЕДРАИ МИНТАКАШИНОСИИ ХОРИҶӢ

АМРИДДИН ШАРИФОВ

МАСОИЛИ МУБРАМИ ШАРҚИ МУОСИР

ДУШАНБЕ – 2022

Sharifov

Бо қарори Шӯрои илмӣю методии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз 19 декабри соли 2016 ба ҷои тавсия шудааст.

УДК: 930(0758)

ББК: 63.3(5) Ш-25

Зери назари дотсент Х.Д. Самиев

Мукаарризон: профессор Р.Ш. Нуриддинов
профессор А. Сағторзода

Мухаррир: дотсент Д. Ҳомидов
Шарифов А. Масоили мубрами Шарки муосир. — Душанбе: 2022. 139 с.

Воситаи таълим барои донишҷӯёни ихтисосҳои «Муносибатҳои байналхалқӣ», «Минтақашиносии хориҷӣ» ва дигар ихтисосҳои ҳислати ҷомеашиносию байналхалқидошта пешбинӣ шудааст. Донишҷӯён бо мутолиаи он оид ба нақши Шарки муосир, мушкилоти асосӣ, равандҳои иҷтимоӣ ва масоили мубрами минтақавӣ маълумоти муҳтасар пайдо менамоянд. Ҳамзамон воситаи таълим барои доираи васеи хонандагон пешниҳод мегардад.

ISBN-978-99947-846-5-3

© Шарифов А.2022

Рӯйхати ихтисораҳо

АМА - Амораги Муттаҳидаи Араб
АПНАХ - Аҳдномаи паҳн накардани аслиҳаи ҳастай
АТЭС - Ҷомеаи иқтисодии осийё - уқёнуси Ором
БИХ - Баробарии иқтисодии хридорӣ
ВАО - Васоити ахбори омма
ДИИШ - Давлати исломии Ироқ ва Шом
ИМА - Иёлоти муттаҳидаи Амрико
ИШ - Иттиҳоди Шӯравӣ
ИҶШС - Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ Сотсиалистӣ
МБ - муносибатҳои байналхалқӣ
ММДН - маҷмуи маҳсулоти дохилии номиналӣ
ММД - Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ
МММ - Маҷмуи маҳсулоти миалӣ
НАТО - Созмони Паймони Атлантикаи Шимоли
ОМ - Осийёи Марказӣ
ОҶ - Осийёи Ҷанубӣ
ОҶШ - Осийёи Ҷанубу Шарқӣ
СААРК (South Asia Association for Regional Cooperation) - Ассогсиасияи ҳамкории минтақавии кишварҳои Осийёи Ҷанубӣ
СММ - Созмони миалли муттаҳид
ШН - Шарки Наздик
ХКК - Ҳизби коргарии курдҳо
ҶИИ - Ҷумҳурии исломии Ирон
ҶМЧ - Ҷумҳурии Мардумии Чин
ҶХДК - Ҷумҳурии халқӣ-демократии Корея
МОУО - минтақаи осийёи уқёнуси Ором
ФР - Федератсияи Россия

МУҚАДДИМА

Таърихан китъаи Осиё ҳамчун ғаҳвораи тамаддун ва зуҳури аввалин хатту алифбо, фарҳанг, илмҳои гуногун ва кашфиёти олимон машҳур мебошад. Дар замони муосир мавҷудияти захираҳои инсонӣ, табиӣ ва роҳу коммуникатсия аҳамияти китъаи мазкурро боз ҳам боло бурдааст. Бо шикасти низоми дукутбӣ ва рушди иқтисоди ҷаҳонӣ мубориза барои дастбӣ ба захираҳои табиӣ ва манотиқи стратегӣ шиддат гирифта, Осиё дар меҳвари рақобати абарқудратҳо қарор гирифтааст.

Ҳамзамон дар китъаи равандҳои ҳамгироӣ ҷараён дошта, минтақаҳои алохидаи китъа босуръат рулд менамоянд. Сатҳи ҳамгироӣ дар минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ баландтарин буда, амсилаи рушди соири кишварҳои минтақа - тайландӣ, сингапурӣ, малайзиягӣ, индонезӣ, ҷопонӣ, чинӣ, корейгӣ, арабӣ (Аморати мутаҳидаи Араб) ва ғайра мавриди омӯзиши ҷаҳониён қарор дорад. Дар ҷунин шароит нигоҳ доштани сатҳи рушди кишварҳои китъа, таҳким ва тавсеаи равандҳои ҳамгироӣ зарур мегардад. Вале мушкilotи мубрами китъа ва масоили глобалие, ки инсоният бо он рӯбарӯ гаштааст, ба равандҳои мазкур таъсири манфӣ мерасонад.

Аз ин рӯ, омӯзиши равандҳои ҷаҳонишавӣ ва таъсири он ба минтақаҳои Осиё, масоили иқтисодӣ - иҷтимоии китъа, низоъ ва мушкilotи минтақавӣ, зуҳури ҳатарҳои ғайрианъанавӣ ва бухронҳои таърихӣ, мушкilotи марзӣ ва тазодҳои ҳамкорӣ ба хотири рафъу пешгирии онҳо, ҳалли дастаҷамъонаи онҳо аҳамияти актуалӣ дорад.

Имрӯз Осиё аз як ҷониб ба намунаи рушди босуръат ва ташаккул, аз ҷониби дигар, ба китъаи дорои мушкilotи муҳталифи байникишварӣ, минтақавӣ ва байналхалқӣ табдил гаштааст. Агар амиқтар назар намоем, пас возеҳ мегардад, ки замина ва омилҳои асосии ин мушкilot самараи сиёсати кишварҳои зинафӣ абарқудрат мебошад. Тақсими Ҳиндустон ва зуҳури масъалаи Кашмир, ҳаги Доранд ва мушкilotи паштунҳо, раванди марзбандӣ дар Шарқи Наздик ва зуҳури масъалаи Фаластин, масъалаи курдҳо ва ғайра далелҳои возеҳи ин сиёсат мебошанд.

Дар шароити муосир, бо ҳислати мураккаб гирифтани муносибатҳои байналхалқӣ, пайдоиши тамоюлоти манфӣ, аз қабили ифроттароии динӣ, неофашизм ва миллаттароии иртиҷой, ташаккули шакли нави терроризм – терроризми дорои инфрасохтори иқтисодӣ ва иттилоотӣ ва ҳатарҳои муосир пешбурди сиёсати мутавозин, прагматикӣ ва ҳифзи амният ҳислати аввалиндараҷа қасб менамояд. Пайгирӣ аз арзишҳои фарҳангӣ, ғояи миллий ва

мутамаддиқаз намулдани заҳдату талоши кишварҳои Осиё барои ҳалли мушкilotи мубрами китъа зарур мебошад.

Умед дорем, ки хонандагон ҷанбаҳои мазкурро дарк намуда, мутолиаи воситаи таълимӣ донишҳои назариявӣ ва амалии онҳоро дар ин самт тақвият хоҳад бахшид.

БОБИ I ТАВСИФИ ОСИЁ ВА МИНТАҚАҲОИ ОН

Ташиқули мафҳуми Осӣ ва сарҳадоҳои ҷуғрофии он. Осӣ - қисмати қанҷонтарини ҷаҳон аз лиҳози ҳудуд ва аҳоли ба шумор рафта, дар яқҷоягӣ бо Аврупо қитъаи бузургтарини дунё Авруосиёро ташкил медиҳад. Масоҳати қитъа (яқҷоя бо ҷазираҳо) - тақрибан 43,4 млн км. мураббаъро дар бар мегирад. Аҳолии Осӣ аз 4,2 млрд наф. (2012) (60,5 % аҳолии Замиш) иборат аст. Айни замон Осӣ минтақаи бузургтарини рушдбандаи ҷаҳон маҳсуб мегардад.

Пайдоиши мафҳуми Осӣ таърихи қадим дорад. Дар замони ҳукмронии сулолаи давлатдорини Хеттҳо (нимаи якуми ҳазорсолаи II пеш аз милод) дар қисмати шимолу ғарбии Осӣи хурд шохигарии Ассува амал мекард. Мавриди зикр мебошад, ки дар дostonҳои юнонӣ ин шохигарӣ дар тисоли шох Асия (Осӣ) тавсиф карда мешавад, ки муттаҳиди троянихо буд.

Номи Асия дар асотири юнонихо Оксанида, ҳамсари Прометей буда, тибқи таомули қадимӣ як қисмати дунё фаҳмида мешуд.

Дар замони ҳаёти муаррихи барҷастаи Юнони қадим Ҳеродот (490 - 425 пеш аз милод) ин мафҳум ҳамчун қисмати аз дунё истифода мегардид.

Ҳаммарзӣ бо минтақаи Аврупо - кӯшиш ва иқдоми аввалини муайян намудани қитъаҳои ҷаҳон ҳанӯз дар давраҳои қадим дар Юнон ба вучуд омада буд. Мувофиқи баъзе аз маълумотҳо аввалин нафаре, ки дар бораи муайян намудани хатти марзии қитъаи Аврупо аз Осӣ фикр баён намуда буд, ин Гекатеи Милетӣ буд. Мавсуф дар асари худ «Тафсири замин» ин хатро аз дарёи Фаспс (Рион дар Гурҷистон) ва Баҳри Миёназамин муайян намуда буд.

Баъдан онд ба ин масъала олимони дигари Юнони қадим аз қабилҳои Геродот, Фукидид, Изократ, Полибий ибрази назар намуданд.

Масалан, Геродот ҷаҳонро ба се қитъа: Аврупо, Осӣ ва Ливия ҷудо кардааст.

Се олимони дигари дар боло зикршуда дар «Таърихи умумӣ» бо хатти дарёи Танаис (Дон), ин қитъаҳоро аз ҳам ҷудо намуда буданд. Дар наҷбати дигар адиби Римӣ Плиний Калонӣ дар муқобили ақидаи дигари олимони фарзияи наҷверо пеш гузошт, ки ин мавзеи Понтом ва баҳри Ҳазар (қаторқӯхҳои Кафқоз) Боспору Кимер (гулӯғҳои Керч) ва Меотид (баҳри Азов)-ро дар бар мегирифт.

То асри XVIII хатти марзии байни қитъаҳои Аврупо ва Осӣ ҳамонро баҳри Азову Дон эътироф шавад ҳам, вале фарзияҳои дигар низ, ки онҳоро пурра менамуданд, мавҷуд буданд. Ин пеш аз ҳама дар асарҳои Козми Индикоплоф (асри VI), Мартин Белский (соли

1850) Герард Меркатора (асри XVII), Михаил Ломоносов (асри XVIII), таҷассуми худро ёфта буданд.

Дар сарчашмаҳои асри миёнагии араб ҷудо намудани ин ду қитъа - Аврупо, Осӣ ба василаи дарёҳои Итил (Волга) ва Кама шикоста мешуд.

Дар асри XVIII дар ин роҳ олимони ҷаҳон ақидаҳои наҷверо боғуӣ намуданд. Барои мисол инҳоро метавон ном бурд: Гийом Деллен (франсуз), ки хати марзиро аз дарёи Об (Россия), Йоган Георг Гмелин (немец), Жан Жак Элиз Реклю (франсуз) аз дарёи Енисей муаррифӣ намуда буданд.

Соли 1730 дар китоби «Қисмати шимол ва шарқи Аврупо ва Осӣ» олимони шведӣ Филипп Йоган Страленберг фарзияи шасътареро ба миён гузошт, ки он қаторқӯхҳои Урал, пахнои ҷануб - Сирт, дарёҳои Самара, Волга то Камиш ва Донро фарогир буд.

Вале баробари ба майдон омадани андешаҳои нав ин фарзия аз ҷониби олимони рус В.Н. Татишев рад карда мешавад (1745).

Номбурда онро дар ҷунин арз тавсиф менамояд: Тангнои Вайгач ба воситаи Миёнаоби Бузург ва Яик, пойнтари баҳри Ҳазар то дарёи Ким, ё худ қуҳсори Таурис.

Ба воситаи Урал ҷудо намудани ду қитъаи олам-Аврупо ва Осӣ баъдан дар тадқиқоти як зумра олимони - Ф.А. Полунин (1773) С.И. Плещеев (1793), И.П. Фалка (1824), П.Е. Шуровский (1841) ҳамаҷониба асоснок гардида, дастирӣ ёфт.

Дар асри XIX ақидаҳои куллан нав рӯи қор омаданд. Соли 1850 олимони олмонӣ А. Гумболд таъкид менамуд, ки Аврупо ин худ як қисмати аз Осӣ аст ва байни онҳо хати марзӣ гузоштан умуман ғалат мебошад.

Олимони франсуз Г. Гуру (1956) дар китоби «Осӣ» ақидаеро баён намудааст, ки «Аврупо ҷазираи осӣӣ буда, Осӣ бошад, ин боғтаи ҳаёлот аст».

А. Паркнер бошад, дар асари «Аврупо: дар дурӣ» (1960) қайд менамояд, ки Аврупо ва Осӣ на ду қитъа, балки як қитъаанд, ки ин ҳам «Авруосиё» аст.

Айни замон сарҳади байни Аврупо ва Осӣ ба василаи қаторқӯхҳои Урал, Муғочар, дарёи Эмба, баҳри Ҳазар, дарёи Аракс, баҳрҳои Сиёҳ ва Мармар, гулӯғҳои Босфор ва Дарданел муайян гардидааст.

Аввалин кӯшишҳои ҷудо намудани Осӣ аз Африко ҳанӯз дар даврони Юнони қадим ба вучуд омада буд. Ба таври расмӣ он

аз дарёи Нил ҷудо карда мешуд. Геродот муқобили он баромада, онро аз қисмати ғарбии Миср муайян менамояд.

Дар навбати худ Страбон онро ба воситаи баҳри Сурх, кули Бардавил дар нимқазираи Синай, ки ба баҳри Миёназамин рафта мерасид, маъқул медонист.

Дар даврони Рими қадим ва асрҳои миёна олимони сарҳади байни Осиё ва Африқоро ба воситаи канали Суэс дар мавриди дигар дарёи Нил ҷе сарҳади ғарбии Мисрро медонистанд.

Айни замон ин ҳаги сарҳадӣ ба воситаи канали Суэс ҷиҷохта мешавад. Як қисми Миср, ки дар қазираи Синай воқеъ гардидааст, ба Осиё мутаалиқ доништа мешавад.

Тақсими заминҳои Осиё. Қитъаи Осиё дар баробари худ ба 5 минтақа ҷудо мешавад: Осиёи Шарқӣ, Осиёи Ғарбӣ, Осиёи Марказӣ, Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, Осиёи Ҷанубӣ.

Ба Осиёи Шарқӣ: Ҷумҳурии Мардумии Чин, Ҷумҳурии Кореяи шимолӣ ва Ҷанубӣ, Мугулистон, Ҷопон;

- Осиёи Ҷанубу Шарқӣ: Бруней, Тимори Шарқӣ, Ветнам, Индонезия, Камбоҷа, Лаос, Малайзия, Мянма, Сингапур, Таиланд, Филиппин;

- Осиёи Ғарбӣ: Озарбойҷон, Арманистон, Баҳрайн, Гурҷистон, Исроил, Урдун, Ироқ, Яман, Қатар, Кипр, Қувайт, Лубнон, Уммон, Фаластин, Арабистони Саудӣ, Сурия, Туркия;

- Осиёи Ҷанубӣ: Афғонистон, Бангладеш, Бутан, Ҳиндустон, Эрон, Малдив, Непал, Покистон, Шриланка;

- Осиёи Марказӣ: Тоҷикистон, Қирғизистон, Туркменистон, Ўзбекистон, Қазокистон дохил мешавад.

Тавсифи Осиё. Айни замон дар ҳудуди Осиё пурра ҷе қисман 54 кишвар қарор доранд, аз онҳо чор ададаш (Абхазистон, Ҷумҳурии Чин (Тайван), Ҷумҳурии туркияи Кипри Шимолӣ, Осетияи Ҷанубӣ) пурра эътироф нашудаанд. Ҳамчунин ба кишварҳои эътирофнашуда — Ҷумҳурии Қарабоғи куҳӣ дохил мешавад. Ворид намудани Россия ба рӯйхати кишварҳои Осиё, пеш аз ҳама бо ҷойгиршавии қисмати муайяни қаламраваш (ҳамзамон қисмати зиёди аҳолии кишвар дар Аврупо ва қисмати зиёди қаламраваш дар Осиё ҷойгир шудааст) асоснок мегардад. Туркия ва Қазокистонро бинобар мавҷудияти қисмати қами ҳудуд ва аҳолиашон дар Аврупо (аз рӯйи ҳамаи далелҳо сарҳади байни Аврупо ва Осиё) ба шумули кишварҳои аврупоӣ дохил менамоянд. Ба кишварҳои аврупоӣ Озарбойҷон ва Гурҷистон (ҳангоми гузаронидани сарҳад миёни Аврупо ва Осиё аз Қарқози Бузург ин кишварҳо дар қисмати Аврупо ҳудудҳои хурд доранд), ва Кипро

дохил менамоянд, ки ин кишвар ба Иттиҳоди Аврупо шомил буда, бо Аврупо алоқаҳои наздики сиёсӣ ва фарҳангии дорад, вале аз лиҳози ҷуғрофӣ пурра дар Осиё ҷойгир шудааст.

Барои Осиё сатҳи баланди солонани суръати афзоиши шумораи аҳоли хос аст (вобаста ба ин нишондод Осиё танҳо аз Африқо қафо мемонад); вақтҳои охир ин нишондодҳо коҳиш ёфта, ба 1,3 % солана баробар шудааст. Дар Осиё зиёда аз 60,5 % тамоми аҳолии ғайи замин зиндагӣ менамоянд. Дар маҷмӯъ, Чин ва Ҳиндустон 40 % шумораи аҳолии ҷаҳонро фаро мегиранд. 7 кишвар дар Осиё зиёда аз 100 миллион нафар аҳоли доранд (Чин, Ҳиндустон, Индонезия, Покистон, Бангладеш, Ҷопон ва Филиппин).

Дар Осиё намоёндагони се наҷоди асосии инсоният — муғулонд (чинӣҳо, халқҳои Осиёи Шарқӣ ва Ҷанубу Шарқӣ), аврупоид (халқҳои Осиёи Ғарбӣ) ва зангиҳо (баъзе халқҳои Осиёи Ҷанубӣ ва Ҷанубу Шарқӣ) суқунат доранд. Таркиби қавми аҳолии Осиё ниҳоят мухталиф аст.

Дар Осиё аксари тамаддунҳои атика — бобули, осийи марказӣ (орийӣ), яхуди, чинӣ, ҳиндӣ, тибетӣ-муғулӣ ва ғайра ташаккул ёфтаанд. Навоҳии мусонд ба кишварҳои дар қисматҳои Байаннаҳрайн, шарқи баҳри Миёназамин, Осиёи Ҷанубӣ ва Ҷанубу Шарқӣ ибтидои ташаккули халқҳои муосир гаштаанд.

Савол ва супоришҳо:

- 1) Таърихи ташаккули мафҳуми Осиёро баён созед.
- 2) Умумият ва фарқияти тавсифи Осиёро дар таърифи муҳаққиқони мухталиф нишон диҳед.
- 3) Қитъаи Осиё ба чанд зерминтақа тақсим мешавад?
- 4) Теъдоди кишварҳои шомили қитъаи муайян намоед?
- 5) Иқтидор ва дурнамои қитъаи тавсиф намоед.

Адабиёти зарурӣ:

- 1) Ёров А.Ш. Осиёи Марказӣ дар низоми нави МБ. - Душанбе, 2016.
- 2) Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. - М., 2001.
- 3) Машбиц Я.Г. Комплексное страноведение. - Москва-Смоленск. 1998.
- 4) Страны и регионы мира. Экономико-политический справочник. Под ред. Булатова А.С., - М., 2003.

БОБИ II. ҶАҶОНИШАВӢ ВА РАВАНДҶОИ СИЁСӢ ДАР ШАРҚИ НАЗДИК

Моҳият ва аҳамияти ҷаҳонишавӣ. Ҷаҳонишавӣ - раванди умумичаҳонии иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва динии ҳамгироӣ мебошад.

Ҷаҳонишавӣ раванди ба худ кашидани ҳоҷагии ҷаҳонӣ, ҳамчун маҷмӯи ҳоҷагҳои миллий, ки бо якдигар дар низоми тақсимои байналхалқии меҳнат, рабобити иқтисодӣ ва сиёсӣ алоқаманд буда, дар бозори ҷаҳонӣ пайванди иқтисодии онҳо дар заминаи ташаққули иқтисоди ягонаи бозории шабакавӣ — геоиқтисод ва инфрасохтори он, шикасти истиқлолияти миллии кишварҳо сураг мегирад, ки дар тӯли асрҳои зиёд симоҳи асосии муносибатҳои байналхалқӣ ба шумор мерафтанд. Раванди ҷаҳонишавӣ натиҷаи таҳаввули низомиҳои бозаргонӣ мебошад.

Натиҷаи асосии он тақсимои байналхалқии меҳнат, муҳочират дар миқёси сайёра, интиқоли сармоя, қувваи қорӣ, захираҳои истеҳсолӣ, стандартикунони қонунгузорӣ, равандҳои иқтисодӣ ва технологӣ, инчунин наздикшавӣ ва маҳлутшавии фарҳанги кишварҳои мухталиф ба шумор меравал.

Ҷаҳонишавӣ сиёсӣ ва иқтисодӣ мешавад. Ба сифати субъекти ҷаҳонишавӣ минтақагарой баромад менамояд, ки таъсири муқтаддирӣ ташаққули кӯтубҳои ҷаҳонии рушди иқтисодӣ ва технологиро медиҳад.

Ҷамъамон пайдоиши худӣ калимаи «ҷаҳонишавӣ» ба он ишора менамояд, ки нақши пешбарандаро дар раванди мазкур рушди босуръати тичорати байналхалқӣ мебозад, ки дар ин ё он марҳила сураг мегирад. Аввалин маротиба вожаи «ҷаҳонишавӣ» (ба маънои «тичорати босуръати байналхалқӣ») — ро Карл Маркс дар яке аз мактубҳои ба Энгелс дар охири солҳои 1850-ум истифода бурдааст. Ӯ навишта буд: «Акнун бозори ҷаҳонӣ воқеан вучуд дорад. Бо баромади Калифорния ва Япония ба бозори ҷаҳонӣ ҷаҳонишавӣ ба вучуд омад».

Дар ду даҳсолаи охир мавзӯи ҷаҳонишавӣ яке аз мавзӯҳои омухташаванда ва муҳокимашаванда дар миёни улуми иҷтимоӣ гаштааст.

Ба ғайр аз мавҷуд набудани ақидаи ягона оид ба ҷаҳонишавӣ дар муҳити илмӣ, дар фазои он ҳислати дугонагии рушди ҷаҳонӣ ташаққул меёбад, ки кишварҳоро ба ду лагер — Шимол ва Ҷануб ҷудо менамояд. Ба лагери аввал кишварҳои «миллиарди тиллоӣ»,

ки қисмати азъами ҳамаи заҳоири оламро истеъмол менамоянд, дохил мешаванд. Ба гурӯҳи дуюм — олами боқимонда шомиланд, ки аксариятро ташкил медиҳанд. Аз ин рӯ, таваҷҷуҳи амалӣ ва назари таъсири падидаи «ҷаҳонишавӣ» ба кишвар ва манотиқи олам, ки иштирокчиёни раванди ҷаҳонишавӣ нестанд, соҳиб мебошад.

Нақши Шарқи Наздик дар низоми нави муносибатҳои байналхалқӣ. Шарқи Наздик дар ҳошияи ҷаҳонишавӣ ҳамчун минтақаи пурнуфус дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ бирасӣ намегардад. Н. Глебова ҳолати мазкурро бо якҷанд омил алоқаманд медонад: «ноустувории вазъи сиёсӣ дар баъзе кишварҳо, ҳалли худро наёфтани ва мураккабии низои арабу исроил, нобаробарии рушди иқтисодии кишварҳои минтақа ва ғайра». Маҳз аз ин рӯ, аксари кишварҳои минтақа мутобиқи нишондоди ҷаҳонишавӣ нисбатан суст ҳамгироӣ менамоянд.

Новобаста аз бесуботӣ, ноустуворӣ ва қафомондагии ҷузъӣ Шарқи Наздик яке аз манотиқи калидии сиёсати ҷаҳонӣ, мавзеи рақобати абарқудратҳо боқӣ мемонад. Баъди анҷоми ҷанги сард ин фазои геополитикӣ на танҳо минтақаи бархӯрди манофеъ, балки яке аз навоҳии фаволияти сиёсати хориҷии марказҳои ҷаҳонии қувва гардид.

Сабабҳои асосии муайян намудани аҳамияти минтақа ин пеш аз ҳама нафт аст, ки бозингарони навро ба Шарқи Наздик ҷалб месозад: 60% захираҳои ҷаҳонии нафт, 40% газ дар ин ҷо мутамарказ гардидаанд. Як қатор кишварҳои минтақа (Қувайт, Аморати Муттаҳидаи Араб, Ироқи пешазҷангӣ, Арабистони Саудӣ, Эрон) дар тӯли даҳсолаҳо доимо ба шумули пешсафони ҷаҳонии истихроҷи нафт дохил мешуданд.

Таваҷҷуҳи махсусро ба нафти минтақа кишварҳои таркибии «миллиарди тиллоӣ» зоҳир менамоянд. Ба ғайр аз ин, Шарқи Наздик роҳҳои баромади мувофиқ ба уқёуси ҷаҳонӣ дошта, фазои муҳимтарини коммуникатсионӣ мебошад, аз ин ҷо яке аз роҳҳои муҳимтарини расонидани маводи сӯхт ба кишварҳои пешрафта мегузарад.

Ҳамин тарик, маводи сӯхт яке аз баргариҷаҳои асосии минтақа дар тартиботи нави ҷаҳонӣ ба шумор рафта, ба муборизаи шадид замина мегардад. Ҷанги Ироқ, ки бо баҳонаи демократикунонӣ сар зада буд, аслан бо хоҳиши Амрико баҳри ба даст овардани назорати заҳоири табиӣ оғоз шуда аст.

Ҳолат ва дурнамои ҳамгироии минтақаи ва низоми амниятӣ дар Шарқи Наздик. Дар шаронги иқтисоди

ҷаҳонишаванда яке аз мушкилот дар он зоҳир мегардад, ки кишварҳои минтақа ба ҷойи ҳамкорӣ бо якдигар рақобат менамоянд. Ҳамзамон маҳз онҳоро зарур аст, ки баҳри муқобилият ба таҳдидҳои ҷаҳонишавӣ муттаҳид гарданд. Вагарна кишвари «танҳо» наметавонад дар рақобат бо эътилофҳои бузурги иқтисодӣ, ки дар кишварҳои Шимол бунёд шудаанд, муваффақ гардад. Аз ин рӯ, ба кишварҳои минтақа таҳияи аслиҳои худии ҳамгирӣ, баҳри воридшавӣ ба ҷаҳони тағйирёбанда зарур аст.

Вале бояд таъкид намуд, ки пешбурди раванди ҳамгирони сиёсии кишварҳои араб бо назардошти бунёди мақомотҳои фавқулмиллии ҳокимият душвор буда, ҳарчанд равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ таъсис ва ташаққули сатҳи фавқуддавлатии идораи иқтимоӣ-сиёсии минтақавиро тақозо намояд ҳам, намунаи муваффақи он Иттиҳоди Аврупоаст.

Маҳсусияти афкори табакаи ҳуқмронии минтақа барои таҳаввулотӣ мазкур монеа эҷод сохта, дар минтақа тафовутҳои зиёди сиёӣ, фарҳангӣ, авлодӣ ва мазҳабӣ ба назар мерасанд.

Омили дигари геополитикӣ, ки ба ташаққули раванди сиёӣ мусоидат намуда, диққати бештарро ба минтақа ҷалб месозад, иқтидорӣ бузурги низоъомези он мебошад. Ба қавли В.Панин, «Шарқи Наздик яке аз минтақаҳои асосии низоъомези ҷаҳон мебошад». Низоъҳо дар ин ҷо ҳислати дохилидавлатӣ, дохилиминтақавӣ ва хориҷиро дороянд. Хусусияти ҳоси ин низоъҳо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо ба тамоми равандҳои минтақавӣ таъсири манфӣ расонида, ҷараёни рушди таърихӣ Шарқи Наздикро ҳалалдор ва мушкил менамоянд.

Аз ҳама низоъҳо муқовимати арабу-исроил шадидтар мебошад. Масъалаи Фаластин дар тӯли зиёда аз 60 сол ба ҳолати муташаннҷии минтақа таъсири мусбӣ мерасонад. Ин амр дар маҷмӯъ ба Шарқи Наздик таъсири манфӣ дорад.

Низои арабу – исроилӣ пеш аз ҳама ба ҷониби арабҳо таъсири манфӣ намудааст. Исроил бо кӯмаки Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ИМА) дар тамоми ҷангҳо истодагарӣ намуда, ҳатто ба ақди созишномаи сулҳ бо ду кишвари асосии ҷабаҳаи зиддияҳудӣ – Миср ва Ҷорҷия муваффақ гаштааст. Ҳамзамон аъмоли Исроил низоми таъмини амнияти минтақавиро ҳалалдор месозад. Ин ҷо асосан истифодаи доимии қувва ва мавҷудияти аслиҳаи ҳастай дар дасти Исроил ба назар мерасад. Ҳамаи кишварҳои агрофи Исроил узви (Аҳдномаи паҳн накардани аслиҳаи ҳастай) АПНАХ мебошанд. Исроил бо ҳар баҳона ба ин аҳднома ҳамроҳ нашудааст.

Низоми нави амниятӣ аини замон дар Шарқи Наздик барои минтақа ниҳоят муҳим аст, зеро баъди амалиёти низомии ИМА дар Ироқ ва сарнагун сохтани режими Саддом Хусейн ба ҷойи демократияи ваъдагӣ, кишвар ба се минтақаи тақрибан муҳолиф ҷудо шуда, ба пойгоҳи терроризми байналхалқӣ табдил ёфтааст.

Ҳамзамон ин ҷо мубориза барои захираҳои обӣ ҷараён дорад. Вазех аст, ки Исроил бо Сурия созишномаи сулҳ ба тасвиб намерасонад, зеро дар ин ҳолат масъалаи баландиҳои Ҷулонро ҳал кардан зарур мегардад. Тавре маълум, зери ин баландиҳо захираҳои бузурги обӣ мустақар мебошанд.

Мушкилоти дигари зиддияти арабу – яҳуд дар шароити ҷаҳонишавӣ он аст, ки Исроил иштирокчи асосии он маҳсуб мегардад. Ин амр ба руҳияи арабҳо таъсири манфӣ мерасонад, ки аксариятро дар минтақа ташкил медиҳанд. Арабҳо Исроилро ҳамчун иттифокчи асосии ИМА дида, онро таҷассумгари роҳнамои ғояҳои амрикоӣ дар минтақа қабул месозанд.

Омили дигар, ки ба равандҳои сиёсии Шарқи Наздик таъсири амик дорад, ин масъалаи аинияти ҷаҳони араб ва ислом мебошад.

Сиёсатшиносон ва ҷомеашиносони араб оид ба масъалаи ҷаҳонишавӣ дар минтақа ақидаи ягона доранд. Ба қавли Хусайнён Тавфик Иброҳим, «аини замон барои Шарқи Наздик мафҳуми «ҷаҳонишавӣ» аз нуқтаи назари сиёӣ вучуд надорад. Тахти ин мафҳум амрикогарой ва демократикунонии маҷбурӣ ниҳон мебошад. Бо ин ақида муҳаққиқи мисрӣ оид ба масоили ҷаҳонишавӣ Абд ур-Рашид Абд ул-Ҳафиз розӣ аст. Ӯ дар асараш «Таъсири манфии ҷаҳонишавӣ ба кишварҳои араб ва роҳҳои мубориза бо он» се омилҳои манфии раванди ҷаҳонишавиро муайян месозад: заиф сохтани ҳокимияти кишварҳои миллий; кӯшиши бор кардани як сохти сиёӣ барои ҳамаи ҷаҳон; кӯшиши тағйири сохти сиёӣ дар кишварҳои муайян.

Дар заминаи шиддат гирифтани равандҳои ҳамгирони ҷаҳонӣ дар Шарқи Наздик гуруҳҳои сиёсие нуфуз пайдо месозанд, ки дар заминаи ғояҳои ирғичҳои динӣ шакл гирифтаанд. «Ихвон-ул-муслимин» ва ҳаракати «Ҳизб-ул-лох» аз қабилҳои онҳоянд.

Новобаста аз ин, Шарқи Наздик имкони вуруд ба раванди ҷаҳонишавиро дорад. Инқилоби иттилоотӣ ва пайдоиши фазои ягонаи иттилоотӣ, зуҳури иқтисодӣ ҷаҳонӣ, густариши тиҷорат, муҳоҷирати меҳнатӣ, маориф, сайёҳӣ ба рушди босуръати равобити байниаммадунӣ ва байниқавмӣ, ба хусус дар сарҳадоти ҳамшафат, дар манотиқи пурпечутоби халқу тамаддуноҳо мусоидат намуд. Ин ҳолат пурра дар Шарқи Наздик эҳсос мегардад.

БОБИ Ш. АМСИЛАИ ИСЛОМИИ РУШД ДАР ҲАЁТИ СИЁСИИ КИШВАРҲОИ ШАРҚИ НАЗДИК ВА МИЁНА

Таърихи Шарқи Наздик ва Миёна ҳамистири муваффақонаи исломи сиёсӣ ва навгариҳои ӯд надорад. Намунаи ҷунин ҳамистири метавонад танҳо Эрон бошад.

«Бахори араб», аслан лоиҳаҳои арабии давлатдориро, ки ба миллатгарии дунявӣ асос ёфта буданд, барҳам зад. Режимиҳои нав (Миср, Тунис) ихлосдор доштанд, ки дар кишварҳои лоиҳаи нав - демократияро, ки ба ислом асос ёфтааст, бунёд месозанд. Вале бисёрҳо дар Ғарб шубҳа доранд, ки исломи ба ниҳодҳои давлати ғарбӣ ба рушди кишвар таъсири мусбӣ расонад. Онҳо мегӯянд, ки дар ягон кишвари минтақа, ки мавқеи исломи суннатӣ устувор мебошад, он бо азнавсозии сиёсӣ ва иқтисодӣ ҷамоҳанг нест. Қўшиҳои тағбиқи он ӯ воқуниши ҷавобии қўваҳои суннатиро ба бор меоранд (Эрон), ӯ ба истиқрори режими шадиди авторитарӣ бо гузаронидани ислоҳот тавассути василаҳои иҷборӣ мусоидат менамоянд (Туркия дар замонҳои Отагурк). Ҳолати мазкур як қатор муҳаққиқонро ба ақидаи номуносибии пурраи ислом бо азнавсозӣ водор намудааст.

Ҳамзамон мутахассисони исломшинос оид ба эҳтимолияти химистирии ислом ва демократия боварӣ доранд. Зеро дар шакли аслии ислом ба муқобили азнавсозӣ баромад намесозад. «Дар азнавсозӣ ва ислом аксари ашё ҷамоҳанганд. Агар мо амсилаи давлати исломӣ ва демократияро муқоиса намоем, умумияти онҳоро мебинем. Масалан, принсипи идораи одилона, таҷзияи ҳокимият, асли машварат (Шуро, ки дар Қуръон қайд гардидааст), асли интиҳобшавии ҳокимон (аз ҷор ҳулафои рошидин се нафар интиҳоб шудаанд)».

Ҳуди азнавсозӣ дар олами ислом назар ба Ғарб дар шакли дигар ҷараён мегирифт. Олами ислом ҳамчун қаноати ҳаста истисмор мегардад. Бунёди саноати нафтии муосир барои рушди минбаъдаи ҳастаи ғарбӣ хизмат менамояд. Ҳагто ҳоло баъди «Бахори араб» дар кишварҳои исломӣ ба азнавсозии иқтисодӣ даст намезананд. Набудани рағбати ислоҳоти иқтисодӣ ба нигоҳдошти равоҷоти иҷтимоии суннатӣ мусоидат намуданд. Ҳуди кишварҳои Шарқи Наздик раванди урбанизатсияро пурра синаи накардаанд. Азбаски онҳо истиклолиятро ҷамоати гузарии аз ҷомеаи саноатӣ ба баъдисаноатӣ касб намуданд, дар онҳо истеҳсолоти бузургмикёс бунёд нашуданд. Маҳз ҷунин истеҳсолот, ки қўваи зиёди қориро тақозо месохтанд, мебоист қўшии

Мавқеъ ва аҳамияти минтақа дар низоми тағйирёбандаи муносибатҳои байналхалқӣ возеҳ мегардад. Зиёда аз он пайкари ҷаҳони оянда дар Шарқи Наздик ташаққул меёбад, зеро аксар равандҳои миқёси ҷаҳонӣ ва минтақавӣ дар ин навоҳӣ ба назар мерасанд. Ин ҷорроҳаи ҷуғрофӣ ва сиёсии се қитъа, динҳои ҷаҳонӣ ва тамаддуноҳои мелаиҷанданд. Дар ин ҷо захираҳои бузурги нафти ва тамаддуноҳои мутамаҷҷаз гардидаанд. Ҳамзамон равандҳои ҷаҳонишавӣ мутамаҷҷаз гардидаанд. Ҳамзамон тавассути минтақа ду шоҳраги ҷаҳонӣ нақли нафт ва молу маҳсулоти ҷаҳонӣ — наҳри Суэц ва гулӯғоҳи Хурмуз ҷараён доранд, ки дар иқтисоди ҷаҳонӣ нақши муассир доранд.

Гузариш ба давраи нав доимо бо тағйир таҳдидҳо, афзалиятҳо дар сиёсат, муттаҳиддин ӯ рақибони сиёсӣ ҷамоҳанг мегардад. Ба инобат нағйирфтани онҳо бо зухури буҳронҳо, таҳдиди ҷангҳои шаҳрвандӣ, шикасти давлатдорӣ дар кишварҳо, ки муддати мадид пешсафи равандҳои рушди ҷаҳонӣ буданд, ҷамоҳанг мебошад.

Савол ва сипоринҳо:

- 1) Мазмун ва моҳияти ҷаҳонишавӣ дар ҷи зоҳир мегардад?
- 2) Раванди ҷаҳонишавӣ ба минтақаи Шарқи Наздик ҷи таъсир расонидааст?
- 3) Аҳамияти минтақа дар қадом омилҳо зоҳир мегардад?
- 4) Омилҳои низоъомез будани Шарқи Наздикро баён созед.

Адабиётӣ зарурӣ:

1. Косов Ю.В. Мировая политика и международные отношения. — М., 2012.
2. Наумкин Виталий. Ближний Восток в мировой политике и культуре. — М., 2011.
3. Шерязданова К.Г. Современные интеграционные процессы. Учебное пособие. — Астана, 2010.
4. Проблемы интеграции в арабском мире. http://geolike.ru/page/gl_4443.htm.
5. Хитти Филип. Краткая история Ближнего Востока. Мост трех континентов. — М., 2012.

одамонро ба шаҳр ва маҳви ҷомеаи деҳотии патриархалиро таъмин менамуданд. Вале баръакс бо назардошти муҳоҷирати яклухте баъзе деҳаҳо мардуми ба шаҳр омада фарҳанги деҳотиашонро нигоҳ доштанд. Яъне ҷомеаи деҳотӣ ба канораи шаҳр кӯчида, дар хонаҳои баландошёна низомии алоқаҳои деҳаи худро эҳё намуд.

Вақте ки суҳан оид ба исломи сиёсӣ меравад се кишвари шарқӣ, ки динро таркиби асосии давлат намулдаанд, пешӣ назар меояд: Покистон, Туркия ва Эрон. Дар ягон кишвар ҳамаистии исломи сиёсӣ ва азнавсозӣ амалӣ нагардидааст. Ҳамоҳангии мазкур танҳо дар Эрон ҳоло эҳтимол дорад.

Шикасти покистонӣ. Дар баробари нафрат ба Ҳиндустон ва нақши артиш ислом яке аз сутунҳоест, ки дар он лоиҳаи давлатии Покистон ташаккул меёбад. Имон яке шаклҳои асосии худшиносии Покистони мустақил баъди тақсими Ҳиндустон, тафовути онҳо аз бародарони ҳамхунашон ба шумор меравад. «Ҳиндуҳо ва мусулмонон ба ду дин, фалсафа ва анъанаҳои иҷтимоии мухталиф ҷудо мешаванд. Онҳо наместавонанд байни якдигар акди низоҳ банданд, ҳамкорӣ намоёнд ва ҳатто хӯрок хӯранд. Дар натиҷа як қатор меъёрҳои динӣ аз Куръон ва Сунна ба сарқонун ва кодекси ҷиноятӣ гузаштанд. Вале новобаста аз мутубикати назарии ислом ва навағарӣ, Покистони муосир дар ҳолати нугувор қарор дорад.

Яке аз сабабҳои аслии шикасти Покистон на танҳо безътиноӣ, балки маблағгузории гуруҳҳои иртиҷоии исломӣ мебошад. Сароғоз ҳукуматдорон кӯшиданд, ки аз онҳо барои шиддат бахшидани вазъи Кашмир истифода намоёнд. Баъдан мақомотҳои амнияти Покистон иртиҷоғароёни исломиро барои ширкат дар ҷиҳоди зидди шӯравӣ омода менамуданд. Дар натиҷа, ҳукуматдорони Покистон дар қаламрави худ теъдоди зиёди сомонҳои иртиҷоии диниро таъсис дода, минбаъд онҳоро назорат карда наметавонанд.

Бо назардошти вазъи мураккаби иҷтимоӣ-иқтисодӣ дар кишвар, набудани ҳокимияти нерӯманди марказӣ, мақоми муттаҳидӣ бо ИМА ва манҷудияти гуруҳҳои муқтаддирӣ динӣ самти фаъолияти таҳрибкоронаи иртиҷоғарон аз хорич ба дохили кишвар гузашт. Дар баробари таҳриби иншоотҳои давлатӣ шиноҳа, ки 20 %-и аҳолиро ташкил медиҳанд, мавриди ҳучум қарор гирифтанд.

Тибқи маълумотҳо танҳо дар соли 2012 дар Покистон 425 нафар бо сабабҳои динӣ ҳалок шуданд, ки 320 нафари онҳо ши

буданд. Ҳучум ба онҳо асосан Ҳангоми маросими сӯғвории Ҳусайн ба амал меояд.

Пешғирӣ қарда натавонишани бетартибиҳо, паст будани сатҳи иқтисодӣ ба тақвияти руҳияи ҷудоихоҳӣ мусоидат менамояд. Покистон - кишвари бисёрмиллӣ буда, ҳолати мазкур дар номи он инъикос гаштааст (Панҷоб, худудҳои афғонӣ, Кашмир, Синд ва «тон» — аз Балучистон). Ҳоло кишварро аз парокандагии ҷиддӣ кумаки Чин ва Ғарб нигоҳ медорад, зеро онҳо наметавонанд, ки аслиҳаи ҳастаӣ Ҳангоми тазоҳуроти бесуботӣ ба дасти ашхоси иртиҷоӣ афтад.

Сароби туркӣ. Туркияро лоиҳаи муваффақтарини давлати исломӣ ном мебаранд. Кишвар дар ҳоли рушди босубот буда, меъёрҳои исломӣ ба ҳаёти ҳаррӯза ва сиёсати давлатӣ дохил мешаванд. Ин кишвар барои давлатҳои арабиё, ки роҳи демократиро пеша намулдаанд, ҳамчун намуна муаррифи мегардад. Вале дар асл Туркия намунаи муваффақи давлати исломӣ набуда, ислом барои роҳбарияти он на ҳамчун ҳадаф, балки ба сифати фишанг хизмат менамояд. «Сиёсати исломӣ» Туркия — ин лоиҳаи Ҳангомадорест, ки ба таҳкими мавқеи Эрдугон ва Ҳизби адолат ва рушд, ба ҷалби интиҳобкунандагон равона шудааст. Агар дар маҷмӯъ назар намоем Эрдугон исломгаро набуда, давомидандаи қори Аднан Мендерес ва Тургут Озал мебошад». Ҳагто вазири қорҳои хоричаи вақти кишвар Аҳмад Довутуглӣ қайд намуна буд, ки демократия ин қатъаест, ки Ҳангоми ба нуқтаи зарури расидан аз он берун мешавем. Эрдугон бар хилофи тавсияҳои Наҷмиддин Эрбакан бо Ғарбу Исроил дӯстӣ дошта, барои узвият ба Иттиҳоди Аврупо (ИА) талош менамояд. Ҳамзамон узвият дар Созмони Паймони Атлантикаӣ Шимолӣ (НАТО) ҳифз шуда, сатҳи баланди равибӣ бо кишварҳои арабӣ ва ҷаҳони ислом ба назар намерасад.

Сиёсати мазкурро Туркия пайғирӣ менамояд. Дастгирии «Баҳори араб» на василаи дастгирии бародарон, балки фишанги маҳви сарварони суннатии ҷаҳони араб (диктаторони Миср, Либия, Сурия) ва густариши минтақаи нуфузи Туркия — сиёсати ба истилоҳ неосунмания махсус мегардад. То «Баҳори араб» Туркия онро бо василаҳои иқтисодӣ пеш бурда, ҳоло бошад тақтикаи амалро тағйир додааст, рӯйрост сарварони нави исломиро, ки амелиаи туркӣ барои онҳо намунаи мебошад, дастгирӣ менамояд. Махз барои Ҳамин баъзе сиёсатшиносони турк режими муосирро баъди исломӣ (постисломизм) меноманд. Аз ин нуқтаи назар исломгарой худ ба худ ғояи асли набуда, танҳо барои таҳкими мавқеъ ва нуфузи кишвар истифода мегардад.

Амсилаи эронӣ. Танҳо дар Эрон намунаи воқеӣ ва муваффақонаи ҳамгироии дин ба ҳаёти давлатӣ ба назар мерасад. Ҳамзамон бояд дар назар дошт, ки Эрон дорои қавмҳои зиёд, мазоҳиби мухталиф ва сохтори дугонаи ҳокимият мебошад. Инчунин миллати форс аксарияти мутлақро ташкил намедихад.

Талоши бунёди давлати дунявӣ дар Эрон пештар низ таъбиқ гаштанд. Аз ҷумла, лоиҳаи навгароӣ, ки шох Ризо Паҳлавӣ оғоз намуда, аз ҷониби писараш Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ (инкилоби сафед) идома ёфт. Вале лоиҳаи мазкур бинобар яқинд омил ба нокомӣ дучор гардид, зеро Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ онро дар алоҳидагӣ аз аҳоли — бе назардошти манфиати табақаҳои куҳан — заминдорон, тоҷирон ва руҳонӣ таъбиқ мекард. Даромади бузург аз содироти нафт ба шох имкон дод, ки онд ба зарураги ба роҳ мондани муқолама бо ҷомеа фикр насозад, ӯ аз иқтисоди солим фоида нагирифта, барои азнавсозӣ маблағҳоеро сарф менамуд, ки аз содироти нафт ба даст меомад.

Аз ин рӯ, дар миёнаи солҳои 70-ум роҳбарони маънави-руҳонии ҷомеаи эронӣ — оятуллоҳо (ба истиснои се ҷаҳор нафар) бар зидди шох баромад намуноданд.

Дар Эрон маркази ҳамаи равандҳои иҷтимоӣ бозор маҳсуб мегардад. Аксари руҳонӣ ё бо бозор алоқамандӣ доранд, ё баромади иҷтимоиашон аз тоҷирон мебошанд. Азнавсозии шох ба бозор даҳолат надошт. Шох онро боқимондаи сохтори куҳна меҳисобид. Вале соли 1975 вақте ки дар кишвар таварруми шадид сар зад, шох маҷбур шуд, ки ба раванди нархгузорӣ даҳолат созад. Қормандони мақомоти қудрати барои нигоҳдории нарх бо василаҳои маҷбурӣ ба бозор ворид шуда, баъзе савдогарони «саркаш»-ро ҳабс ва латуқӯб менамуданд. Ба ғайр аз ин, дар кишвар супермаркетҳо бунёд гашта, барои нигоҳдории нарх ба онҳо аз ҷониби давлат кумақпӯӣ ироа мегардид. Ҳолати мазкур тоҷиронро муфлис сохта, бозорро ба маркази муқовимат алайҳи режими шохӣ ва дастгирӣ аз оятуллоҳо табдил дод.

Баъди инкилоби исломӣ руҳонӣ ба сари қудрат омаданд. Дар Ғарб боварӣ доштанд, ки онҳо Эронро ба асрҳои миёна бармегардонанд. Вале низоми мазҳабии роҳбар (шиаҳо) бо дуниниат ҳамоҳанг гашта, боиси пешрафти иқтисодӣ гашт.

Зиёда аз ин, оятуллоҳо амалан Эронро аз низоъҳои қавмӣ наҷот доданд. Ин дар ҳоле буд, ки шох меқӯшид дар Эрон ҷомеаи якфархангӣ (барои бо забони туркӣ дар танаффуси байни дарсҳо гуфтугӯ намунод, 30 ҷуб зада мешуд) бунёд созад. Руҳонӣ дар кишвар гони фанкулмиллӣ, ки на ба меъёрҳои секулярӣ, балки

арзашҳои умумиисломӣ асос ёфта буд, қорӣ карданд. Ҳамин тарик, қушиши зуҳури лоиҳаҳои миллий ҷидагирӣ гардид.

Худи оятулло Ҳумайнӣ қоидаи «вилояти фақеҳ»-ро пешниҳод намуд, ки дар асоси он ӯ қисмате аз салоҳияти ҳукукхояшро ба шахси арзанда — фақеҳ (ё роҳбар) интиқол меод. Ислоҳоти мазкур дар ҷаҳорҷӯбаи мазҳабии шиа, ки нақши пешбарро дорад, амалӣ мегардад.

Ҳамзамон сохтори мушаххаси идораи давлат — идораи дунявӣ ва идораи маънавӣ Шӯрои ниғабонони инкилоб (12 аъзо ва корпуси неруҳои посли инкилоб) таъсис дода шуд.

Вале дар низоми равобит бо ҷомеа баъзе камбудихо ба назар мерасанд. Яке аз онҳо хушунати мазҳабии роҳбарони давлатӣ мебошад. Масалан, дар Техрон 2 миллион суннимазҳабон аз теъдоди умумии 14 миллион зиндагӣ менамоянд. Вале дар шаҳр ягон масҷиди суннимазҳабон нест. Онҳо танҳо дар сафорати Арабистони Саудӣ, Қатар ва АМА мавҷуданд. Хар рӯзи ҷумъа дар назди ин сафорати кишварҳои хориҷӣ даҳҳо ҳазор мардум барои ибодат навбат мепоянд.

Ҳамзамон дар қанораҳои миллий дар ин самт сиёсат хубтар ба роҳ монда шудааст. Масалан, дар Курдистон ноиби воли курди — сунӣ воли бошад курди-шӣ таъин шудаанд. Дар Балучистон ҳукуматдорон барои таъсиси масҷиди сунӣ маблағ ҷудо менамоянд.

Дар аҳди Аҳмадинажод ин амалҳо қатъ гаштанд. Зиёда аз он ҳукуматдорон ба таъқиб ва пахши худшиносии миллий ва мазҳабӣ пардохтанд. Масалан, Аҳмадинажод роҳбари Балучистон (минтақае, ки 90 % сунниҳоянд) шиамазҳабро таъин намуд, ки муқобили таъмир ва бунёди масҷиди сунӣ ва душмани ашаддии ин равия мебошад.

Рушди минбаъдаи лоиҳаи исломӣ дар Эрон аз се ҳолат вобаста мебошад: раҳбари нав, президентги нав, инчунин аз мақоми равобити Эрон бо Ғарб.

Вале ҳатто раҳбар ва президент дар Эрон ашхоси озодандеш гарданд ҳам, вазъият аз мавқеи ИМА вобастагӣ зиёд дорад. Агар Эрон самти озоднаомии режимиро пеша созад (маҳдудияти нисбии салоҳияти оятуллоҳо, демократикунони раванди сиёсӣ, бештар боз будан ба ҷаҳони хориҷ), пас дар ин раванд ӯ нисбатан заифтар мегардад. Зеро ин раванд метавонад дар кишвар лоиҳаҳои миллиро — озарӣ, форсӣ, арабӣ тақвият бахшад. Дар сурати кумаки Ғарб ба лоиҳаҳои мазкур (ақалитҳои миллий) эҳтимолияти аз дохил пора-пора гаштани Эрон вучуд дорад.

БОБИ IV. МАСОИЛИ ИҚТИСОДИ ВА ЭКОЛОГИИ ОСИЁ

Масоили экологии кишварҳои Осӣ. «Боми Ҷаҳон». Оид ба масъалаи Бомӣ Ҷаҳон ду фарзия маъмул мебошад. Муҳаққиқони Шӯравӣ Помирро Бомӣ Ҷаҳон медонистанд. Лекин вобаста ба баландӣ аз сатҳи баҳр Ҷимолоӣ бешак дар ҷойи аввал меистад. Дар баробари баландӣ ин силсилакуҳҳо аз маҷмӯи ҷинсҳои на он қадар дурушт — квартаит, оҳаксанг, кум таркиб ёфтаанд, ки нисбати таъсири хориҷӣ осебпазиранд.

Дар Ҷимолоӣ бо назардошти омадани гуруҳҳои сайёҳии кӯҳнавард (хамасола чандсад нафар) ва истифодаи бемасрафи ҳезум хатари экологӣ низ ба назар мерасад. Дар натиҷа таъйини соли фатҳи Эверест зиёда аз нисфи ҷангалзори «Шерпанди» берахмона бурида шудааст.

Мушкилоти дигари экологӣ дар ин ҷо масъалаи партовҳо мебошад. Ҳатто дар назди як истгоҳ ҷарҳболи районае меистад, ки соли 1973 кӯҳнавардони итлоӣ бо он бор меканониданд.

Барои ҳалли масъала дар наздикии Эверест боғи миллий бунёд ёфт, ки мебояд аз буридани ҷангалзор пешгирӣ созад. Ҳамзамон барои тоза намудани партовҳо гуруҳҳои муайян ташкил дода шуданд.

Вайрон шудани ҳок яке аз масоили дигари экологии минтақа ба шумор меравад. Дар баробари ин бодҳои мавсимии баҳорӣ яқоя бо боронҳои шадид (муссон) майдонҳои холишудаи ҷангалзорҳо (қабати ҳосилхези ҳок — аз ҳар гектар то 15 тонна) шуста мебарад. Дар баъзе ҷойҳои қабати ҳокӣ суст ин нишондор ба 100 тонна мерасад. Дар натиҷа ҳосили ҷуворимаққа дар Непал таъйини панҷ сол 33 %, биринҷ 20% кам шуданд. Барои таъминоти оила деҳқонон ҳар ҷи бештар замин мекӯшанд (аз ҳисоби ҷангал), ки ин ҳолат вазъи экологиро боз ҳам шиддат мебахшад.

Айни замон дар Непал барои ҳалли масъала садҳо парваришгоҳи ниҳолҳои арча, сӯзанбарг ва дарахтони мевадор бунёд ёфтанд.

Яке аз масъалаҳои шадиди экологии китъа бӯхрони баҳри Арал ва захираҳои оби минтақаи Осӣи Марказӣ мебошад. Хушкшавии баҳри Арал яке аз фоҷиаҳои бузурги экологии минтақа маҳсуб мешавад. Зери таъсири он тақрибан 35 – 40 миллион нафар, ки дар ҳавзаи он зиндагӣ менамоянд, қарор доранд. Айни замон аз 68 000 километри мураббаъ масоҳати баҳр 85 фоизи онро қабри хушкшуда ташкил медиҳад. Аз се ду ҳиссаи ин қаламрав аз

Аз ин рӯ, ба Эрон зарур аст, ки бо Ғарб лоиҳаи созишно ба тасвир расонида, кишварро дар доираи арзишҳои исломӣ таъкият бахшад. Қадами аввал дар ин самт — лағви таҳримҳои ғарбӣ гузошта шуд.

Савол ва супоришҳо:

- 1) Навгарӣ ва ислом умумият ё ихтилоф доранд?
- 2) Сабабҳои шикасти низоми давлатдории исломии Покистон дар чист?
- 3) Моҳияти исломии сиёсати Туркияро муайян намоед.
- 4) Афзалияти низоми исломии Эрон дар қадом ҷанбаҳо зохир мегардад?

Адабиёти зарурӣ:

1. Ближний Восток, Арабское пробуждение и России: что дальше? Виталий Наумкин, Вениамин Попов, Василий Кузнецов. - М., 2012.
2. Жданов Н.В. Исламская концепция миропорядка. - М., 1991.
3. Бехруз Х. Исламское государство: классическая модель и современная интерпретация. <http://justicemaker.ru/view-article.php?id26&art=2958>
4. Демократическая и "исламская" модели государственного устройства <http://www.istorga.ru/>

шӯразамин ва қумзор иборат буда, ҳамасола 75 миллион тонна қуму гارد ва 65 миллион тонна намакҳои мухталиф ба майдони доираи ҳазорҳо километр паҳн мегардад. Масъалаи мазкур аз солҳои 60-ум баъди зиёда кардани заминҳои кишт пайдо шудааст. Ҳоло баҳри Арал ба ду қисмати хурд миёни Қазоқистон ва Ўзбекистон тақсим шудааст. Қисмати қазоқистонӣ бинобар сохтмони сарбанд (соли 2005 сарбанд бо дарозии 13 километр бунёд гардид) тадриҷан барқарор мегардад. Дар ҷониби Ўзбекистонӣ бошад аз 708 километри мукааб об танҳо 75 километр об боқӣ мондааст.

Инчунин дар минтақа номутавозинӣ дар истифодаи захираҳои обӣ ва истифодаи ғайрисамараноки он ба назар мерасад. Аз як ҷониб, бо назардошти фарсулашавии низоми обёринамоӣ ба сари майдонҳои кишт танҳо 80%-и об расида, аз ҷониби дигар фақат 45%-и об бинобар усулҳои корношоями обёрӣ ва технологияи марбут ба он ба растаниҳо мерасад. Ҳамзамон дар натиҷаи сиёсати мустақилонаи иқтисодӣ низоми ягонаи танзими истифодаи об вайрон гардид. Татқиқоти гидротехникӣ дар замони Шӯравӣ дастаҷамъона насб шуда, баҳри ташаққути низоми кишоварзӣ ва энергетика хизмат мекарданд. Дар ин замина ҳангоми фасли зимистон дар обанборҳо об захира шуда, дар фасли тобистон барои обёрии заминҳои кишти минтақа ва ҳам тавлиди нерӯи барқ, ки ба низоми ягонаи энергетикӣ пайваست мегардид, тавассути неругоҳҳои партофта мешуд.

Барои ҳалли масъала аз соли 1994 Ҳазинаи наҷоти баҳри Арал бо ташаббуси сарварони кишварҳои минтақа таъсис ёфта, баҳри ислохи вазъият фаъолият менамояд.

Масоли демографию китъа. Мушкилоти дигар барои Осиё сатҳи баланди афзоиши демографӣ ҳос аст. Дар ин самт минтақа танҳо аз Африқо қафо мемонад. Нобаста аз ин, тамоюли мазкур дар солҳои охир коҳиш ёфта 1,3 %-ро ташкил медиҳад. Дар Осиё зиёда аз 60 % инсоният зиндагӣ менамоянд. Дар маҷмӯъ Чин ва Ҳиндустон 40 % аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Масъалаи мазкур метавонад дар оянда мушкилоти қашшоқӣ, бекорӣ, баланд шудани сатҳи ҷинояткорӣ ва паҳн шудани бемориҳои сироятгиро ба бор орад.

Нобаста ба ин, дар кишварҳои китъа роҳҳои танзими масъалаи демографӣ ҷустуҷӯ мешаванд. Масалан, Ҳиндустон яке аз аввалин кишварҳои ҷаҳон аст, ки соли 1951 барномаи миллии банақшагирии оиларо ба сифати сиёсати расмии давлатӣ қабул намуд. Тавассути боло бурдани синну соли ақди никоҳ, ташвиқот

онда ба фарзанд, оилаи иборат аз 4 нафар ва ҷорабиниҳои дигар тавлиду афзоиши табиии аҳоли кам шуд. Бо вучуди ин, ҳоло қариб 1/5 ҳиссаи нававлдишудагони дунё хиндӣ мебошанд.

Ҳалли масъалаи демографӣ дар Чин дорои хусусиятҳои хос мебошад. Аз ҷумла, дар Конститутсияи Чин навишта шудааст, ки оила бояд нақшаи тавлидкунӣ дошта бошад. Қумитаи банақшагирии таваллуд таъсис ёфта, муҳлати ақди никоҳ муқаррар карда шудааст. Ақди никоҳ дар давраи таҳсил дар мактаби олий маърифат аст.

Аз соли 1979 дар Чин сиёсати **“як оила – як фарзанд”** ба роҳ монда шудааст. Тибқи ин муқаррарот ҳар як оила набояд аз як фарзанд зиёда дошта бошад. Вобаста ба ин як масъалаи дигар вучуд дорад, тибқи маълумотҳо то соли 2025 хувияти чинӣ аз байн меравад (пуртоқатӣ), яъне дар Чин мардум меҳнатдӯст ҳастанд. Вале то соли 2050 писарон нисбат ба духтарон зиёд мешаванд, (бо дарназардошти пешрафти тиб оилаҳо пеш аз ба дунё овардани фарзанд ба беморхонаҳо муроҷиат намуда, агар фарзанд духтар бошад онро аз бадан ҷудо менамоянд (*исқоти ҳамл*). Бо назардошти ин, афзоиши теъдоди мардҳо нисбат ба занҳо дар ҳаҷми 200 миллион нафар эҳтимол дорад. Дар ин самт эҳтимоли пайдо шудани насли нави наварасони чинӣ “императорони ҷавон” ба миён меояд, ки бо арзишҳои меҳнатдӯстӣ ва ҳаракат бегонаанд. Зеро қудакони танҳо дар оилаи чинӣ бо тамоми шароити зиндагӣ, манзил, таҳсил ва маблағи муайян дар суратҳисоб таъмин мебошанд. Аз тарафи дигар, дар Чин масъалаи “норасоии арус” ба вуқӯъ мепайвандад. Маҳз ин омил ҳукумати кишварро водор намуд, ки тавлиди ду қудакро дар Чин иҷозат диҳанд.

Масъалаҳои демографию Ҷумҳурии Тоҷикистон. Равандҳои демографию даҳ соли охир дар роҳи барқарорсозии иқтисодиёт ва тезонидани суръати рушди он монеаҳои ҷиддӣ пеш овардаанд. Ин равандҳо бо сабабҳои гуногун ба миён омада вусъат ёфтанд ва барои пешрафти иқтисодиёт таъсири гуногун расонидаанд. Равандҳои муҳимтарин инҳо мебошанд:

а) Талафоти қисми зиёдаи аҳоли дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ. Мувофиқи маълумотҳои мухталиф дар ин солҳо то 150 ҳазор нафар ҳалок шудаанд. Қисми зиёдаи қурбоншудагонро аҳолии қобили меҳнат (аз 18 то 40 сола) ташкил медоданд.

б) Муҳоҷирати оммави аҳолии русзабон. Бо сабабҳои гуногун зиёда аз 90% аҳолии русзабон ва бештари тоҷикону ўзбекони қаблан аз Ҷумҳурии Ҷаҳонӣ Ўзбекистон ба Тоҷикистон ба ҷаҳонӣ омада аз ҷумҳурии рафтанд. Дар натиҷа, Тоҷикистон аз

аҳолии аз 71,4 то 68,4 сол кам шудааст. Дар мамлакат коэффисенти фазити зиёду ҳолати саломатии аҳолии бад мешавад;

Мушкилоҳои кишварӣ ва бекорӣ. Мушкилоҳои асосии кишварҳои ҳориҷии дуру наздик. Бо сабаби камбизоатии ниҳой то ханӯз ҳам вусъати муҳоҷирати меҳнатӣ давом дорад. Мувофиқи маълумоти гуногун шаҳрвандони зиёди Тоҷикистон берун аз қанамрави мамлакат кор мекунанд. Ин иххорот, аз як ҷониб, дар бораи кӯшишҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ шаҳодат медиҳад. Аз ҷониби дигар, муҳоҷирати меҳнатӣ таназзули сармояи инсонии ватаниро қувват медиҳад, зеро қисми зиёди муҳоҷирони меҳнатӣ аз рӯйи ихтисоси худ кор намекунанд, онҳо дар иҷрои корхое, ки меҳнати таҳассусиро талаб намекунанд, истифода карда мешаванд. Ғайр аз ин, иқтисодиёти мамлакат аз қисми кормандони нисбатан соҳибқасб маҳрум гашт. Ҳатто дар шароити баланд будани сатҳи бекорӣ иқтисодиёт норасоии мутахассисони баландихтисосро эҳсос мекунад;

г) Тағйироти номусоид дар таносуби аҳолии шаҳру деҳот. Дар даҳсолаи охир қараёни кохиши ҳиссаи аҳолии шаҳр вусъат ёфт. (аз 32,8 % то 26,5 %) Шиддатнокии ин қараён солҳои 90-ум назар ба солҳои 80-ум 3 маротиба баландтар буд. Дар асл Тоҷикистон бо тамоили ғайритабино хатарнок — деҳотшавии ҷамъият рӯ ба рӯ шуд;

г) Сохтори мавҷудай меҳнатно синуоили аҳолии барои ҳалли вазифаҳои баровардани иқтисодиёт аз бухрони америк ва ноил шудан ба суръати баланди рушди иқтисодӣ мусоидат намекунад. Мукоисаи шумораи умумии аҳолии қобили меҳнат ва кормандони қирояю ғайриқирояи нишон медиҳад, ки сатҳи расмии шуғл 64 % аҳолии қобили меҳнатро фаро мегирад. Мувофиқи барӯйхатгирии охири аҳолии 524,1 ҳаз нафар аҳолии қобили меҳнат (16,8 %) дар таъминоти дигарон мебошанд. Аз ин вазинии демографӣ қисми аҳолии қорқунанда азият мекашанд, ки оқибати он сатҳи ниҳоят пастии андӯхтҳои истеҳсоли мебошад;

д) Зиёд шудани андозаи миёнаи оила ва коэффисенти кӯдакорӣ. Дар 20 соли охир ҳаҷми миёнаи аъзоёни оила аз 5,7 то 7,1 нафар афзуд. Кӯдакории миёнаи оилаҳо 4,2 кӯдакро ба ҳар як оила ташкил мекунад. ки ин дар роҳи таъмини баробари гендерӣ нисбат ба шуғл монеа ба вучуд меорад ва ба натурализатсияи хоҷагиро оварда мерасонад;

е) Кам шудани давомнокии умр, ҳамчун нағичаи рӯйирости бад шудани шароитҳои зиндагии аҳолии, паст рафтани сифати хизматрасонии тиббӣ. Дар даҳ соли охир давомнокии миёнаи умри

аҳолии аз 71,4 то 68,4 сол кам шудааст. Дар мамлакат коэффисенти фазити зиёду ҳолати саломатии аҳолии бад мешавад;

Мушкилоҳои кишварӣ ва бекорӣ. Мушкилоҳои асосии кишварҳои ҳориҷии дуру наздик. Бо сабаби камбизоатии ниҳой то ханӯз ҳам вусъати муҳоҷирати меҳнатӣ давом дорад. Мувофиқи маълумоти гуногун шаҳрвандони зиёди Тоҷикистон берун аз қанамрави мамлакат кор мекунанд. Ин иххорот, аз як ҷониб, дар бораи кӯшишҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ шаҳодат медиҳад. Аз ҷониби дигар, муҳоҷирати меҳнатӣ таназзули сармояи инсонии ватаниро қувват медиҳад, зеро қисми зиёди муҳоҷирони меҳнатӣ аз рӯйи ихтисоси худ кор намекунанд, онҳо дар иҷрои корхое, ки меҳнати таҳассусиро талаб намекунанд, истифода карда мешаванд. Ғайр аз ин, иқтисодиёти мамлакат аз қисми кормандони нисбатан соҳибқасб маҳрум гашт. Ҳатто дар шароити баланд будани сатҳи бекорӣ иқтисодиёт норасоии мутахассисони баландихтисосро эҳсос мекунад;

Барои ҳалли масъала мебошад дар ду самт фаъолият намуд: аз як ҷониб, бунёди ҷойҳои қорӣ, ки барои аҳолии маҳаллии мутобикат менамояд, аз ҷониби дигар баланд бардоштани сатҳи касбияти умумии аҳолии, ки айни замон аз сатҳи манотиқи пешрафтаи ҷаҳон поин мебошад.

Масъалаи кашшоқӣ. Масъалаи кашшоқӣ яке аз мушкилоҳои асосии ҷаҳон ба шумор меравад, ки зери мафҳуми он имкони таъмини шароитҳои одитарин ва дастраси ҳаёт барои аксари одамон фаҳмида мешавад. Микёси бузурги кашшоқӣ, хусусан дар кишварҳои мутаракқӣ, ҳатари ҷиддиро на танҳо барои рушди устувори миллий, балки умумиҷаҳонӣ ба бор меорад.

Ду сатҳи кашшоқиро ҷудо менамоянд:

• миллий;

• байналхалқӣ.

Сатҳи миллии кашшоқӣ — ин ҳиссаи аҳолиест, ки поинтар аз сатҳи миллии кашшоқӣ зиндагӣ менамоянд. Дар аксари кишварҳои ҷаҳон зери мафҳуми сатҳи миллии кашшоқӣ даромаде фаҳмида мешавад, ки камтар аз ҳадди ақали зист буда, имкон намедиҳад, ки арзиши сабади озукаворӣ пардохт карда шавад. Дар кишварҳои пешрафта одамони кашшоқ маҳсуб мебарданд, ки даромадашон 40-50% сатҳи даромади миёнаро дар кишвар ташкил медиҳанд.

Сатҳи байналхалқии кашшоқӣ — ин даромадест, ки истеъмоли харрӯзаи маводи хӯроқаро ҳамаҷуза аз 2 доллар поён имкон медиҳад. Ҳамзамон сатҳи пастии кашшоқии байналхалқӣ бо даромаде муайян мебарданд, ки истеъмоли харрӯзаро камтар аз 1 доллар таъмин менамояд. Ин нишондод сатҳи ниҳойи кашшоқӣ аз нуқтаи назари зиндамонӣ ба шумор меравад.

Густариини кашшоқ. Тибқи тадқиқоти Бонки умумичаҳонӣ шумораи умумии кашшоқон дар ҷаҳон, яъне инсонхое, ки дар як рӯз бо камтар аз 2 доллар дар як рӯз зиндагӣ менамоянд ба 2,5-3 млрд нафар баробар мебошад. Аз ҷумла, шумораи умумии одамон, ки дар сатҳи пасти кашшоқӣ (камтар аз 1 доллар дар як рӯз) қарор доранд ба 1-1,2 миллиард нафар баробар мебошад. Ба қавли дигар 40-48% аҳолии ҷаҳон — кашшоқ, ва 16-19% — ниҳоят кашшоқ мебошанд.

Аз солҳои 80-уми асри XX то ибтидои асри XXI шумораи инсонхое, ки дар сатҳи ниҳоят пасти кашшоқӣ қарор доштанд, 200 миллион нафар коҳиш ёфтанд. Ин нишондод пеш аз ҳама аз ҳисоби коҳиши шумораи мардумони ниҳоят кашшоқӣ Чин ба даст омад. Аз оғози солҳои 90-ум тамоюли коҳиши шумораи мардумони ниҳоят кашшоқ дар кишвари дигари сераҳоли - Ҳиндустон ба назар мерасад. Ҳамзамон дар кишварҳои Африқои Ҷанубии Саҳрои Кабир (Саҳара) тули 20 соли охир, баръақс афзоиши доимии шумораи мардумони ниҳоят кашшоқ ба назар мерасад.

Тақсироти аҳолии кашшоқтарин бо назардошти минтақаҳои ҷаҳон аз соли 1980 тағйироти ҷиддӣ надидааст. Аз се ду ҳиссаи кашшоқони ҷаҳон то ҳол дар қисмати шарқӣ ва ҷанубии Осиё, аз ҷор як ҳисса бошад дар Африқо ҷанубтари Саҳрои Кабир зиндагӣ менамоянд. Қисмати зиёди аҳолии камбизоат дар навоҳии кишоварзии кишварҳои мутараққӣ ҷой гирифтаанд.

Дар кишварҳои алоҳидаи мутараққӣ масъалаи кашшоқӣ аллакай ба сатҳи ҳагарзо расидааст. Масалан, дар оғози асри XXI 76% аҳолии Замбия, 71% — Нигерия, 61% — Мадагаскар, 58% — Танзания, 54% — Гаити маҷбур буданд, ки бо камтар аз 1 доллар дар як рӯз зиндагӣ намојанд.

Аз оғози солҳои 90-уми асри XX масъалаи кашшоқӣ ва кашшоқии ниҳой собиқ кишварҳои сотсиалистиро фаро гирифт. Масалан, дар Молдавия 64%-и аҳоли ба категорияи кашшоқон ва 22% аҳоли ба категорияи ниҳоят кашшоқ (соли 2001) дохил мешуданд, дар Мугулистон ин нишондод мутаносибан ба 75% ва 27% (соли 2001) баробар буд.

Масъалаи кашшоқӣ дар Осиёи Ҷанубӣ. Минтақаи Осиёи Ҷанубӣ маъмулан кишварҳои зеринро муттаҳид менамояд: Бангладеш, Ҳиндустон, Шри-Ланка, Непал, Покистон. ММД ба ҳар сари аҳоли дар кишварҳои минтақа тафовутҳои зиёд дорад, масалан, дар соли 2010 нишондоди маъмур дар Бангладеш ба 1486, дар Бутан ба 5690, дар Ҳиндустон ба 3586, дар Непал ба 1194, дар Покистон ба 2677, дар Шри-Ланка ба 5141\$ баробар буд. Ҳаҷми он

дар минтақа яке аз нишондодҳои пастрарин миёни кишварҳои мутараққӣ ба шумор меравад.

Кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ умумияти гузаштаи таърихӣ доранд. Ҳиндустон, Покистон ва Бангладеш, ки баъди тақсироти истеъморӣ нимҷазира бунёд шуданд, инчунин Шри-Ланка, ки то миёнаи асри XX ба ҳайати империяи Британия шомил буда, пайванди умумии таърихӣ доштанд. Дар оғози рушди мустиқли сисии кишварҳои минтақа талошҳои саноатикунонӣ таъбиқ гаштанд. Вале хусусиятҳои иқтисодӣ пасоистеъморӣ ба инобат гирифта нашуданд. Танҳо Ҳиндустон чунин равандро татбиқ намулда, сохтори гуногунишакли саноатиро таъсис дод.

Барои кишварҳои минтақа сатҳи баланди таваллуд ва кашшоқӣ хос мебошад. Мутобики маълумоти СММ Бангладеш, Покистон ва Ҳиндустон дар соли 2011 ба 10-гонаи кишварҳои сераҳолитарини дунё шомил буданд. Ҳамзамон ин кишварҳо ба нишондоди гуруснагии ҷаҳонӣ дар асоси се ченак - сернашавӣ, норасоии вази ва марги кӯдакони то панҷ сола дохил мегарданд. Тайи солҳои 1990-2010 онҳо ба болоравии мавқеъҳои мутаносибан ба ҷойҳои 32, 23 ва 24 мутобики қадвали садбалла муваффақ гаштанд, вале то ҳол ин кишварҳо дар шумори кишварҳои дорони сатҳи пасти нишондодҳои маъмур мегарданд. Мутобики маълумотҳо 49-50% тамоми кашшоқии ҷаҳон ба кишварҳои минтақа рост омада, ин ҳолат ба сисёати дохилии онҳо таъсири манфӣ мерасонад.

Азбаски дар Осиёи Ҷанубӣ аҳолии ҷавон бештар мебошад (масалан, дар Бангладеш 70% аҳоли то 35 сола мебошанд), пас сатҳи баланди таваллуд хифз шуда, ҳадди ақал таъсири худро ба равандҳои иқтисодӣ-иқтисодии ду насли оянда нигоҳ хоҳад дошт. Аҳолии ҷавони қобили меҳнат имкони гирифтани «фондаи демографӣ»-ро дорад. Вале татбиқи он танҳо дар сураги сатҳи умумии баланди омодагии касбӣ ба даст меояд. Кишварҳои минтақа бошанд, дар замони муосир фишори бекорӣ оммавино дар тамоми шаклҳои — шаҳрӣ, деҳотӣ, қушода, пушида ва ғайра эҳсос менамоянд, ки бо нишондодҳои бисёрмилионӣ инъикос мегардад.

Норасоии доимии ҷойҳои қорӣ яке аз омилҳои асосии кашшоқии оммавӣ маъмур мегардад. Чунин ҳолат ба коҳиши техникикунони иқтисодиёт оварда мерасонад, зеро истифодаи қувваи қорин арзон аз ворид намудани технологияи арзишманди саноатӣ дар шароити муосир муфидтар аст. Соли 2007 то оғози бухрони молиявии ҷаҳонӣ теъдоди кашшоқон дар Осиёи Ҷанубӣ ба

Сиёсати давлатии рафъи кашшоқӣ. Дар шароити бухрони иқтисодии ҷаҳонӣ аз соли 2008 нақши давлат дар соҳаи хоҷагӣ боло меравад. Дар кишварҳои минтақа ба истиснои Ҳиндустон соҳибкорӣ миллий заиф буда, кишвар ҳамчун бозингарӣ асосии тағйирдиҳандаи бахши суннатӣ баромад менамояд.

Ба ҳисоби Бонки умумичаҳонӣ дар солҳои 1981-2008 дар ҷаҳон бехбудии ҳолати кашшоки бо назардошти суръати рушди иқтисодӣ ба амал омад.

Дар бораи сиёсати давлатии рафъи кашшоқӣ дар минтақаи Осиёи Ҷанубӣ метавон бо маҳдудиятҳои муайян ҳарф зад. Масалан, дар Покистон ноустувории ҳукумат ва зуд-зуд иваз шудани имкони пешбурди сиёсати пайгиронаро дар ин самт истисно месозад. Дар Бангладеш, яке аз кишварҳои кашшоқтарин на танҳо маъсалаи кашшоқӣ, балки гуруснагии саросарӣ дар маърази диққат мебошад. Кишвар гирифтори офатҳои табиӣ, ба хусус обхезӣ мебошад. Ин амр бо назардошти зиндагии 86% аҳоли дар деҳот ниҳоят таъшиновар аст. Болоравии суръати рушди иқтисодӣ теъдоди аҳолие, ки даромадашон аз 1.25 доллар дар як рӯз камтар аст, аз 50% дар соли 2005 то 42% дар соли 2010 коҳиш ёфтааст. Новобаста аз ин, иқтисодии харидорӣ мардум ниҳоят паст мебошад.

Дар Непал 24 %-и аҳоли кашшоқанд. Бо назардошти заиф будани ниҳоди давлатӣ татбиқи барномаи рафъи кашшоқӣ (охирӣ солҳои 80-ум) номумкин гардид. Барнома барои бекорон "кор барои хӯрок" дар назар аст, вале бунёди ҷойҳои корӣ бо заъфи ташкилӣ ва молиявии давлат мушкул мебошад. Ин ҷо имкони таъсиси ҷойҳои кори зиёд бо назардошти рушди соҳаи туризм имконпазир аст, вале иқтисодии пастӣ ниҳодҳои молиявии давлатӣ ва набудани инфрасохтори зарурӣ монеи он мегардад.

Шри-Ланка дар натиҷаи пешбурди сиёсати ислоҳотӣ дар солҳои 70-80-уми асри XX ба кишвари аграрӣ-саноатӣ бо бахшҳои рушднамудаи молиявӣ ва сайёҳӣ табдил ёфт. Корхонаҳои бахши давлатӣ бо теъдоди зиёди коргарон, ҳамчун василаи пешгирӣ бекорӣ, доимо зараровар мебошанд. Сатҳи баланди саводнокии аҳоли - 97% ва норасоии ҷойҳои корӣ ба рушди муҳоҷират мусоидат намунад. Интиқоли мардуми дар хориҷабудаи кишвар сарчашмаи асосии пуррасозии бучаи миллий гаштад. Бекорӣ аслан дар навоҳии деҳот мутамарказ гашта, ҳаҷми он бинобар заъфи ҳисоб номуайян мебошад. Дар кишвар нобаробарии шадиди тақсими даромад ба назар мерасад. Тақрибан дар деҳоти Шри-

ҳисоби фоидаи як доллар дар як рӯз 350.3 миллион нафар, аз ҷумла танҳо дар Ҳиндустон 266.5 миллион нафарро ташкил дод. Ба ҳисоби фоидаи 1.25 доллар дар як рӯз нишондодҳои мазкур мутаносибан то 595.5 миллион ва 455.8 миллион нафар боло мераванд.

Рафъи кашшоқӣ дар мисоли кишварҳои минтақа бо болоравии нишондодҳои иқтисодӣ алоқамандии пурра надорад. Ин амр пеш аз ҳама бо таркиши демографӣ, ки солҳои 60-70-уми асри XX дар Осиёи Ҷанубӣ ба вуқӯъ омада буд, алоқаманд мебошад. Афзоиши солонаи аҳоли дар Ҳиндустон ва Покистон аз ҳисоби сатҳи баланди таваллуд ва коҳиши фавт ба 2-2.5% баробар буда, мутаносибан ба захираҳои маҳдуди иқтисодӣ фишори бештар мерасад.

Натиҷаи ҷунин афзоиш зиёдшудани теъдоди кормандони соҳаи кишоварзӣ, афзоиши шумораи бекорон ва зиёд шудани аҳолии шаҳро мегардад. Дар минтақа шумораи аҳолии шаҳрҳои бузург босуръат меафзояд. Мумбай 19 миллион нафар, Деҳли 16 миллион нафар, Калкута 14.8 миллион нафар, Дакка 13.5 миллион нафар.

Аз ҷониби дигар сатҳи маош дар шаҳро нисбат ба канораҳои тақрибан 30-40% зиёд буда, ҳамзамон теъдоди занҳое, ки барои дарёфти кор ба шаҳр меоянд (бештар дар соҳаи хизматрасонӣ) меафзояд. Дар шаҳро бекорӣ ҳислати рӯйростро гирифта, ба кашшокии оммавӣ мусоидат менамояд. Дар канораҳои шаҳр маҳаллаҳои кашшоқ ташаккул меёбанд.

Болоравии нархҳои ҷаҳонӣ аз соли 2007 то 2011 ба гандум 79%, ба ҷуворимакка ва равғани чормағзи заминӣ 80%, ба равғани наҳл 45% -ро ташкил дод, ки қиммати баландтарин аз соли 1970-ум ба шумор меравад.

Муҳоҷират ба шаҳр яке аз кадамҳои авалини аҳолии минтақа ба хориҷа мебошад. Ҳамзамон ҳукумати Ҳиндустон ва Шри-Ланка барои хичраткуннадагон монеа эҷод намекарданд. Ҷунин сиёсат самарайи зиёд ба бор овард. Осиёи Ҷанубӣ дар солҳои 1990-2005 ҷойи сеюмро вобаста ба ҳаҷми интиқоли пулӣ аз муҳоҷирон миёни манотиқи дар ҳоли рушд бо маблағи 34.7 миллиард доллар ишғол намуд. Соли 2010 танҳо Ҳиндустон аз диаспораи хориҷии худ 55 миллиард доллар ба даст овард. Ҳарчанд аксари ин маблағҳо ба истیعмоли ҷорӣ сарф гардад ҳам, вале қисмати аз онҳо барои соҳибкорӣ хурд равона шуда, талаботи дохилиро тавсеа мебахшанд.

7) Чанбаҳои асосии сиёсати рафӣи кашшокиро дар Ҳиндустон номбар кунед?

Адабиёти зарурӣ:

1. Актуальные проблемы региональной безопасности современной Азии и Африки (ред. колл) Восточный факультет. – СПбГУ, 2013
2. Гринин, А.С. Экологическая безопасность. Защита территории и населения при чрезвычайных ситуациях: учеб. пособие / А.С. Гринин и др. – М.: 2000.
3. Центральная Азия: геополитика, геоэкономика, безопасность. – Ташкент, 2001.
4. Экологические проблемы. Решение экологических проблем. <http://ecouniver.com/3426-yeekologicheskije-problemy-reshenie-yeekologicheskix.html>
5. Экологические проблемы и экономика Азии <http://vip4ex.ru/29-ekologicheskije-problemy-i-ekonomika-azii.html>
6. Алиев Р. Экологические проблемы стран Азии и Африки <http://old.mgimo.ru/news/experts/document>
7. Экологические проблемы развивающихся стран http://www.ecosystema.ru/07referats/razv_strani.htm

Ланка хоҷагии натуралӣ хифз шуда, кишвар наметавонад ба коҳиши камбизоатӣ таъсири ҷиддӣ расонад.

Танҳо дар Ҳиндустон оид ба сиёсати нисбатан пайгиронаи кӯмак ба камбизоатон ва талоши ихтисори он бо истифодаи механизмҳои давлатӣ ҳарф задан ба маърид мебошад. Ин сиёсат маблағгузориро дар асоси нақшаҳои панҷсола бо афзоиши конъюнктураи иқтисодӣ ва ҳамзамон шугли аҳоли дар назар дорад. Масалан, дар нақшаи панҷсолаи 8-ум таваассути қарзҳои давлатӣ 700 ҳазор қорхонаҳои хурд бунёд ёфтанд.

Барномаи самараноки ҳукуматӣ, ки соли 2006 қабул гардид ин машғулияти як нафар аз оила бо шугли маошдор дар тӯли 100 рӯз дар як сол дар сохтмон ва таъмири инфрасохтор дар деҳот ба шумор меравад. Ба ин барнома ҳамасола 8 миллиард доллар сарф шуда, мутобики маълумотҳои расмӣ 50 миллион нафар ҳинду суратхисобҳои худро бехтар намуданд. 100 миллион нафар корҳо зуд-зуд вайрон бонкӣ бахри интиқоли маош ифтиҳор карданд. Ҳамзамон роҳи иншоотҳои дигар бинобар сифати пасти қорҳо додани ришва сарф гашта, қисмати зиёди маблағҳо барои додани қисмати зиёди мегарданд. Новобаста аз ин барномаи мазкур ба қисмати зиёди шаҳрвандон қор ва даромади воқеиро пешниҳод месозад. Ширкати давлат дар барномаҳои дастгирии камбизоатон натиҷа дода, аз соли 1951 то 2005 сагҳи кабізотӣ аз 51 то 26% коҳиш ёфт, суръат гирифтани раванд дар солҳои 1990-ум ба назар расида бо бухрони молиявӣ ҷаҳонӣ нисбатан дар Ҳиндустон возеҳ аст.

Ихтисори теъдоди камбизоатон дар Ҳиндустон зарурати иштироки Тачрибаи кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ рафӣи кашшоки ва ҳамзамон заъфи ин кишварро дар барномаҳои рафӣи кашшоки нишон медиҳад.

Савол ва супоришҳо:

- 1) Роҳҳои асосии рафӣи масоили экологиро дар Шарқ номбар кунед?
- 2) Заминаҳои асосии зуҳури масъалаи Аралро номбар кунед.
- 3) Моҳияти ислоҳоти демографии Ҷинро муайян намоед.
- 4) Хусусияти ҳоси сиёсати демографии Ҳиндустон дар ҷи зоҳир мешавад?
- 5) Роҳҳои ҳалли мушкилоти кишоварзӣ ва бекорӣ дар минтақаро нишон диҳед?
- 6) Ҳатари кашшоқӣ асосан дар ҷи зоҳир мешавад?

БОБИ V. «БАҲОРИ АРАБ» ВА ТАМОЮЛОТИ МИНБАЪДАИ ОН

Оғози нооромииҳо дар ҷаҳони араб. Баҳори араб – мавҷи намоишҳои эътирозӣ ва балвоҳое мебошад, ки дар ҷаҳони араб дар оғози соли 2011 сар задаст. Ном баҳори араб бо мавҷи инкилобҳои Аврупо дар солҳои 1848-1849 «Баҳори халқҳо» алоқаманд мебошад.

Ҳодисаҳои “баҳори араб” раванди пуртазод буда, дар муносибатҳои байналхалқӣ аллакай таъсири худро расонидааст. Дарки пурраи сабабҳои ба вуқӯъ пайвастанӣ рӯйдодҳои зерин ба кишварҳои дигар имконият медиҳад, ки камбудии кишварҳои Шарқи Наздик қардари анҷом надиҳанд ва ҳаҷҳои худро бартараф намоянд.

“Баҳори Араб” ин эътироз ба режимиҳои мағрур ва мутмаин ба бақои худ, ки бо сохтори қудратии шадид ва напазирифтани муҳолифини худ шухрат доштанд зарба зада, аксари онҳоро шикаст дод.

Дар ҷараёни эътирозҳо усулҳои умумии муқовимати шаҳравандӣ, аз қабилӣ корпартоӣ, намоишҳои эътирозӣ, гирдиҳамой, истифодаи васоити ахбори омма ва созмонҳои ҷамъиятӣ истифода гирифтанд.

“Баҳори Араб” аз Тунис, аз ҳудудҳои як фурӯшандаи 27-солаи сабазот Мухаммад Бӯазизӣ оғоз ёфт, ки ханӯз 17 декабри соли 2010 ҳамчун нишони эътироз ба мусодираи молу тарозуяш худро дар рӯбарӯи шаҳрдории як шаҳрак оташ зад. Президентӣ Тунис Зайналбуддин Бин Алӣ ба аёдаги Бӯазизӣ ба бемористон шитофт, вале рӯзи 14 январ, ҳамагӣ 10 рӯз баъд аз марги ӯ ҳукумати 23 солаи Бин Алӣ шикаста, худӣ ӯ ба Арабистони Саудӣ фирор кард. Сағхи баланди бекорӣ, гаронии нархҳо, ришвахӯрӣ, нобаробарии иҷтимоӣ, ҳокимияти бисёрсолаи элитаи сиёсӣ, ки пурра зинаҳои болоии зинаҳои иҷтимоиро ишғол карда, ба ҷавонон имконияти пешравиро намедиданд, боиси ба миён омадани норозигиҳо гардиданд. Сабабҳои сиёсӣ, аз қабилӣ мавҷуд набудани намоёндагии халқ дар парламент, қуҳна шудани низоми идорӣ, равона будани он баҳри ғимояи манфиати элитаҳои сиёсии ҳуднома, авторитаризми шадид ва ғайраҳо вуҷуд доштанд.

“Баҳори Араб” баъди Тунис ба Миср омад. Эътирозҳо бо талаби истеъфои Хусни Муборак, ки 30 сол ин ҷониб ҳукумат меронд, аз моҳи январ сар шуда, ба зудӣ майдони Таҳрир дар маркази Қоҳира ба маркази эътирозҳо табдил ёфт. Омилҳои асосии

эътироз: ҳудудномагии низоми, фасоди густурда, дасти дарози даҳолати фарзандони Муборак ба шумор мерафт.

Хусни Муборак артиш ва макомотҳои қудратиро ба майдон фиришод, баъди як моҳи бархӯрд беш аз 800 кас кушта шуданд, вале мардум аз талаби истеъфои ӯ даст накашид. Ниҳоят рӯзи 11 феврал Хусни Муборак ҳукуматро ба Шӯрои олии низоми сипурда дар озоишгоҳи Шарм-улшайх дар қанор нишаст. Аммо баъди як моҳ Муборак бо харду фарзандаш боздошт шуда, ҳамсараш Сӯзон танҳо баъди ба давлат баргардонидани ду бӯстонсаро ва 3,5 миллион доллар аз ҳисобҳои бонкиаш аз таъкиб раҳо ёфт.

Мавҷи дигари нооромииҳо дар Либия ба амал омаданд. Ин ҷо сабабҳои вуҷуд доштанд, ки хусусияти «анъанавӣ» дошта, ҳоси кишварҳои алоҳида буданд. Ихтилофи байни минтақаи Шарқӣ – Қиренаика ва Ғарбӣ – Триполитания, инчунин байни қабिलाҳои гуногун боиси низоъ дар ин кишвар гардид, ки ниҳоят ба сукути режими ҳуқмрон ва оғози даргириҳои дохилӣ мусоидат намуданд.

Дар Яман сарчашмаи ташаннуҷи вазъият низои деринаи байни Шимол ва Ҷануби мамлакат ва муҳолифат байни қабिलाҳои элита, дар Баҳрайн бошад норозигии аҳолии шиамазҳаб, ки аксариятро дар кишвар ташкил медиҳанд аз болои режими ҳуқмрони сунимазҳаб ва ғайра заминаи оғози хушунат ва рақобат гардиданд, ки он дар Яман дар шакли ҷанги шаҳравандӣ бо унсӯри мазҳабӣ ва даҳолати ҳарбии ҷомеаи араб сар зад.

Дар Сурия ҳукумати шиамазҳабон (алавихо), ки тақрибан 5%-и аҳолиро ташкил медиҳанд, сабагори сар задани ҷанги шаҳравандӣ гардид. Яке аз сабабҳои дигари нооромии ҳокимони ҳудномае мебошанд, ки дар сари ҳокимият солҳои дароз нишаста, боварии аҳолиро аз даст додаанд. Зиёда аз он барои оғози ҷанги шаҳравандӣ дар ин сарзамин омилҳои зиёди хоричӣ (норозигии кишварҳои Ғарб аз сиёсати мустақили хоричӣ, даҳолати режимиҳои арабӣ ва Туркия, эъморӣ амсилаи ҳамзистии озоиштаи дину мазохӣ, ки дар Сурия роҷӯ буд) замина гирифтанд.

То моҳи майи соли 2012 инкилоби оммавӣ ба шикасти 4 режими давлатӣ ва сарварони он сабаб гардид: 1) сукути президентии Зайн ал-Обидин Бин Али дар Тунис 14 январи соли 2011; 2) истеъфои президентӣ Миср Хусни Муборак - 11 феввали соли 2011 баъди эътирозҳои 18 рӯзаи мардум; 3) барқанорӣ роҳбари Либия Муаммар Қаззофӣ - 23 августи соли 2011, баъди зерӣ назорат гирифтани Боб ал Азизия аз ҷониби Шӯрои миллии гузариш ва қатли он дар шаҳри Сирт 20 октябри соли 2011; 4) Президентӣ Яман Али Абдулло Солеҳ 27 феввали соли 2012 пурра

аз мансаби худ даст кашида, ҳукуматро ба президенти тоза-
интиҳобшуда суҷорид.

Дар маҷмӯъ, се сабаби асосие, ки заминаи татбиқи тарқиши
иқтимоӣ дар кишварҳои арабӣ гаштанд, инҳоянд:

- 1) вазъи иқтимоӣ-равонии ҷамъият;
- 2) бухрони иқтисодии ҷаҳонӣ;
- 3) таъсири хоричӣ.

Омили хоричӣ дар ҳаводиси «баҳори араб» Нооромии
арабӣ, ки аз Тунис оғоз гардида буданд, пеш аз ҳама зидди ҳокимони
хуҷнома, ришвахӯрӣ, камбағалӣ ва поймол гардидаи ҳуқуқ ва
озодиҳои инсон равона шуда буданд, на бар зидди ҳуқуқфармоии
ғарбӣ ё ишғоли Исроил. Аммо далели он ки ин ҳаракатҳо зидди
диктаторҳои ғарбгаро бархестанд, ба тартиботи дар минтақа ҷойдошта
ҳатари ҷиддӣ эҷод мекунад. Барои ҳамин аз замони шикасти низоми
Ҳусни Муборак дар Миср кишварҳои Ғарб ва иттифоқчиёни онҳо аз
Ҳалиҷи Форс муборизаи беамодро бахри ташкил кардани ҳаракати
ҷавобӣ оғоз намунонд. Онҳо аз ҳар гуна усулҳо истифода мебарданд,
то ки ташаббусро дар инкилобҳои арабӣ ба дастӣ худ гиранд. Ҳоло
онҳо тамоми имкониятҳоро доранд, то ба мақсади худ бирасанд, зеро
тамоми марказҳои шӯришҳои арабӣ аз Миср то Ҷанан солҳои зиёд
зери ҳуқуқронии империяҳо зиндагӣ карда буданд. Ҳамаи давлатҳои
пешсафи НАТО дар мушакборон намунони Либия ширкат варзиданд.
Агар ҷомеаи арабӣ нахоҳад, ки ташаббуси идора ва муайян кардани
ояндаи худро аз даст диҳад бояд аз гузаштаи на он қадар дури худ
ибрат гирад. Инчӣ якҷанд дарси таърихӣ даҳолати кишварҳои Ғарб
ба қорҳои дохилии Шарқи Наздик оварда мешавад:

1. Кишварҳои Ғарб ба ноқомии мавсимӣ нигоҳ накарда,
ҳеҷ гоҳ аз кушишҳои барқарор намунони назорат аз болои Шарқи
Наздик даст намекашанд.

18 мартӣ соли 2003 кӯшунҳои Йёлоти Муттаҳидаи Амрико ва
Британияи Кабир ба Ироқ ворид шуда, тамоми мамлакатро ишғол
намунонд. Дар натиҷа, Ироқ, бар ивази хунрезихо ва вайронихо
зиёд боз зери нуфузи кишварҳои Ғарб ворид гашт. Танҳо қувваи
муқовимати ироқӣ дар охир артиши амрикоиро маҷбур сохт, ки
моҳи декабри соли 2011 аз ҳоки Ироқ бароянд, аммо баъди ин низ
дар Ироқ 16 ҳазор аскар ва мушовирони Амрико боқӣ монданд.

Даҳолати маҷзур низоми амниятии Ироқро вайрон намунод, ки
баъдан боиси густариши терроризм ва ифротгарии мазаҳабӣ дар
кишвар гашта, заминаи ташаккули созмони террористии «Давлати
исломи Ироқ ва Шом» гардид.

2. Қудратҳои бузург низомҳои тобеи худро бо ҳар роҳу усул
химоя намунода, таҳвили беисти нафтро аз он кишварҳо таъмин

менамоян. Ҳатто дар замони авҷи қудрати ДИИШ ва муборизаҳои
шадид, интиқоли нафт (ба тариқи қочоқ ва арзон) қатъ нагардид.

3. Аҳолии Шарқи Наздик тарихи худро фаромӯш
намекунонд, гарчанде Йёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Аврупо онро
фаромӯш карда бошанд.

4. Кишварҳои Ғарб ҳамеша арабҳоро ҳамчун бунёдгароеи
дар фикри худ истодагарикунанда тасвир мекунонд.

5. Даҳолати низомии хоричӣ дар Шарқи Наздик қуштор,
вайронқорӣ, тақсирот ва тобеъкуниро бо худ меорад.

6. Қумаки кишварҳои Ғарб ба истисмори Фаластин барои
барқарор намунони муносибатҳои ҳуб бо ҷаҳони араб сатди роҳ
мешавад.

Агар ҳокимияти 30-солаи Британияи Кабир дар Фаластин ва
дастирии яҳудиҳои аз Аврупо хичраткарда аз ҷониби Британияи
Кабир намебуд, давлати Исроил ҳоло вучуд намедошт.

Вазъи кишварҳои арабӣ баъди ҳодисаҳои «баҳори араб».
Кишварҳои Шарқи Наздик баъди аз сар гузаронидани ҳодисаҳои
«баҳори араб» оҳиста-оҳиста ба ҳаёти осоишта бармегарданд.
Аллакай қариб дар тамоми кишварҳои минтақа интиҳоботи
парлумонӣ ё маҳаллӣ гузаронида шуданд.

Дар Тунис бошад, дар натиҷаи интиҳоботи парламентӣ
исломӣҳо 41% курсиҳоро соҳиб гаштанд ва дар натиҷа вазифаи
қалидии сарвазирӣ насиби онҳо гашт.

Тунис пешоҳанги «инкилоби арабӣ» шуд. Нисбати
кишварҳои дигар дар ин мамлакат эътирозҳо барвақтар шурӯъ
шуданд, низом низ зудтар сарнагун гардид ва интиҳоботи
парлумон, ки ҳуқуқмати навро ташкил дод, дар ин кишвар аз ҳама
пештар баргузор шуд. Маҳз баъди онҳо ба таҳлилгарон маълум
шуд, ки аз мавҷи эътирозҳои арабӣ аз ҳама беҳтар исломӣҳо
истифода бурданд.

Дар Марроқаш дар натиҷаи интиҳоботи парламентӣ исломӣҳо
27,1% курсиҳоро соҳиб гаштанд ва дар натиҷаи он вазифаи
қалидии сарвазирӣ насиби онҳо гашт.

То интиҳоботи сартосарии парламент дар Либия ҳоло ҳеле
дур аст. Вале ҳайъати ҳуқуқмати давраи гузариш, ки 22 ноябри соли
2011 гузашта тасдиқ шудааст, метавонад аз ҷобачошавии нерӯҳо
ғувохӣ диҳад.

Гарчанде ҳаёти сиёсӣ дар кишварҳои Шарқи Наздик баъде
ҳодисаҳои «баҳори араб» устувор шуда бошад ҳам ҳоло оид ба
барқароршавии ҳаёти иқтимоиву иқтисодии минтақа суҳан
намеравад.

Нооромиҳои оммаи дар Африкои Шимолӣ ва Шарқи Наздик нишон доданд, ки дар шароити муосир норозигии мардум на танҳо аз сабаби камбағалӣ ё вазъи душвори иқтисодӣ пайдо мегарданд. Аз ҷониби халқ тақсироти беадолатонаи даромадҳои давлатӣ байни кишрҳои гуногуни аҳоли манфи қабул карда мешавад. Элитаҳои сиёсии кишварҳои дигар бояд ин омилро ба назар гиранд.

Баъди ҳодисаҳои «Баҳори араб» ба ҳама аён гашт, ки кишварҳои Ғарб дӯстони доимӣ надоранд, онҳое, ки пештар бо полковник Қаззофӣ муносибатҳои хуб доштанд, бо гузашти замон бар зидди ӯ қувваҳои мусаллаҳро истифода бурданд. Омилҳои мазкурро мебоҷад тамоми сарварони кишварҳои осеёӣ дарк намоянд.

Дарси дигари ибрати инкилобҳои арабӣ дар он зоҳир мешавад, ки оммаи мардум яроқи нав – шабакаи интернетро ба даст овард. Яроқи мардум метавонад чӣ дар кишварҳои ру ба инкишоф ва чӣ дар давлатҳои пешрафта истифода шавад.

Ба ғайр аз ин, вазъияти кунунӣ ҳамоҳангсозии ғайриқонунии давлат, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳадамоти махсус, вазонҳои ахбори омма, зиёиён ва ҷомеаро дар мубориза бар зидди ифротгароии диниву сиёсӣ тақозо мекунанд.

Савол ва ҷавобҳо:

1. Мафҳуми «Баҳори араб»-ро шарҳ диҳед.
2. Заминаҳои зухури «Баҳори араб» дар қадом омилҳо зоҳир мегардад?
3. Махсусиятҳои сар задани эътироз дар Мисрро чӣ гуна арзёбӣ менамояд?
4. То қадом андоза омилҳои хориҷӣ ба зухури тазоҳурот дар Шарқи Наздик ва Мағриб мусоидат намуданд?
5. Сабакҳои «Баҳори араб» аз чӣ иборатанд?

Адабиёти зарурӣ:

1. Васильев А.М. Восстание в арабском мире: Посевы и Всходы. Азия и Африка сегодня № 6, -2011.
2. Лаумулин М. «Арабская весна» 2011 года: социально-политические изменения на Арабском Востоке и их международные последствия», - Алматы: КИСИ, 2011.
3. Леонов Н.С. Арабская весна 2011 года (<http://russdom.ru/node/4490>)
4. «Арабская весна» – американский заговор? («Al Jazeera», Катар) <http://rus.rvg.ru/2012/02/07/654951>
5. Арабская весна и глобальная международная система (<http://www.wprg.ru/?p=2332>)

БОБИ VI. БУХРОНИ ШАРҚИ НАЗДИК ДАР НИЗОМИ НАВИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

Омилҳои сар задани бухрон. Дар равишҳои байналхалқии муносибати Шарқи Наздик бухрони америк ва густурда буда, ҳалли низоиҳои онро ҷомеаи башарият дар тӯли тамоми нимаи дуюми асри XX ва оғози асри XXI нигарон мебошад.

Муҳимияти масъала ин омӯзиши мушаххаси авомилҳои сар задани бухрон, раванди он, тағйирҳои самти Исроил бо кишварҳои абарқудрати ҷаҳонӣ-Амрико ва то ҳол ҳалли худро наёфтани ин қазия мебошад. Омилҳои аслии сар задани бухрон ин аҳамияти муҳимтарини стратегияи минтақа, ҷойгиршавии он дар ҷорроҳи се қитъаи олам (Осиё, Африко ва Аврупо), гузаштани роҳҳои бузурги баҳрӣ, ҳушкӣ ва ҳавоӣ аз ҳудуди минтақа, масирҳои таҳвили молу маҳсулот ва маводи сӯхт ва захираҳои бузурги нафт мебошад, ки 60% ҳамаи захираҳои нафти умумичаҳони роҳи ташкил менамоянд. Ин омил таваҷҷуҳи махсуси кишварҳои абарқудратро ба минтақаи Шарқи Наздик муайян намунодаанд.

Бухрони Шарқи Наздик таърихан дорои сохтори мураккаб мебошад. Масъалаи Фаластин дар меҳвари он буда, ба масъалаи муҳимтарини ҷаҳони араб ва ислом табдил шудааст.

Бо назардошти яқинд масъалаи бухрони мазкур ҳислати тӯлонӣ ва мутазодро дошта, ҳалли онро тақрибан номумкин мегардонад:

1. Мақоми Байтулмуқаддас.
2. Гурезаҳои фаластинӣ.
3. Маҳаллаҳои яҳудӣ.
4. Масъалаи муайян намудани сарҳад.

Номумкин будани ҳалли мусолимадомези низоъ аз он бармеояд, ки ҳам фаластиниён ва ҳам исроилиҳо нисбати якдигар шароитҳои ғайриқобили қабул ва татбиқнашавандаро пешниҳод менамоянд. Талаботи фаластиниён асосан чунинанд:

1. Қафо гаштани Исроил ба сарҳадҳои соли 1967 (оид ба сарҳадоти соли 1948 аллакай суҳан гуфтан бемантиқ мебошад);
2. Эътирофи қисмати шарқии Байтулмуқаддас ҳамчун пойтахти давлати фаластинӣ;
3. Ҳуқуқи баргаштани тақрибан 4 миллион гурезаҳо ба ҷойҳои зисти пештара, яъне қаламрави ҳозираи Исроил;
4. Нобуд сохтани маҳаллаҳои яҳудииниш дар қаламрави фаластинӣ (асосан қисмати шарқии Байтулмуқаддас ва соҳили шарқии дарёи Урдун).

Барои Исроил иҷрои ҳар яке аз ин талаботи мазкур, ба хусус масъалаи сарҳад ва баргардонидани гурезаҳо амалан ба аз даст додани мустакиллат таҳдид менамояд. Масалан, бозгашти эҳтимолии тақрибан 4 миллион фаластинӣ барои аҳолии 6 миллион нафараи Исроил, ки таносуби аҳолии яҳуди он 83%-ро ташкил медиҳад, маъноӣ тағйироти куллии таркиби кавмӣ-демографияи аҳолии кишварро дорад, ки нозуғир ба коҳиши нуфузи худӣ яҳудиҳо ва шикасти идораи давлатӣ мусондаг менамояд.

Нуқтаи дигари ихтилофи ҷонибҳо мақоми Байтулмуқаддас мебошад, ки яке аз омилҳои асосии сар задани Интифода дар соли 2000 гардид. Дар маҷмӯъ, истилои қисмати шарқии Байтулмуқаддас дар соли 1967 барои ҷаҳони ислом як тақони ҷиддӣ баҳри ваҳдати амалхост. Дар ин радиф ҳодисаи нангине, ки норозигии шадиди тамоми мусулмонони ҷаҳонро ба вучуд овард, ин суҳтори аз лиҳози қудсият ва нуфуз сеюмин масҷиди муқаддаси мусулмон - Ал-Ақсо дар моҳи августи соли 1969 аст. Риоя накардани қатъномаҳои СММ аз ҷониби Исроил ва ғасби қисмати шарқии Байтулмуқаддас норозигии ҷиддии ҷаҳони арабро ба бор оварда, ба фаёлияти гурӯҳҳои ифротӣ дар ҳудуди Исроил сарчашма мегардад.

Ҳукуматдорони исроилӣ амали хешро бо омилҳои зерин асоснок менамоянд:

- асли тақсимопазирии пойтахти давлати яҳуд (дар Байтулмуқаддас қароргоҳи президент, қнессет (парлумон), муассисаҳои ҳукумати ва ғайра ҷойгир шудаанд);

- таъшиши он ки, тадриҷан қисмати шарқии Байтулмуқаддас ба маркази фаёлияти террористии созмонҳои ифротии фаластинӣ, пеш аз ҳама ҲАМОС ва "Ҷиходи исломӣ" табдил меёбад;

- ба ғайр аз ин, маҳз дар ҳудуди қисмати шарқии Байтулмуқаддас муқаддасоти се дини ҷаҳонӣ, аз ҷумла яҳудия ҷойгир шудаанд.

Мухимияти ҳалли ин қазия баҳри мусулмонон аз авомили зерин бар меояд:

• Қудсияти Фаластин дар шури маънавӣ-динии мусулмонон;

• Зиддияти таърихӣ-маънавияи яҳудиён бо ислом ва мусулмонон;

• Моҳияти гегемонистӣ ва империалистии даҳолат бар ин бӯҳрон ба манзури ҳадафҳои ҳоси сиёсӣ ва геополитикӣ, минҷумла пешгирии ваҳдати исломӣ, ҷойгир намудани давлати сионистии

Исроил дар маркази ҷаҳони ислом ба мақсади ҷудой андохтани онҳо, тақдирли Исроил ба қомеъии стратегияи Амрико ва давлатҳои Аврупои Ғарбӣ ва ғайра.

Марҳилаҳои ташаккули бӯҳрон. Аслан раванди огози бӯҳрон, тақдирли он ба бӯҳрони минтақаӣ ва баъдан байналмилалӣ баъди анҷоми ҷанги дуҷуми ҷаҳон сурат гирифтааст.

Боқд таъкид кард, ки аврупоиҳо ва баъдан амрикоиҳо бо бунёди давлати Исроил дар сарзамини Фаластин ба қавли мардум бо як тир ду нишон заданд. Аввал ва муҳимтар ин ки яҳудиёнро бо мушқилоту масоилашон аз ҳоки Аврупои Амрико дур карданд. Гап сари он аст, ки дар тӯли таърих, хусусан ҳам дар қараёни ҷанги яқуми ҷаҳонӣ ва ҳам ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ мавҷудияти яҳудиён дар ҳар кишвари алоҳида боиси сар задани мушқилоли иловагӣ мегардид.

Дуҷум он ки бо таъсиси Исроил дар маркази ҷаҳони ислом ва минтақаи муҳимми стратегӣ манбаи таъмини ҳадафҳои геополитикии Ғарб ташаккул ёфт.

Ҳарчанд огози расми ин бӯҳрон ба 14 майи соли 1948 - рӯзи таъсисёбии давлати Исроил мутобиқ ояд ҳам, вале заминаҳои ин бӯҳрони тӯлонӣ ба охири асри XIX рост меояд:

Омили аслии таърихӣ ва мантиқии ин бӯҳрон асосан низоъ байни сионизми байналҳалқӣ ва ҳалқи Фаластин мебошад.

29 августи соли 1897 дар Базел дар конгресси сионистони ҷаҳон бо сарвари Теодор Гертсл нақшаи ҳаракати сионистӣ, таъсиси манбаи миллии яҳуд дар Фаластин, ки он вақтҳо тақрибан тамоми аҳолиаш араб буд, пайдо шуд.

Мутобиқи нақшаи пешниҳодшуда ба қаламрави ояндаи давлати яҳудиён мебоист, ки 10 миллион яҳудӣ ҷалб мегардид. Ҳол он ки дар соли 1919 аҳолии яҳуди Фаластин 57 ҳазор нафар ва мутаносибан 9,7 % - и тамоми аҳолиро ташкил менамуд, дар сурате, ки аҳолии араби Фаластин 533 ҳазор ва мутаносибан ба 90,3 % мерасид.

Дар соли 1916 байни Англия ва Фаронса аҳдномаи маҳфии "Сайкс-Пико" ақд гардид, ки мутобиқи он ҷаҳони араб ба доираҳои нуфуз тақсим мегардид.

2-юми ноябри соли 1917 сарвари Агентии яҳуд Лорд Балфур ба сарвазири Британияи Кабир Кэрзон эъломия оид ба таъсиси манбаи миллии яҳуд дар Фаластин пешниҳод намуд.

Омили дигари сар задан ва шиддати ин бӯҳрон шикасти Хилофати Усмонӣ дар ҷанги яқуми ҷаҳон буд.

Омили муҳимми шаклирии бухрон, ин даҳолати кишварҳои манфиатҷӯй ва зиддият байни онҳо буд.

Соли 1944 дар вақти маъракаи пешанигиҳои харду хизби ИМА таъсири сармоядорони яҳуди ба назар гирифта, онд ба дастгирии барномаи Билтмор (таъсиси манбаи яҳудӣ дар Фаластин) ихзор намурад.

Баъди анҷоми Ҷанги дуҷоми ҷаҳон ва таъсиси ниҳоди универсалии ҳаллу фасли баҳҳои ҷаҳонӣ дар ҷаҳорҷубаи Созмони милали муттаҳид (СММ) гурӯҳи корӣ таъсис ёфт. Мутабоқи пешниҳоди он 29 ноябри соли 1947 бо тарафдори 33 давлат ва 14 давлати муқобил нақшаи тақсими ду давлат дар Фаластин қабул гардид. Ҳудуди давлати арабҳо мебоист 11,1 ҳазор км² ва ҳудуди давлати яҳудиён 14,1 ҳазор км² -ро тақсир меод. Аҳолии Фаластин, ки дар он давра 1 миллион 850 ҳазор нафарро тақсир менамуданд, ҷунин тақсим мешуд: дар давлати арабҳо 725 ҳазор араб ва 10 ҳазор яҳудӣ, дар давлати яҳудиён 498 ҳазор яҳудиён ва 407 ҳазор араб, дар шаҳри Байтулмуқаддас мебоист 100 ҳазор араб ва 100 ҳазор яҳудӣ зиндагӣ мекарданд.

Баъди таъсиси давлати Исроил фавран ҷанги эълоннашуда оғоз ёфт.

Бо кӯмаки кишварҳои Ғарб ва ихтилофу зиддиятҳои ҷаҳони араб ба Исроил муяссар шуд, ки дар ҷангҳои соли 1956, 1967 ва 1973 ғирузӣ ба даст орад.

Бо ақди сулҳи Кэмп-Дэвид дар соли 1979 яке аз давлатҳои неруманди минтақа Миср аз ҷабҳаи ягонаи умумирабии зидди Исроил берун шуд. Ҷанги бемаънии Ироқ ва Эрон низ вазъи мавҷударо ба фоидаи Исроил тағйир дод.

Ҳатти асосии мубориза муқовимати Созмони озодихаши Фаластин (СОФ) ва Исроил гардид. Миёнаи солҳои 70-ум бухрон ба сатҳи байнаимиллалӣ баромад. Нақши СОФ боло рафта, ҷун намояндаи халқи Фаластин дар СММ пазируфта шуд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ ин созмонро ҷун намояндаи ягонаи халқи араби Фаластин эътироф намуд.

СОФ дар Лубнони Ҷанубӣ мавқеъ гирифта, инфрасохтори хосеро баҳри мубориза созмон дод. Вале аз ҷудоии ҷаҳони араб, сулҳи Кэмп-Дэвид ва ҷанги Эрону Ироқ истифода намурад, Исроил тавонист, ки ин инфрасохторро тақрибан нобуд намоад. Хангоми мотарои Лубнон Исроил зиёда аз 16 ҳазор сарбозу афсари худро талаф дод. Ин Исроилро маҷбур намуд, ки дар фикри тақвияти иктидори ҳарбии хеш гардад. Бо кӯмаки кишварҳои Ғарб дар кишвар иттиҳодияҳои истеҳсоли аслиҳа ва лавозимоти ҳарбӣ

таъсис ёфта, озмоишҳо дар самти дастбӣ ба аслиҳаи атомӣ шуруъ гаштанд. Дар натиҷа, саноати ҳарбии Исроил тараққӣ намуда (айни замон дар кишвар зиёда аз 700 фабрика ва иктидорҳои истеҳсоли аслиҳа амал менамоянд), то охири соли 2002 ин кишвар дорои 200 бомбаи атомӣ гардид.

Мавқеи Фаластин баъди шикасти низоми дукӯбӣ. Дар маҷмӯъ, панҷ ҷанги арабу-исроилӣ нишон доданд, ки ягона аз ҷонибҳо ба дигарӣ шикасти қатъӣ расонида наметавонад. Ин амр пеш аз ҳама бо ҷалби ҷонибҳои низоъ ба зиддияти умумиҷаҳонии «Ҷанги сард» вобаста мебошад. Вазъият танҳо баъди шикасти давлати шӯравӣ ва низоми сотсиалистӣ тағйир ёфт.

Дар оғози солҳои 90-ум тағйиротҳои мусбӣ, аз ҷумла имзои созишномаи фаластинӣ-исроилӣ дар Осло соли 1992 (моддаи асосии он — таҳвили тадриҷии навори Ғазза ва соҳили ғарбии дарёи Урдун ба намояндагони худидораи фаластинӣ ба шумор мерафт), аҳдномаи сулҳи урдунӣ-исроилӣ соли 1994, музокироти сулҳи ироқӣ-исроилӣ солҳои 1992-1995 ва ғайра возеҳ шуданд.

Дар маҷмӯъ, охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-ум бо тағйиротҳои бунёдӣ дар раванди танзими бухрони Шарқи Наздик алоқаманд мебошад. Рамзи ин раванд эътирофи СОФ аз ҷониби Исроил ба сифати намояндаи халқи Фаластин, инчунин бартараф гаштани нуктаи ҳаққи мавҷудият набоштани Исроил аз «Оинномаи Фаластин» ба шумор меравад. Вале созишномаҳои мазкур масъалаҳои ҳассос ва калидиро дар амал ва дар ҷаҳорҷуби муайяншуда ҳаллу фасл накард.

Дар охири солҳои 90-уми қарни гузашта вазъи бухронӣ шиддат гирифт. Дар натиҷаи шуриши (интифода) II ва тарқишҳои паёлай аз сентябри соли 2000 то аввалҳои соли 2002 зиёда аз 260 ҳазор яҳудиён Исроилро тарк намурад.

Ёсир Арафот, сарвари Маъмурияти Фаластин барои дастгирии интифода мавриди танқиди шадиди сарони давлати яҳудӣ қарор гирифта, аз ҷониби артиши Исроил қароргоҳи ӯ дар Рамаллох, ки худӣ вай низ дар он ҷо буд, аз баҳори соли 2002 то лаҳзаи вафоташ моҳи ноябри соли 2004 мавриди муҳосира қарор гирифт.

Интиҳоботи парламентии 25 январӣ соли 2006, дар Маъмурияти мухтор натоиҷи ғайринигзорро ба ҷомеаи ғарб ва Исроил дод. Ба ҳамаи тadbирҳои аз ҷониби Ғарб, Исроил ва маъмурият андешидашуда нигоҳ накарда, дар интиҳобот ғалабаро ҳаракати Ҷамос ба даст овард (56,1 % Ҷамос 74 ҷой аз 132, 34,1 % ФАТХ 45 ҷой).

27 ноябри соли 2007 Я.Олмерт ва Маҳмуд Аббос ба огози музокирот оид ба имзои аҳднономаи низоӣ дар бораи таъсиси давлати Фаластин дар охири соли 2008, розигӣ доданд. Аммо иҷроӣ ташаббуси мазкур ба вуқӯъ напайваст, зеро дар охири моҳи декабри соли 2008 Исроил ба амалиётҳои сарқӯб намуҷони ҳаракати Ҳамос дар навори Газа бо номи «Сурби ғудохташуда» оғоз намуд, ки дар натиҷа зиёда аз 1300 фаластинӣ ва 14 исроилӣ ҳалок гаштаанд.

«Арабҳо дар 99,9% ҳудуди Шарқи Наздик зиндагӣ менамоянд. Қаламрави Исроил танҳо баробари 0,1% масоҳати минтақа мебошад.

Айни замон иштирокчиёни раванди музокирати сиёсӣ дар Мухторияти Фаластин ва Исроил ба ду ғуруҳ ҷудо мешаванд:

1) ҷонибдорони барқарор намуҷани ҷонибдорони раванди ҳалли низоъ, ташаққули давлати Исроил дар ҷаҳорҷӯбаи аҳднономаҳои байналҳалқӣ, истиқрори муносибати қобили қабул бо Исроил;

2) муқобилони ашаддӣ тамоми музокирот бо Исроил (ё Фаластин), ҷонибдорони идомаи мубориза то пурра маҳв намуҷани душман.

Нақши сохторҳои байналҳалқӣ дар танзими низоъ. СММ ҳамасола чандин қатъномаҳои зиддиисроилӣ таҳия менамояд, ки бахри дастгирии он аксарияти мутлақи аъзоён онро дастгирӣ месозанд. Дар Шӯрои Амният ягона муҳофизӣ манфиатҳои исроилӣ ИМА мебошад, ки ҳангоми зарураат аз ҳуқуқи вето истифода менамояд. Ҳар як лоиҳаи қатънома оид ба низои арабу-исроилӣ дар Маҷмааи Умумии СММ аз 105 то 160 овоз мегирад. Маъмулан ИМА, Микронезия, Ҷазираҳои Маршал ва якчанд кишвари дигар «муқобил» овоз медиҳанд. Теъдоди кишварҳои худдиринамуда бо назардошти ҳолатҳои муҳталиф аз се то шаст адад мебошанд.

Дастгирии Исроил аз ҷониби ИМА сабабҳои зиёд дорад. Омили асосии сиёсати ИМА – ин сиёсати дарозмуддати Амрико дар минтақаи Шарқи Наздик мебошад. Қоҳиши нуфуз ва мавқеи Исроил дар минтақа ба фонди Амрико намебошад. Ҳамзамон Исроил иттифоқи ИМА дар мубориза бо терроризми байналҳалқӣ маҳсуб мегардад.

Нихоят, айни замон диаспораи қалонтарини яҳуд дар ИМА зиндагӣ менамояд. Ҳамзамон онҳо дар соҳаи соҳибқорӣ ва сиёсат мансабҳои қалидиро соҳибанд. Аз ин рӯ, онҳо давлати Исроил ва ҳамқавмони худро дар ҳама ҳолат дастгирӣ менамоянд.

Барои чӣ ҷониби исроилӣ барои мавҷудияти давлат, ҳатто мухторияти он норозӣ мебошад? Исроил дар афзалияти захираҳои инсонии арабҳо ва масоҳати хурди кишвар таҳлили ҷиддиро мебинад. Норасоии умқи ҳудуди Исроилро дар баробари ҳуҷуми арабҳо осебпазир мегардонад. Ҳамзамон 80% аҳоли ва саноати кишвар дар мавзеи танги тӯлаш 90 км ва паҳноии 50 км мутамаказ гаштаанд, ки эҳтимоли нест намуҷани онро бо як зарбаи қатъӣ фароҳам меорад. Нобаробарӣ дар захираҳои инсонӣ Исроилро водор менамояд, ки теъдоди зиёди қувваҳои ҳарбии худро дар шақли эҳтиётӣ — 365 ҳаз. наф. ва артиши амалкунанда — 134 ҳаз. наф. нигоҳ дорад. Барои пешгирии ҳуҷуми қувваҳои зиёди душман Исроил маҷбур аст, ки аксари аҳолиро ба артиши амалкунанда ҷалб намояд. Ҳатто занҳо ба сафи артиш даъват мебаранд. Дар сурати сатҳи баландтарини ҳатар кишвар метавонад 1 миллион нафарро ба сафи артиш даъват намояд. Ин амр душвориҳои зиёдро дар иқтисоди кишвар-то ҳалли фалаҷ гаштани саноат ва тиҷорат ба бор меорад. Аз ин рӯ, Исроил аз ҷанги тӯлонӣ ҳарос дошта, аз талафотҳои ҷонӣ осебпазир мебошад.

Раванди музокираи сулҳи солҳои 1991-2000 бо Интифозаи соли 2000 ба анҷом расид. Аз ин дам ҳар ду ҷониб аз музокирот даст кашиданд, агар тарафҳо розӣ шаванд ҳам, ғуфтушунид қатъӣ меагаштанд. Нақши СММ ҳамчун созмони байналҳалқӣ, ки метавонад ба ҳалли низоъ мусоидат намояд, дар қабули қатъномаҳои инъикос мебардид, ки Исроил аксаран мавриди эътибор қарор намендихад. Аз ҷониби дигар ин қатъномаҳо сол то сол дар як қолаб қабул мешуданд.

Ҳамин тарик, қӯшиши ҳалли низоъ, новобаста аз вазъи мураккаб дар ҳудуди Фаластин ҷараён дорад. Ростӣ ҷунин талошҳо то ҳол нағичаҳои мусбӣ наҷодаанд. Новобаста аз қӯшишҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ бахри ҳалли низои бухрон дар симон СММ давлати Исроил тавонист, ки бо дастгирии Амрико зиёда аз 100 қатъномаҳои дар Маҷмааи Умумӣ қабулшударо риоя накарда ба эътибор нагирад. Таҳияи стратегияи фарогири сулҳ барои Фаластини Исроил яке аз вазифаҳои муҳимми ҷомеаи ҷаҳонӣ дар марҳилаи кунунӣ ба шумор меравад.

Солҳост, ки ин низоъ на танҳо ба низоми амниятӣ Ҳовари Наздик, балки қуллӣ ҷаҳон таҳдид мекунад. Мураккабии ин низоъ дар он ифода меёбад, ки бисёр созмонҳои тундрав бо истифода аз он қӯшишҳои пиёда кардани аҳдофи худро доранд, ки ба ноором сохтани дигар минтақаҳои ҷаҳон нигаронда шудаанд. Танҳо бо даъват ин қазиро ҳал кардан имкон надорад, зеро он дар давоми

даҳсолаҳо ба яке аз мушкilotи пенидаи сиёсати ҷаҳонӣ мубаддал гаштааст ва онро бояд сиёсатмадорон ҳал намоянд.

Савол ва суноришҳо:

- 1) Заминаҳои таърихии зуҳури Ҳуҷрон дар Шарқи Наздикро баён намоед?
- 2) Муҳимияти масъалаи Байтулмуқаддас барои яҳудиҳо дар кадом омилҳо зоҳир мегардад?
- 3) Масъалаи Фаластин чи воқунишро дар ҷаҳони ислом ба вучуд овардааст?
- 4) Нақши созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ дар ҳалли Ҳуҷрон чи гуна арзёбӣ мегардад?
- 5) Дурнамои масъаларо чи гуна арзёбӣ менамояд?

Адабиётӣ зарурӣ:

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска. - М., 1998.
2. Звягельская Ирина. История государства Израиль. - М., 2012.
3. История дипломатии, Т. 5, - М. 1975.
4. М. М. Салих. Палестинский вопрос. - М., 2001.
5. Примаков Е. М. Анатомия ближневосточного конфликта. - М., Мысл. 1978.
6. Примаков Е. М. Конфиденциально. Ближний Восток на сцене и за кулисами. - М. 2012.
7. Сионизм - враг мира социального процесса. - Киев, Наука. 1984.
8. Шарифов С. Кишваре, ки аслан вучуд надошт, меҳоҳад Фаластинро ба нестӣ бирасонад // «Чумхурият» №02 06.01.09.

БОБИ VII. ТАШАККУЛИ МАНБАИ НАВИ ХАТАР ДАР ШАРҚИ НАЗДИК

1. *Омилҳои зуҳури нооромӣ дар Шарқи Наздик.* Яке аз омилҳои асосии нооромӣ дар Шарқи Наздик дар оғози қарни XXI ин вуруди неруҳои этнилофии Ғарб ба Ироқ дар соли 2003 (18 март) ба шумор меравад. Дар натиҷаи ин амал амнияти нисбии Ироқ бо назардошти ихтилофи дохилии сунниҳо ва ҷонибдорони шиъа, аз як ҷониб ва рақобат бо курдҳо, аз ҷониби дигар ҳалалдор гардид. Баъди барқанор гаштани Саддом Ҳусейн шиъаҳо ба сари қудрат омада, фаълан аз соҳтори пештараи ҳокимият, ба хусус аз артиш даст кашиданд, ки дар он нақши сунниҳо ниҳоят муассир буд. Аз ҷониби дигар, терроризми байналхалқӣ барои мубориза бо Ғарб қаламрави ин кишварро интиҳоб намуд. Сеюм, артиши суннӣ, ки аз ҷойи қор ва нуфуз бенасиб монда буд, тадриҷан манбаи ҷалб ба сафи соҳторҳои муҳталифи террористӣ гардид.

Омили дигари нооромӣ ҳаводиси умумии норозигии аҳоли ба муқобили режимиҳои ҳуқумрон дар минтақа мебошад, ки бо номи «Баҳори араб» машҳуранд. Сабабҳои он на танҳо мушкilotи дохилӣ мебошанд, балки дар асл падидаи мазкур бо ҳаводиси байналхалқие алоқаманданд, ки дар минтақаи дорои захираҳои бузурги нафту газ ҷараён доранд. Рақобат барои дастбӣ ба онҳо дар Шарқи Наздик ва Магриб яке аз қисматҳои муҳими муборизаи муосири кишварҳои абарқудрат гаштааст.

Ба ақидаи таҳлилгарон дар ҳаводисе, ки дар кишварҳои мусулмонӣ ҷараён доранд, ҷанбаҳои зерин ба назар мерасанд: 1) унсурҳои стихиявӣ, сабабҳои зоҳирӣ, ки боиси инқилобҳои иҷтимоӣ гаштанд;

2) таъбики нақшаҳои қудратҳои ғарбӣ оид ба шикасти иқтисодии минтақа ба мақсади истилои минбаъда;

3) ҷанг барои тақсими инфрасохтори нафӣ ва интиқоли байналхалқии он, ки аз ҷониби ЦРУ, Моссад истифода мешаванд;

4) истифодаи бунёдгариҳои ҳамчун зарҳарид.

Мавҷи норозихо дар минтақа инъикоси норозихое буданд, ки дар ҷаҳони араб тайи муддати зиёд ҷамъ шуда, ҳислати сиёсӣ-демографӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ доштанд.

Возех аст, ки Либия ва Сурия тасодуфан гирифтори ҳуҷумҳои бардавомии ғарбӣ бо дастӣ бунёдгариҳои напуданд, зеро онҳо дар минтақа намунаи рушди устувор, ҳамзистии осоншудаи дину мазоҳиб ва халқҳо, пайғирӣ аз сиёсати мустақили дохилӣ ва

хориҷӣ буданд, ки ба манфиати баъзе қудратҳои ғарбӣ ва Исроил набуд.

2. «Давлати исломии Ироқ ва Шом» ҳақиқун манбаи нави хатар дар минтақа. Таъин се соли ахир ҷомеаи ҷаҳонӣ бо хатари нав – созмони террористии «Давлати исломии Ироқ ва Шом» (ДИИШ) рӯбарӯ гардидааст. ДИИШ созмони террористии байналхалқист, ки аслан дар қаламрави Сурия (қисматҳои шимолу шарқӣ) ва Ироқ (қаламрави «сеқунҷаи суниҳо») амалан аз соли 2013 ҳамаҷун квазикишварӣ эътирофнашаста (29 июни соли 2014 ҳамаҷун ҳилофати исломӣ эълон гардид) бо шакли шариятии идора ва қароргоҳ дар шаҳри суриягии Ракка ғайриқонун менамояд. Пешгоми бевоситаи ДИИШ — гурӯҳи «Давлати исломии Ироқ» мебошад, ки соли 2006 дар Ироқ бо роҳи муттаҳид намудани 11 гурӯҳҳои иртҷиҳои исломӣ бо роҳбарии қисмати маҳаллии «Ал-қоида» пайдо шудааст. Майдони умумии қаламрави тахти назорати ДИИШ соли 2014 ба 40-90 ҳазор километри мураббаъ баробар буда, аҳолии он ба 8 миллион нафар мерасид.

Ба маълумоти мақомоти махсуси амрикоӣ ҳар моҳ на камтар аз ҳазор ихтиёрии хориҷӣ, ба ғайр аз сафарбарнамоии аҳолии Ироқ ва Сурия ба созмон пайваста, теъдоди умумии хориҷиён на камтар 16 ҳазор мебошанд. Дар сафи размандагонии созмон дар Сурия ва Ироқ ихтиёриён аз 80 кишвари ҷаҳон, минҷумла аз Фаронса, ИМА, Канада, Мароккаш, Олмон, Россия, Тоҷикистон ва кишварҳои дигар меҷанганд. Дар ҳар кишвари бонуфузи ғарбӣ гурӯҳҳои махфӣи ДИИШ амал менамоянд, ки ҳадафшон ҷалби ихтиёриён ба ҷиҳод ва бесуботии вазъи ин кишварҳо мебошад. Танҳо наомандагонии русзабони ДИИШ 4-5 ҳазорро ташкил медиҳанд. Баъзе размандагон бо аҳли оилаи худ ба ин ҷо омадаанд.

3. Ҷоя ва сиёсати ДИИШ. Созмон нақши боризи «Ал-қоида»-ро соҳиб шуда, мекушад, то ҳадогиҳои онро ба инобат гирад: он мазҳаби номуайини салафӣ ва таълимоти арабии ваҳхобӣ ё таҳаммулпазирӣ ба пайравонро илқо насохта, исломи анъанавии сунниро пайғирӣ менамояд. Созмон ҳамзамон бо созмонҳои форсии исломӣ (ба истиснои ший ва курдӣ) ва ҷанговарони қаблавай, инчунин бо «Ал-қоида» ва баъзе гурӯҳҳои муҳолифи суриягӣ дар иттиҳоди ҳарбӣ қарор дорад.

Алокаи ДИИШ бо миллатҳои арабӣ дар он зохир мегардад, ки новобаста аз сунӣ будани қисмати аз қурӯҳи размандагонии ДИИШ, онҳоро қир месозанд, ҳарчанд ин ҳолат ҳатто аз ҷониби салафитҳо қатъиян маҳкум мегардад. ДИИШ расман ғуломии занонро барои занҳои ғайримазҳаб ва душман,

инчунин тичорати қанзаконро эҳё намулдааст. Созмон ашхоси баландхисосро аз тамоми ҷаҳон ҷалб месозад; масалан, вазири молияи он шаҳрванди Австралия мебошад. Дар қаламрави назорати размандагонии ДИИШ «омодагии ғоявӣ» - и қудаконро ба роҳ монда, дар мисоли асирон онҳо қуштанро меомӯзанд.

Ҳадафи созмон маҳви сарҳадоти дар натиҷаи тақсимооти Хилофати Усмонӣ бавуҷудодада ва таъсири давлати сунӣи исломӣ, ҳадди ақал дар қаламрави Ироқ ва Шом (Леванта) - Сурия, Лубнон, Исроил, Фаластин, Урдун, Туркия, Кипр, Миср (ҳадди ақал нимҷазираи Сино), умуман дар тамоми ҷаҳони ислом маҳсуб мегардад.

Бинобар ихтилофҳои усулӣ созмон аз «Ал-қоида» берун гардид. Моҳи январӣ соли 2014 гурӯҳи «Артиши муҷоҳидин», «Ҷабҳаи шӯришгарони Сурия», «Ҷабҳаи исломӣ» ва «Ҷабҳаи ан-Нусра» — шабакаи «Ал-қоида» дар Сурия бо аслиҳа алайҳи ДИИШ бархостанд. Бархӯрд байни ДИИШ ва ин гурӯҳҳо зиёда аз 3 ҳазор талафот овард. Моҳи февралӣ соли 2014 роҳбари «Ал-қоида» Айман аз-Завахирӣ расман эълон дошт, ки тааллуқияти ДИИШ-ро ба «Ал-қоида» эътироф намесозад. Вале баъди бунёи эътилофи байналхалқӣ бар зидди ДИИШ Ал-қоида ва муттаҳидони он муборизаи мусаллаҳонро бо созмон ба хотири имкони ваҳдати ҳамаи исломгароён ва душманони дигари ИМА, новобаста аз ихтилофоти динӣ ва сиёсӣ қатъ намуд. Новобаста ба он, ки ин ҳаракат аз пайғирии қатъии қавонини исломӣ эълон медорад, он дар навбати аввал душмани ашаддӣи ҳукуматдорони шиаи Ироқ ва Сурия боқӣ мемонад, ки ба худ ҳам исломгароён ва ҳам собиқ афсарони режими Саддом Хусейнро муттаҳид менамояд.

Теъдоди размандагонии ДИИШ ба якчанд даҳҳо ҳазор нафар мерасад. Артиш дорои силоҳҳои вазнин мебошад. Созмон ғайриқонунӣ ифротӣ ва таҳрибкоронаро амалӣ менамояд, ки дар натиҷа ҳазорон бегонাগон — шиаҳо, насронийён, язидҳо қатл ва ҳазорон нафар фирорӣ гаштаанд. Аксари занону қудакон дар ҳолати асорат ва бошишгоҳҳои террористӣ қарор доранд.

Соли 2013 размандагонии ДИИШ ба ҷанги шаҳрвандии Сурия ба муқобили режими Башор Асад ворид шуданд. Тобистони соли 2014 размандагонии созмон баъди ҳуҷуми васеи мусаллаҳона ва ишғоли навоҳии шимолу ғарби Ироқ ва Сурия нуфузи зиёд касб намуданд. Ба иртиҷоъгарон муяссар гардид, ки якчанд шаҳрро зери тасарруфи худ дароранд: 10 ион онҳо бо роҳбарии Тархан Батиршвили Мосул (дуюмин шаҳри бузурги Ироқ), рӯзи дигар — Тикритро ишғол намуда, ба Бағдод наздик шуданд. Охири моҳи

ион террористон оид ба таъсиси квазикишвари худ («хилофат»), ки аз Халаб дар шимоли Сурия то музофоти Дияла дар шарқи Ироқ тул мекашид, эълон доштанд. 3 август террористон ду конҳои бузурги нафтро соҳиб гаштанд. 29 июни соли 2014 «халифа» рохбари размандагон — Абдулло Иброҳим ас-Самарай эълон гардид, ки инчунин ҳамчун Абу Бакр ал-Бағдодӣ машхур аст.

Баъди истиқрори ҳокимияти ғуруҳи ДИИШ дар музофоти Раккаи Сурия баъзе аъзоёни хориҷии он эълон доштанд, ки ба шаҳрвандӣ ниёз надоранд ва расман шиносномаҳои худро даронданд ӯ оташ заданд.

Баъди эълони кишвар, ки аз ҷониби ягон давлат эътироф нагардидааст, «Давлати исломии Ироқ ва Шом», қисмати ҷугрофии номи худро барканор намуда «Давлати исломӣ» ном гирифт. «Давлати исломӣ» тарғиботи худро дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла, дар Покистон, Афғонистон ва Эрон роҳандозӣ менамояд. Тибқи назарсанҷиҳо то 15 % британиҳои ҷавон асосан мусулмонанд, вале байни онҳо норозиён аз ҳукумат ва сиёсати хориҷии Британия низ мебошанд.

Дар шаҳри Фалуча баъди ишғоли он аз ҷониби ДИИШ, ним соли аввал размандагон амалан ба хотири зиёд нашудани норозигии аҳоли риояи қатъии қонунҳои худро талаб намекарданд. Тибқи қонуни асосӣ мусулмонон уҳдадоранд, ки тамоми қонунҳои шариятро риоя намоянд, кофирон бошанд таҷассуми шайтон буда, мебояд ӯ қушта шаванд ӯ дар ғулумӣ (занон) бошанд, Мусулмонони-шиа низ ба қатори кофирон шомиланд. Муқаррароти дигар риояи қатъии ҳиҷоби исломӣ барои занон ва риш барои мардон мебошад. Ҳамзамон муқаррароти зерин муайян шудаанд:

- Барои тамокукашӣ ва истифодаи сақич- 80 зарба бо қамчин (дарра);
- Манъаи ҳаракати занон бе ҳамроҳии мард, дар сурати ба амал омадани ин ҳолат зан то манзилаш ҳамроҳӣ гашта, марди соҳибхона бо 80 зарбаи қамчин ҷазо дода мешавад;
- Духтурони амрози занона мебояд истисноан занон бошанд.

Барои пешгирии руҳияи норозигӣ ва ҷудоӣҳои дар ДИИШ таъкиботи ҳамагонии аҳоли, низоми хабаркашии фарогир ба роҳ монда шудааст. Аз оилаҳои размандагон писарону духтаронро зӯран гирифта аввалинхоро ҳамчун ҷангӣ тарбия менамоянд, дуомихоро бошад ба размандагон ба шавҳар медиҳанд (амалии никоҳҳои муваққатӣ — баъди марги шавҳари аввал).

Аз ҷониби дигар, дар қаламрави ДИИШ размандагон инфрасохтори шаҳрхоро, ки хангоми ҳукумати баъдиҷангӣ валангор гашта буданд, барқарор намуда, боз беморхонахоро ифтитоҳ бахшиданд.

Иттиҳоди ҷаҳонии уламои Ислом бо роҳбарии олими шинохтаи суннимазҳаб Юсуф Қарзовӣ дар изҳороте таъкид намудааст, ки «Хилофати исломӣ» зидди меъёрҳои шарияти Ислом буда, аз нафъи он зарараш ба пайравони ин дин бештар аст».

«Давлати исломӣ» бо вучуди мағлубияташон дар баъзе ҷабҳаҳои Ироқу Шом бо нишон додани видеолиқҳои даҳшатнок ба ҷавонон таъсири раванӣ расонида, кӯшиш мекунад, ки ҳаракати худро дар тамоми минтақаҳои дунё паҳн созад. Масалан, дар Миср ғуруҳҳои экстремистию террористӣ амалиётҳои худро дар ҳамоҳангӣ бо онҳо оғоз намуданд ва ғуруҳи дигар бо номи «Сарбозони Хилофат» дар Алҷазоир сайёҳи фаронсавиро дастгир намуда ӯро сар бурданд. Ғуруҳе дар Либӣ амал карда, дар меҳмонхонаҳои Триполӣ амалиёти террористӣ анҷом доданд.

Тибқи маълумоти ҳадамоти махсуси ИМА ба «Давлати Исломӣ» бисёр ғуруҳҳои дигари террористӣ ба монанди ғуруҳи ҷангии «Ҷундуллоҳ» ва «Таҳрири хилофат» дар Покистон, «Абу Сайёф» дар Филиппин, «Боко ҳарам» дар Африко, «Вилояти Синай» дар Миср, Бригадаҳои озоди суннихи Баалбек дар Лубнон, «Ҷамоаи Аншураат Тавхид» ва ғуруҳи «Тавҳиду ҷиход аз Урдун, ғуруҳҳои террористӣ пайваст шудаанд.

4. **Дурнамои ваъи минтақа.** Муборизаи мусаллаҳона дар Сурия тамоли ташаннуҷи минбаъдаро дорад. 28 сентябрия соли 2015 хангоми баромад дар ҷаласаи 70-уми Мачмаи Умумии СММ президенти Федератсияи Россия Владимир Путин расман дар бораи ташаббуси бунёди ҷабҳаи васеъ баҳри мубориза бо созмони террористии «Давлати исломӣ» дар қаламрави Сурия ва Ироқ изҳор намуд.

30 сентябрия соли 2015 нерӯҳои ҳавой-кайҳонии ФР ба задани зарбаҳои ҳавой ба мавқеи ДИИШ дар қаламрави Сурия бо хоҳиши Башор Асад шуруъ намуданд.

Ҳамзамон яке аз ҷонибдорони сиёсати Асад дар Сурия ҶИЭ мебошад. Ҷузъу томиҳои нерӯҳои послорони инқилоби исломӣ аллакай аз рӯзҳои аввали ҷанги шаҳрвандӣ аз ҷониби ҳукумати қонуний мечанганд.

Раванди воқеаҳои баъдӣ дуруст будан ӯ набудани амали мазкурро исбот хоҳанд намуд. Оё бадин васила ба пояи терроризми байналхалқӣ ва манфиатҳои Ғарб зарба зада, онро сарқуб кардан

имконпазир мегардад ё дар минтақа маркази нави ташаннуч ва бархӯрди манфиати кишварҳои абаркудрат ташаккул меёбад?

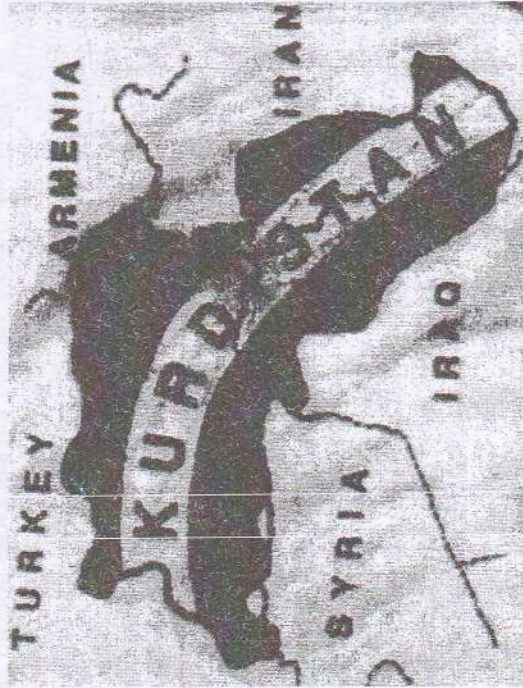
Савол ва супоришҳо:

1. Кадом омилҳо боиси зуҳури манбаи нави ҳағар дар Шарқи Наздик гаштанд?
2. Заминаҳои пайдоиши ДИИШ дар ҷӣ зоҳир мегарданд?
3. Моҳияти ғоя ва сиёсати ДИИШ дар ҷӣ зоҳир мегарданд?
4. Улаҳои ислонӣ нисбати ғоя ва сиёсати ДИИШ ҷӣ ақида доранд?
5. Омилҳои ворид шудани Россияро ба бухрон номбар намоед?
6. Дурнаҳои ҳалли бухронро ҷӣ гуна мебинед?

Адабиёти зарурӣ:

1. ИГИЛ - <http://tass.ru/info/1264570>
2. Исламское государство Ирака и Леванта. www.Wikipedia.org
3. Платонов О., Райзегер Г., Мировая гегемония Америки. Летопись кровавых преступлений. - М., 2012.
4. Вайс М., Хасан Х. Исламское государство – армия террора. - М., 2016

БОБИ VIII. МАСЪАЛАИ КУРДҲО ДАР НИЗОМИ РАВОБИТИ МИНТАҚАВӢ

Заминаҳои таърихӣ зуҳури масъала. Айни замон низоҳои байниқавамӣ ҳамчун зуҳуроти анъанавӣ дар ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсии бисёр кишварҳо нақши муассир доранд. Дар қатори ин низоҳои қавами махсусро масъалаи мардуми курд мебозад, ки барои истиқлолияти сиёсии тайи солиёни дароз мубориза мебарад.

Масъалаи курдҳо ба таъри равшан ба манфиатҳои миллии Туркия даҳолат дошта, мавзеи бесуботиҳо дар минтақаи Осиёи Ғарбӣ ба вуҷуд овардааст, ки ба амнияти миллии кишварҳои ин минтақа таҳдид мекунад. Дар алоқамандӣ ба омӯзиши масъала зарур аст, ки барои таъмини амнияти минтақа, иқтисодӣ ва суботи геополитикии ин кишварҳо амалҳои ҷиддӣ бо ҳузури кишварҳои абаркудрат ва механизмҳои байналхалқӣ ба роҳ монда шаванд.

Яке аз сабабҳои дигари низо, қафомондагии иқтисодии минтақа, беҳукукии сиёсии мардуми курд, манфиати кишварҳои минтақа, ки намеҳаҳанд истиқлолияти курдҳо ҳамчун намунаи тақсими худудҳояшон бошанд, инкишофи сусти ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии курдҳо, рад намудани ҳукукҳои миллии ба шумор меравад. Кушиши курдҳо баҳри худмуайянкунии миллии ва талаби

он ки шумораи аҳолии онҳо дар кишвар аҳамияти хосса дорад, ҳамчунин ба рушд ва инкишофи низоъ мусоидат менамояд.

Курдҳо дар ҷанубу ғарбии китъаи Осиё ҷойгир гардида, дар худудҳои махлути ҷанубу-шарқии Туркия дар худуди зиёда 200 ҳазор километри мураббаъ, шимолу-ғарбии Ирон, зиёда аз 160 ҳазор километри мураббаъ, шимоли Ироқ – 75 ҳазор километри мураббаъ ва шимоли Сурия то 15 ҳазор километри мураббаъ иқомат менамоянд. Айни замон курдҳо яке аз миллатҳои сараҳолӣ ба шумор мераванд (тақрибан 40 млн), ки аз ҳукуки худмуайянкунӣ маҳруманд ва давлати миллии худашонро надоранд.

Аз замони қадим мардуми курд муборизаи беамнро барои озодӣ ва истиқлолияти хеш бурда истодаанд. Муборизаи онҳо ба мисли бисёре аз кишварҳои дигар ба истиқрори давлатдорӣ оварда нарасонидааст. Ба ин раванд, дар навбати аввал шароитҳои беруна ҳалал ворид намудаанд, зеро Курдистон мавқеи марказӣ ва геостратегиро дар Ховари Наздик ишғол намуда, ба арсаи доимии ҷангҳои беоён табдил гардидааст. Дар раванди ин мубориза курдҳо талафоти бесобиқаи мардумӣ ва моддиро аз сар гузарониданд.

Ҳаракати миллии курдҳо, мубориза барои дастбӣ ба истиқлолият ба василаи ҷандин зинаҳо гузаштаанд. Дар асри XIX курдҳо барои таъсири князигарихои мустақил мубориза бурданд. Бо назардошти таҳким ва густариши миллатгароии курдӣ мақсади асосии сиёсии ҳаракат – мубориза барои давлати ягона, Курдистони мустақил мебошад.

Масъалаи курдҳо дар Туркия. Тавре таъкид гардид, аксари қаламрави Курдистони таърихӣ дар ҳайати Туркия мебошад. Бо назардошти ин ҳолат, масъалаи курдҳо дар Туркия яке аз хатҳои асосии масъалаи мазкур маҳсуб мегардад. Айни замон бо назардошти тағйиротҳои бунёдӣ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ вазъи сиёсӣ дар Шарқи Наздик тағйир ёфтааст. Мавҷи инқилобҳои хунин тахти номи рамзин «Баҳори араб», ки дар шимоли Африқо оғоз гардид, то ба соҳилҳои Туркия омада расидааст. Ҳаводиси охири Сурия, ки бо Туркия ҳамсарҳад буда, ба доми муборизаҳои геополитикӣ ва мазҳабӣ табдил ёфтааст, шаҳодати ғуфтаҳои болоянд. Далели мазкур метавонад ба баромади курдҳои муҳолиф тақони наве бахшида, эҳтимолан вазъиятро дар Курдистони дохилии Туркия боз ҳам мураккабтар гардонад. Аммо дар ин маврид, ҳукумати Туркия ба таври шадид мавқеи манфири нисбат ба масъалаи мухторияти курдҳо пеш гирифта, қисмати ҳукмрони ҳаракати курдҳо, мавқеи

оянданадоштаро ишғол менамоянд. Ба муборизаи мусаллаҳона даъват намуда, ҳамзамон манфиатҳои мардумро фаромӯш мекунанд. Дар ҳудуди ҳаракати курдҳо мавқеи ягона онд ба ҳалли масъалаҳои муҳими мушкilotи мазкур мавҷуд нест. Ба чунин ҳол ранг гирифтани масъала, ин пеш аз ҳама пароканда ҷойгир шудани онҳо, ихтилоф миёни ҳаракатҳои сиёсии онҳо дар минтақаҳои алоҳидаи Курдистон сабаб гардидааст. Миёни ҳаракатҳои сиёсии курдҳо мавқеи ягона дар муносибат ба кишварҳои Ғарб низ мавҷуд нест. Гуруҳе баҳри алоқаи зич бо онҳо баромад намуда, шахсонӣ дигар Ғарбро ҳамчун душмани ашаддӣ мешуморанд. Курдҳо ҳаракатҳои шадид ва ифротиро таъсис дода, бе ин ҳам шиддатро дар минтақа ба вучуд овардаанд.

Қомеаи ҷаҳонӣ бо воқунишҳои худ, нишон дод, ки ба ҳукукҷайронкуниҳои бесобиқаи ҳукуки инсон ва таъкиби ақаллиятҳои миллии дигар розӣ шуда наметавонад. Мисоли ин ғуфтаҳо, натиҷа ва ҳаводиси ахири Либия аст. Аммо сарварони муҳолифи курд бояд фаромӯш насозанд, ки Туркия азҳои НАТО мебошад. Ҷаҳони Ғарб принсипҳои ахлоқӣ ва адолатро пеш гузошта, манфиатҳои хешро дар минтақаи Ховари миёна ҳамеша аз манфиатҳои мардуми курд болотар мегузорад. Аз ҳақиқати имрӯза ҳулоса намуда, курдҳо маҷбуранд ки аз муборизаи мусаллаҳона даст кашид, кушиши дарёфти ҳалли масъаларо дар сари мизи музокирот намоянд.

Аҳамияти ҳалқунандаро дар ҳалли масъалаи курдҳо мавқеи муайяни Президенти Туркия Р.Эрдугон, Ҳизби Адолат ва рушд мебозанд. Зеро масъалаи ниҳой даст кашидани ҳукумат аз сиёсати миллатгарой ва гузариши тадриҷии додани ҳукукҳои умумӣ ба курдҳо мебошад. Эҳтимолиёте мавҷуд аст, ки мардуми курд аз ҷониби Туркия ҳамчун миллат эътироф гардад. Ҳукукҳои сиёсии онҳоро метавон бо аҳолии туркҳо баробар намуд, забони туркиро қонуни гардонид. Агар ҳукумати Туркия ҳукуки курдҳоро дар асоси қонуни ба ҳамаи ҳукуки туркҳо баробар намояд, дар ин маврид курдҳо дигар асоси воқеӣ ва ҳукуқӣ барои муборизаи мусаллаҳона барои ташкили давлатро надоранд.

Агар ба Туркия имкон даст диҳад, ки масъалаи курдҳоро мувафақона дар дохили кишвари худ ҳал намояд, ин таъриба метавонад ҳамзамон ба таври мусбӣ дар Ироқ ва Сурия истифода гардад. Дар маҷмӯъ, ин ҳолат метавонад вазъияти геополитикиро дар минтақаи Ховари Миёна тағйир диҳад.

Аммо барои дарки пурраи масъала мо бояд ба суоле посух диҳем, ки дар қадом шароит сулҳ дар муносибатҳои турку-курдҳо

дорад, агар ин талабот конёе гардониди нашавад онҳо мачбур мешаванд, ки ба муборизаи мусаллаҳона даст зананд. Аммо ин бошад барои Туркия – аз инкилоб ҳам бадтар аст.

Омили курдӣ дар кишварҳои дигари минтақа. Хусусияти ҳоси масъалаи курдҳо дар он аст, ки он дар замонҳои гуногуни таърихӣ-сиёсӣ ташаккул ёфтааст. Дар Ироқ курдҳо мухторияти қавии худро бо назардошти қувваҳои мусаллаҳ дошта, ҳамзамон мухторияти онҳо аз ҷониби бисёр кишварҳо эътироф гардидааст.

Дар Эрон курдҳо дар зерӣ фишори шадиди ҳарбӣ-полисий қарор доранд, ва бе тағйиротҳои ҷашмрас дар сохтори сиёсии Ирон аҳволи онҳо хуб нахоҳад гашт. Муборизаи мусаллаҳонаи курдҳо дар Туркия тақрибан як қарн тӯл кашида тадриҷан натиҷа дода истодааст. Курдҳо дар Туркия дар раванди болоравӣ қарор доранд, аммо гузашткунӣҳои ҳақиқӣ альон оғоз гардидааст. Сурия бухрони шадидро аз сар гузаронида истодааст. Курдҳо дар баробари ҳукумати қонунӣ алайҳи гуруҳҳои ифротӣ ва созмони террористии ба ном «Давлати исломӣ» мубориза мебаранд. Онҳо дар қисмати шимолӣ кишвар ба таври сарҷамъона умр ба сар бурда, мақсади таъсиси давлати мухторро доранд.

Давраҳои гуногуни ҳалли масъалаи курдҳо шароитро ба вучуд овардааст, ки курдҳо ҳамчун муҳаррик ҳаракат мекунанд. Масъалаи курдҳо дар қор кишвар тадриҷан возеҳ мегардад. Дар Ироқ бошад, мухторияти курдҳо тақрибан амалӣ гаштааст. Ин аллакай ба Туркия низ таъсири хешро мегузорад. Курдҳо дар Сурия низ ба муваффақият ноил гардида, ҳамчун қувва эътироф шудаанд. Дар ин радиё Туркия низ мачбур мегардад, ки дар сағҳи муайян масъалаи курдҳо ҳал намояд, ҳукуки онҳоро эътироф намояд. Пешравиҳо дар тарафи курдҳо мебошад, аммо онҳоро зарур аст, ки нисбати масъалаи мухторият ва ҳукукҳои пофшорӣ намуда, иқтидори сиёсии хешро инкишоф диҳанд.

Исроил, ки ҷангро бо ҷаҳони араб бурда истодааст, забони арабиро ҳамчун забони дувуми давлатӣ эътироф намуд. Арабҳо тақрибан 20% аҳолии Исроилро ташкил медиҳанд. Туркия, ки тақрибан аз се як ҳиссаи аҳолиашро курдҳо ташкил медиҳанд, аз эътирофнамоии забони курдӣ даст кашида, ҳамзамон ба мавҷудияти курдҳо ҳамчун миллат низ шак дорад. Курдҳо ба таври расмӣ ҳамчун туркҳои кӯҳӣ, номгузори карда шудаанд.

Эрдугон сиёсати суистифода аз ҳукукҳои мардуми Фаластинро пеш мебарад. Дар ин маврид, наҳод Туркия, дар муносибат ба қуштори арманиҳо, таъкиби шадиди ҷониҳои кипрӣ, таъкиби курдҳо, фишори арабҳо дар замони Империяи

дар шарқи Туркия имконпазир аст? Мавқеи Анкара чи гуна мебошад? Роҳбари Туркия, Р.Т.Эрдугонро тарҳи сулҳи Ҳизби қорғари курдҳо (ҲКК) конёе намегардонад. Ин созишнома ҳукумати Туркияро бо он конёе намекард, ки моҳияти он дар шарқи Туркия маънои таъсиси де факто давлати курдҳо дошт. Аз ин рӯ, нерӯҳои низомии Туркия минтақаи мазкурро аз ҷангиёни ҲКК Ҳимоя менамоянд ва ин маънои онро дорад, ки: Эрдугон мақсади эътироф намудани ҷунин ҳолатро дар қисмати шарқии кишвараш надорад.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, ба замонҳои наздик, насле дар миёни курдҳо ба воя мерасад, ки тақрибан дар кишвари эътирофнагардидаи курдҳо ва ҳамзамон тақрибан дар минтақаи курдтабор қору зиндагӣ мекунанд. Бояд ҳақиқати талхро эътироф намуд, ки дар шарқи Туркия имрӯҳо ҳарчи бештар курдҳо ғайол гардидаанд ва тақрибан аз назорати ҳукумати расмӣ барномадаанд. Ин далел ҷониби ҳукумати Туркия мачбур менамояд, ки баҳри ҳалли масъалаи мазкур диққати заруриро равона созад. Дар ин маврид ҳукумат бояд қадом амалро пешниҳод намояд? Дар қадом бора музокираҳо меравад? Оё Эрдугон пешниҳод мекунад, ки ҲКК бечуну ҷаро таслим ва ҳалӣ силоҳ карда шавад? Ба таври расмӣ, намоёндогани ҳукумат иброз медоранд, ки мақсади музокирот – «расидан ба он ҳадаф аст, ки ҲКК силоҳҳои худашро ба замин гузоранд», мебошад.

Аммо дар ин иваз ӯ чи пешниҳод мекунанд? Даст кашидан аз таъкиби аъзоёни ҲКК (авфи оммавӣ барои аъзоён ва ҷанговарони ҲКК, ки даҳҳо ҳазори онҳо дар маҳбасҳо қарор доранд?), ки дар оянда метавонанд, ҳамчун аҳолии осоишта дар Туркия зиндагони намоёнд (оё маҳдудиятҳои сиёсӣ ба вучуд меояд?) ё ин ки аз кишвар хорич гарданд? Аммо ҳоло инро мушоҳида қардан ғайри имкон аст. Ва ҳамзамон равшанӣ оид ба маҳбаси ҳонагӣ ба Оҷилон низ мавҷуд нест.

Дар ин маврид бошад, музокираҳо дар қадом замина идома ёфта истодаанд? Қонибҳо ба он андешаанд, ки муқовиматҳои мусаллаҳона ба мағлубият дучор гардидаанд ва ё ин ки ҷунин мешуморанд, ки муқовиматҳоро ба мақсадҳои худ расиданд? Аз эҳтимоли дур аст, ки Абдулло Оҷилон мағлубияти ҲКК-ро қабул кунад. Ба иборати дигар, А.Оҷилон мачбур менамояд, ки бесамаранокӣ роҳи ҳалли масъаларо ба тариқи ҳарбӣ ва пароканда намудани ҲКК эътироф намоёнд, ҲКК бо талафоти ҳамаи ҳайати қадри ва ё ин ки сохторӣ қадом навъе ки набошад, шакли ҳукукигардонӣ ба сифати Ҳизби сиёсии қонунӣ дар Туркияро талаб

Усмонӣ чун «инсонвор» муносибат мекарда бошад? Курдҳо дар дунё аз ҳама миллати сераҳоли ба ҳисоб мераванд, ки соҳиби давлати мустақил нагардидаанд. Туркия чанд маврид амалиётҳои ҳарбиро дар худӯдҳои Ироқ бар муқобили курдҳо низ пеш гирифтааст. Аз соли 1984 оғоз намуда, то ба имрӯз қувваҳои мусаллаҳи Туркия чандин маротиба ба ҷимоли Ироқ ҳамлаҳои мусаллаҳона намуда, ҳазорҳо курдро ба қатл расонидаанд.

Ҳамин тарик, яке аз масоили асосии ҷомеаи турк, ба хусус Туркия ва кишварҳои минтақаи Осиёи Ғарбӣ, масъалаи мухторият ва ё мустақилияти курдҳо маҳсуб мегардад.

Масъалаи курдҳо дар сиёсати хориҷии ИМА. Дар нимаи дувуми қарни XX дар алоқамандӣ бо шадидгардии муносибати кишварҳои арабӣ бо Исроил ва қўшиши мутақобила дар шақсии эътилофҳои ҳарбӣ-сиёсӣ истифодаи он ба манфиатҳои худ, далаҳои барои зуҳури ҳаракати миллии курдҳо зуҳур намуд.

Дар замонӣ имрӯза, муборизаи курдҳо барои ҳуқуқи худ аз омилҳои хориҷӣ саҳт алоқаманд мебошад. Лозим ба таъзаққур аст, ки ИМА ба таври қонунӣ ба ҳаракати миллии курдҳо барои истиқлолият аз Ироқ ва Эрон муносибат менамояд. Ин ба шиддати сиёсати хориҷии Амрико дар муносибати Бағдод ва Техрон саҳт алоқаманд аст. Дар ин маврид, ҷониби Вашингтон қўшиши курдхоро барои истиқлолият дастгирӣ намуда, ҳамзамон мавқеи муносибро дар муносибати курдхое ишғол намулдааст, ки дар Ҷумҳурии Туркия зиндагонӣ мекунанд. Тавре маълум, Туркия иттифокчи Амрико ба шумор меравад. Мавқеи номуайяни амрикоӣҳо дар ҳалли масъалаи умумикурдӣ воқеан вазъиятро дар минтақаи мазкур мураккабтар мегардонанд.

Масъалаи курдҳо дар сиёсати хориҷии Ироқ. Баъди ҷанги якуми ҷаҳон минтақаи Курдистони Ироқ, баъди он ки ҳокимияти бисёрасраи туркон аз болои халқҳои минтақаи Шарқи Наздик анҷом ёфт, ба ҳайати шохигарии арабии Ироқ ворид гашт. Ҳамроҳкунии ғайриихтиёрӣ минтақаро ба манбаи ҳаракати озодихоҳии халқи курд табдил дод. Тибқи аҳдномаи Лозанна аз соли 1923 заминҳои курд байни Ироқ ва ҳамсоягонаш тақсим гардидаанд.

Курдҳо наметавонистанд бо ин амр розӣ шаванд. Ихтилофи мазҳабӣ низ дар ин масъала асосӣ намебошад. Курдҳои Ироқ аслан суннимазҳабанд, вале аз лиҳози қавмӣ курдҳо дар муқоиса бо арабҳо тамоман халқи дигар буда, на ба оилаи сомиҳо ва на ба оилаи забонҳои туркӣ, балки ба гурӯҳи забонҳои эронӣ дохил мешаванд. Курдҳо дорои фарҳанг ва анъанаҳои хос буда, новобаста

ба бархӯрд ва низгӯҳои зиёди байни қабиланию авлодӣ дар муқобили ҳатари қавми бегона ягонагӣ ва дарки умумияти таърихӣ тақдирӣ курдро эҳсос менамоянд. Шӯришҳои зиёди курдӣ ба муқобили ҳукуматдорони бағдодӣ, новобаста аз қаҳрамонии дастаи «пешмаргҳо» дар ният бо шикаст ва оқибатҳои фоҷиабар меоварданд. Давраи бераҳмонаи паҳии шӯришҳои мардумӣ ба аҳди Саддом Ҳусейн рост меояд. Амалиёти «Анфол» дар соли 1989, ки бо супориши шахсии Саддом аз ҷониби бародараш генерал Али Ҳасан ал-Маҷид роҳбарӣ мегардид, ба қатли на камтар аз 182 ҳазор курд оварда расонид, ки онро метавон намунаи қатли оми курдҳо номид.

Соли 1991 баъди шикаст дар амалиёти «Бўрон дар биёбон» Саддом маҷбур шуд, ки артиши худро аз худӯдҳои курдӣ (ба ғайр аз Киркук) берун намояд, дар натиҷа ду иттиҳодияи давлатии ба ҳам муҳолиф ташаққул ёфт. Яке зери ҳокимияти Иттиҳоди вағандустони Курдистон бо сарвари Ҷалол Талабонӣ ва дигарӣ зери роҳбарии Ҳизби Демократии Курдистон бо сарвари Мосул Барзани (айни замон роҳбари Курдистони Ироқи мухтор) фаъолият менамоянд. Соли 2002 ҳар ду созмони давлатӣ оид ба бунёди минтақаи Курдистон дар ҳайати федератсияи оянда ба мувофиқа расиданд.

Гап дар сари он аст, ки дар назди курдони ироқӣ ду роҳи рушди кишвар меистод: истиқлолият ё мухторият дар ҳайати Ироқ. Роҳи якум бо душвориҳои зиёд ҳамонанг мебошад. Якум, қафолат нест, ки Туркия нисбати ин масъала хомӯш ва ором истода, аз даҳолати ҳарбӣ худдорӣ месозад; зеро қувваҳои турк дар соҳҳои охир чандин маротиба бо баҳонаи таъқиби дастаҳои мусаллаҳи курдҳои ин кишвар бо сарвари Очилон ба худуди Курдистони Ироқ дохил шуданд. Дар ҳолати эъломи истиқлолияти Курдистони Ироқ Анкара аз ҳавфи бунёди кишвари нав дар ҳарос меафтад, ки метавонад ба муборизаи курдҳои минтақа замина гирад. Дуюм, дар сураи муваффақ шудан ба ин амр низ Туркия дар минтақа аз эътирофи курдҳо сарфи назар ҳоҳад намулд. Сеюм, аз ин амр ҷаҳони араб ба ғазаб меояд, зеро барои арабҳо ғасби Курдистон маънои таҳқирӣ навро дорад. Аз ин рӯ, ҷаҳони араб дар баробари Туркия ва Эрон масъалаи Курдистонро мавриди эътибор қарор наҳоҳад дод. Дар ҷунун ҳолати Курдистони мустақил аз ҷаҳор тараф бо душманон ихота мегардад, ки боиси қатъи алоқаҳои иқтисодӣ ҳоҳад шуд. Чорум, курдҳо, ки аз захираҳои табиӣ назаррас маҳруманд (дурномаи навоҳии нафтии Мосул-Киркук истисно мегардад) бо аз даст додани фондан муайян аз фуруши нафт

(тавассути СММ) дар рӯбарӯи бухрони иқтисодӣ қарор ҳоҳанд гирифт.

Бо назардошти ин, сарварони курд ба ҳулоас омаданд, ки роҳи ягонаи дуруст ин мавҷудияти мухторияти курдҳо дар ҳайати Ироқ мебошад. То зуҳури масъалаи ДИИШ Курдистони Ироқ, амалан ҳудуди мустақил буда, яке аз қисматҳои босубот ва пешрафтаи Ироқ ба шумор мерафт. Иқтисоди минтақа инкишоф ёфта, тичорат (асосан бо роҳи қочоқ) бо ҳамаи кишварҳои ҳамҷавор ба роҳ монда шудааст. Мушкilot дар ҳамкорӣ бо Туркия боқӣ мемонад, ки аз он ҷо қувваҳои ҳукумати ин кишвар баъзан ба заминҳои курд барои таъкиби размандагони Ҳизби коргарии Курдистон ворид мегарданд.

Дар маҷмӯъ, ормони курдҳо кишвари ягонаи милли мебошад («Курдистони Кабир»), вале барои таъбиқи он тақрибан ягон имконият вучуд надорад, зеро Туркия, Эрон ва Сурия бо масъалаи аз даст додани ҳудудҳои муайяни худ ҳеҷ гоҳ розӣ намешаванд. Ягона маскуни курдҳо, ки де-факто мустақилият дорад ин Курдистони Ироқ мебошад, ҳарчанд он то ҳол ҷузъи кишвари Ироқ аст.

Дурнамои масъалаи курдҳо дар минтақа. Ходимони сиёсии курд, бар ҳилофи манфиати кишварҳои минтақа ҷузъи таркибии элитаҳои сиёсии минтақа гаштанд. Ҳамзамон ходимони сиёсии ин кишварҳо на танҳо бо ин амр розӣ шуданд, балки иштироки курдҳо дар равандҳои сиёсии минтақавӣ метавонад дар ҷараёни рақобати дохилиминтақавӣ самаранок бошад, зеро аз мавқеи онҳо мавқеи ин ё он кишварҳо вобаста мебошад.

Омили курдӣ дар минтақаи Шарқи Наздик, аз ҷумла барои сиёсати амрикоӣ ва эронӣ аҳамияти хоса дорад. Дар Эрон ва Ироқ мавҷудияти халқи курд, забони курдӣ ва масъалаи иҷтимоӣ-фарҳангии курдҳо эътироф мегардад. Бар ҳилофи Туркия дар Эрон ва Ироқ ҳудуди маскуни курдҳо Курдистон ном дорад. Дар пойтахти Эрон Техрон шумораи зиёди кӯча ва иншоотҳои мавҷуданд, ки номҳои курдӣ доранд. Дар киёс бо Туркия, ки муваффақияти сиёӣ ва иҷтимоии курдҳо танҳо дар сурати қабули миллии турк имкон дорад, дар Эрон аҳолии курд баъди инкилоби исломӣ ба ҳаёти кишвар, ҷи дар сатҳи фардӣ ва ҷи қавмӣ-иҷтимоӣ пайванд гаштаанд. Курдҳо ҷузъи таркибии ҳувияти эронӣ гаштаанд, ки бисёрқавмиро пешбинӣ менамояд.

Агар пештар баррасии масъалаи курдҳо байни чор кишвар – Туркия, Эрон, Ироқ ва Сурия ҷараён мегирift, пас баъди ҷанги Ироқ баррасии ин масъала мунтазам дар Аврупо ва ИМА сурат

гирифта, дар ин мувоҳисаҳо ҳуди курдҳо дар ин ё он сатҳ иштирок менамоянд.

Ба қавли қоршиносони лубноӣ сиёсатмадорони арабӣ ва қисман эронӣ омода набуданд, ки хизбу созмонҳои курд дар ин сатҳ бо мановеи стратегияи ИМА ва Британияи Кабир ҳамоханг мегарданд. Ин падида барои кишварҳои минтақа ғайриҷамъишод буд. Ҳизби сиёсии курд тавонист, ки дар шароити мураккаб ва пешбурди ҷанг дар Ироқ, сиёсати самаранокро татбиқ намоянд. Дар нағиҷа возеҳ гардид, ки тайи даҳсолаҳои гузашта курдҳо ба усул ва равандҳои сиёсат мутобик шуда, минбаъд бо иртиҷоғарой, ки ба ҳар як ҳаракати миллий-озодихоҳӣ хос аст, маҳдуд мегарданд. Ҳамаи кишварҳои манфиатдори Шарқи Наздик дарк намуданд, ки дар сурати қабули қарори ниҳой аз ҷониби ИМА ва Британияи Кабир эътирофи мустақилияти кишвари курдҳо дар шимоли Ироқ раванди воқеӣ гашта, кишварҳои минтақа имконоти воқеии пешгирии ин равандро нахоҳанд дошт. Аз ин рӯ, қоршиносон ва шореҳони сиёсии қаноти ҷап ва озоди туркино эронӣ ҷадин маротиба таъкид намуданд, ки на вақти баррасии ҳаҷми таҳлили курдӣ ва роҳҳои бартараф кардани он, балки марҳилаи дарёфти роҳҳои ҳамкорӣ бо аҳзоби сиёсии мухталифи курдҳо, муайян намудани мавқеи нисбатан мусоид нисбати кишваре мебошад, ки дар Ироқи Шимоли бунёд меёбад.

Намояндагони аҳзоби сиёсии кишварҳои Аврупои Шимоли, ки дер боз ба ҳалли масъалаи курдҳо машғуланд, меқӯшанд, ки ба сиёсатмадорони Туркия ва Эрон дурнамои ин раванд ва зарураи эътирофи ҳуқуқи курдҳо раҳмонанд. Созмонҳои сиёсии курд на танҳо ба қумаки дӯстони худ аз Аврупо умед мекунанд, балки қӯшиши пешбурди сиёсати тавозунро бо истифодаи зиддият байни кишварҳои минтақа татбиқ месозанд. Вазифаи курдҳо бартараф кардани як қудрат ба хотири фаъолнамоии фаъолияти худ нисбати қудрати дигар (масалан, истиқрори равобити нисбатан бозғимод бо Эрон баҳри пешбурди сиёсати фишор дар муносибат бо Туркия) мебошад. Вале агар «Ҳизби демократӣ»-и курдҳои Ироқ бикӯшад, ки равобити суннатии худро бо Эрон нигоҳ дошта, амалҳои сиёсии худро нисбати Туркия тақвият бахшад, пас «Иттиҳоди ватандӯстон» - и Курдистони Ироқ, баръакс меқӯшад, ки талоши ИМА-ро дар бунёди манбаи зиддият бо Эрон аз ҳудуди Ироқ татбиқ созад. Айни замон ҷунин зиддият то як андоза аҳамияти худро аз даст додааст, зеро курдҳои Ироқ меқӯшанд, ки сиёсати ваҳдати миллиро дар баробари ДИИШ роҳандозӣ намоянд.

Коршиносони эронӣ ақида доранд, ки сиёсати ИМА ба бунёди чунин модели кишвари Курд равона шудааст, ки на ба ҳамкорӣ дар минтақа, балки тақвияти зиддият, бунёди таҳдид барои кишварҳои Шарқи Наздик равона шудааст, аз ин рӯ, амсилаи мазкур мавҷудияти «нима инзивоиро» дар назар дорад. Эрониро онро нақшаи «амрикоӣ-исроилӣ» номида, ақида доранд, ки ба ИМА ва Исроил кишвари демократии курд, ки бо кишварҳои минтақа дар ҳамгироӣ буда, барояш принсипҳои сиёсии исломӣ бегона аст, манфиатбор нест.

Айни замон нисбати дурномаи бунёди кишвари курдӣ дар Ироқ мавқеъҳои мухталиф вучуд дорад. Табақаи сиёсии Ироқ тақрибан ба истиклолияти заминҳои курдӣ аз Ироқ розӣ мебошад, зеро вазъи мавҷуда наметаворад, ки тамсиляти арзии кишвар ҳифз гардад. Ҳамзамон эҳтимоли тақсимои Ироқ ба се кишвар мавҷуд мебошад. Дар ин радиё масъалаи асосӣ назорат аз болои сарчашмаҳои асосии нафт мегардад. Элитаи Ироқ тамоман пароканда буда, на кишварро идора менамояд ва на дурномаи сиёсии онро ба нақша гирифта метавонад. Пешвоёни сунӣ меҳоҳанд, ки кишвар худро бо зери назорат доштани Бағдод ва Киркук бунёд намоянд. Вале Киркук аслан курднишин мебошад, ки метавонад дар оянда боз хатари бархӯрди ҷонибхоро возеҳ созад. Шиҳо ва сунниҳо курдхоро барои ҷаҳони араб унсури бегона дониста барои ҷудо шудани онҳо аз Ироқ розиянд. Эрон курдхоро шарикӣ бозғамод дар мубориза бо ИМА ва Исроил медонад. Зеро на ҷаҳони араб ва на туркҳо мавриди қабули курдҳо набуда, танҳо Эрон ҳамчун шарикӣ асосӣ аз ҷониби онҳо эътироф мегардад. Таъсиси давлати курдҳо барои Эрон ба мисли Туркия «фоҷиа» намебошад. Мавқеи Сурия ба бунёди кишвари курдӣ дар Ироқ моил мебошад. Зеро Сурия меҳоҳад, ки аз ин кишвар ба сифати муттаҳид дар муқобили Туркия истифода намояд.

Дойраҳои иҷтимоӣ-сиёсии курд муҳити хуб барои фаъолияти ҳадамоти иқтишофии кишварҳои гуногун маҳсуб мегардад. Боиси таъкид аст, ки собиқ вазири қорҳои хориҷии Курдистон Начи Сабрӣ, ба қавли ВАО корманди Идораи иқтишофии марказии ИМА мебошад. Дар шароити мураккаби сиёӣ созмонҳои курдӣ ва сиёсатмадорони онҳо дар аксари маврид қарорхое қабул мекарданд, ки ба баҳодиҳии кишварҳои манфиатдор мувофиқ аст. Ин амр ба коҳиш ва парокандашавии ҳаракати миллий-озодихоҳии курд замина гашта, боиси тамоюлоти мутазод ва ғоя мебошад. Таъи ду даҳсолаи охир созмонҳои курд бо Сурия ва Эрон равобити дӯстона барқарор намуда, муборизаи худро алайҳи Туркия ва Ироқ

мутамакказ месозанд. Густариши равобити курдҳо бо ин кишварҳо ба болоравии руҳияи зидигарбӣ ва зиддинсронии онҳо мусоидат намуд, зеро ИМА ва Исроил ҳамчун иттифоқчиҳои Туркия эътироф гаштаанд. Чунин руҳия асосан миёни хизби қорғариҳои Курдистон паҳн шудааст, ки муборизи асосӣ бо Туркия маҳсуб мегардад. Созмонҳои курд дар Ҷимолу шарқи Ироқ бештар майли ҳамкорӣ бо ИМА ва Исроилро доранд, зеро онҳо муқобили Саддам Ҳусейн буданд.

Тӯли солҳои 1991 – 2003 байни ду ҷанг дар Ироқ, ҳузури намоёндагони ҳадамоти иқтишофӣ ва ҷосусони ИМА ва Британияи Кабир дар Курдистони Ироқ хеле назаррас буд. Онҳоро тамоми масоили умумӣ, ки бо амалҳои Эрон, Туркия, Сурия, Ироқ алоқаманд буданд, мутаваҷҷеҳ сохта буданд.

Баъди ҳаводиси 11 сентябри соли 2001 ИМА ба созмонҳои исломии Курдистони Ироқ ва муҳити курд тавачҷуҳи зиёд зоҳир намуданд. Дар қисмати курднишин (Сулаймония) маркази ИИМ бо номи «созмони гуманитарӣ» таъсис ёфт, ки садри он дар иёлоги Атланта ҷойгир шуда буд. Британияи Кабир дар Курдистони Ироқ ду фурудгоҳи харбӣ барои қабули таёраҳо аз пойгоҳи низомии Британия дар Кипри Шимоли бунёд намуд. Таъи якумин соли амалиёти харбӣ дар Ироқ, дар Курдистони Ироқ шабакаи фарохи таҷассусӣ инкишоф ёфт, ки пеш аз ҳама ба коҳиши доираи фаъолияти ҳадамоти иқтишофии Эрон ва Туркия равона гашта буд. Ҷолиб он аст, ки дар руҳияи иҷтимоии аҳолии курд ақидаи ҳамкорӣ бо ИМА устувор гаштааст, ки ҳамчун заминаи муҳими «рафтори ватандӯстона» эътироф мегардад. ИМА ва Британияи Кабир дар Курдистони Ироқ тадқиқотҳои маҳсус гузаронида, шароити бунёди фурудгоҳҳои харбӣ ва иншоотҳои дигари ҳислати ҳарбидошта дар ҳудуди онро муайян намуданд.

Ҳамзамон Исроил дар Курдистони Ироқ барномаҳои зиёди харбӣ-омӯзиширо роҳандозӣ намудааст, ки дар ҷаҳорҷубаи он 400 афсар ва мутахассиси баҳши иқтишофӣ дар муассисаҳои таълимӣ дар ҳудуди Исроил ба омӯзиш фаро гирифта шудаанд. Аз оғози соли 2006 барои иҷрои вазифаҳои мушаххас дар Курдистони Ироқ созмонҳои хусусии харбӣ-кироя таъсис ёфтанд, ки бо ҳукуматдорон аҳдномаҳои маҳсуси танзимкунандаи фаъолияти худро ба имзо расониданд. Боиси таъкид аст, ки сароғоз дар марказҳои британиӣ баъдан амрикоӣ гуруҳи мутахассисон оид ба лоиҳаҳои сиёӣ бунёд ёфтанд. Гуруҳҳои мазкур дар пайравӣ аз Исроил бунёд гаштанд.

Айни замон дар Курдистони Ироқ якчанд гурӯҳҳои муташаккил мавҷуданд, ки аз ҷониби қувваҳои хориҷӣ сармоягузорӣ ва назорат мегарданд. Коршиносони британий бовар доранд, ки муҳити курдӣ дар оянда шарикони бештари хориҷӣ («пуштибони») пайдо менамояд. Тарроҳони сиёсии британий пешниҳоди таъсиси давлати федеративӣ дар Курдистони Ироқро менамоянд, ки аз ду музофот – ҷанубӣ ва шимолӣ таркиб меёбанд. Дар ин ҷо ду хизби сиёсии пешбар нуфуз хоҳанд дошт. То оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Сурия ин кишвар нисбати ояндаи Курдистони Ироқ таваҷҷуҳи хосса дошт. Сурия дар Курдистони Ироқ вазифаҳои дошт, ки бо масоили амниятӣ миллии он алоқамандӣ дорад. Сурия меҳодад худро ҳамчун миёнарав дар равибати курдҳо бо кишварҳои арабӣ муаррифӣ созад.

Сурия омилӣ курдиро ба таври васеъ барои бунёди мувозинаат дар минтақа истифода месозад. Ин ягона кишвар дар минтақаи Шарқи Наздик мебошад, ки таҷрибаи назаррас дошта, нисбати курдҳо сиёсати ҷазодиҳиро пеша накардааст ва ба эътимоди онҳо умед дорад. Зиеда аз он, бо таҳкими ҳукумати Башор Асад ва табики сиёсати ҳамзистии дину мазоҳиб дар кишвар Сурия дидгоҳи худро оид ба ҳалли масъалаи курдҳо дар шароити кишвари унитарӣ ба таври ғайрирасмӣ пешниҳод намудааст. Ин амр ба ҳодимони сиёсии курд ва аҳзоби сиёсии Ироқ мақбул аст, зеро онҳо ба қорҳои дохилии курдҳои суриягӣ даҳолат наметозанд (теъдоди онҳо 1,5 миллион нафар). Курдҳои Ироқ меқӯшанд, ки мавқеи анъанавии Сурия, Туркия ва Эронро нисбати масъалаи курдҳо тағйир диҳанд ва дар ин самт нақши Сурия метавонад ҷолиб бошад. Ин ҳолат метавонад боиси мавқеи мустаҳкамҳои иқтисодии Сурия дар Курдистони Ироқ дар баробари кишварҳои ғарбӣ гардад. Зиедони курд дар Аврупо гоӣ бунёди «камарбанди» эронӣ-шиа бо иштироки Эрон, Сурия, Лубнон ва Курдистонро пешниҳод месозанд. Вале бо зухури ҳатари нав дар минтақа дар симои ДИИШ тамоми нерӯҳои Сурия ва Ироқ (ба шумули Курдистон) ба рафъи ин ҳатар равона шуда, ҳалли масъалаи курдҳо аз натиҷаи ин мубориза ва мавқеи кишварҳои абарқудрат нисбати қазияи мазкур вобаста мебошад.

Савол ва супоришҳо:

1. Заминаҳои таърихӣи зухури масъалаи курдҳо номбар намоед.
2. Таносуби тақсими қаламрави Курдистони таърихӣ миёни кишварҳои минтақа чи гуна сурат гирифтааст?

3. Нақши масъалаи мазкур дар сиёсати хориҷии кишварҳои минтақа чи гуна аст?
4. Кишварҳои ғарбӣ нисбати қазияи мазкур чи гуна мавқеъ доранд?
5. Дурнамои масъалаи курдҳо аз чи вобаста мебошад?

Адабиёти зарурӣ:

1. Авдои Т.С. История курдского вопроса// Журнал «Социология власти». - М.: РАГС при Президенте РФ, 2009. - №4.
2. Лазарев М.С. Курдская проблема в европейском измерении / Азия и Африка сегодня. 1997. №2.
3. Параметры решения курдской проблемы. http://kurdistan.ru/2013/01/28/articles-18073_Parametry_reseniya.html
4. Проблема курдов в Турции. <http://www.easttime.ru/analitics/turtsiya/kurdskaaya-problema-turtsii>
5. Халфин Н.А. Борьба за Курдистан /Курдский вопрос в международных отношениях 19 века. - М., 1963.
6. «Что есть что в мировой политике»- Словарь. Проблема курдов. <http://www.rodon.org/polit-111031095143>

БОБИ IX. ВАЗЪИ ГЕОПОЛИТИКИИ ОСИЁИ ЧАНУБУ ШАРҚИ.

Тавсифи минтақа. Осиеи Чанубу Шарқӣ - минтақаест, ки каламрави континенталӣ ва қазиравии байни Чин, Ҳиндустон ва Австралия, нимҷазираи Ҳинду-хитой, галаҷазираҳои Малай ва қисмати осиеи уқёнуси Оромро дар бар мегирад. Минтақа аз 11 кишвар иборат мебошад: дар қисмати континенталӣ Ветнам, Камбоҷа, Лаос, Мянма, Таиланд, Малайзия, дар қисмати қазиравӣ - Бруней, Тимори Шарқӣ, Индонезия, Сингапур ва Филиппин.

Қисмати чанубии нимҷазираи Малакка ва шимолӣ қазираи Борнеоро Малайзия ишғол намудааст. Ветнам, Камбоҷа ва Лаос кишварҳои хиндухитой ном дошта, кишварҳои қазиравӣ бо номи Нусантара машҳуранд. Минтақа аз шимол ба ҷануб 3,2 ҳаз. км ва аз ғарб ба шарқ 5,6 ҳаз. км тӯл кашидааст. Маҷмӯи ягонаи хочагидорӣ ва фарҳангӣ-ғоявии минтақа бо умумияти «кун-лун» ифода меёбад. Кишварҳои минтақа равобитаи минтақавиро тавассути Ассотсиатсияи кишварҳои ОҚШ (АСЕАН), ба истиснои Тимори Шарқӣ ба роҳ мондаанд.

Дар қаламрави минтақа 599 млн нафар аҳоли ё 8 % сокинони сайёра зиндагӣ менамоянд. Қисмати сараҳолитарини минтақа (ҷаҳон) қазираи Ява мебошад.

Масоҳати умумии кишварҳои аъзои АСЕАН 4,5 миллион км. мураббаъро дар бар мегирад. Аъзоёни созмон бо 14 забони расмӣ сухан гуфта, аз 7 дин пайравӣ менамоянд. Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) – и кишварҳои аъзои АСЕАН ба \$2117 миллиард ва гардиши тичорати хориҷӣ ба \$2,3 трилион доллар баробар аст. Бо назардошти нишондоди мазкур АСЕАН дар ҷаҳон ҷойи 5-ум ро миёни гуруҳҳои иқтисодӣ баъди Иттиҳоди Аврупо, Созишномаи тичорати озод дар Амрикои Шимолӣ (НАФТА), Ҷомеаи миллиятҳои амрикоӣ ҷанубӣ ва СААРК (Ассотсиатсияи ҳамкориҳои минтақавӣ ишғол менамояд.

Вазъи геополитикии минтақа баъди ҷанги сард. Баъд аз хотимаёбии ҷанги сард ва пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ (ИШ), фазои геополитикии кишварҳои Осиеи чанубу шарқиро рақобати нав фаро гирифт. Дар кишварҳои минтақа ИМА, Чин, Ҷопон ба таври ғайр рақобат карда истодаанд. Ба ғайр аз кишварҳои номбаршуда дар минтақа бозингарони дигар, ба мисли Ҳиндустон, Кореяи Ҷанубӣ, Иттиҳоди Аврупо ба таври ғайр ва бо роҳҳои гуногун рақобат менамоянд.

Фурупошии ИШ низоми муносибатҳои байналхалқиро тағйир дода моҳиятан онро ба бисёркутубӣ табдил дод.

Авалан, фурупошии давлати Шӯравӣ вазъияти геополитикиро дар фазои Авруосиё тағйир дод. Минбаъд давлатҳои минтақа интиҳоби самти сиёсати худро мустақилона анҷом медиданд.

Дувум, вазъияти геополитикӣ барои кишварҳое, ки пештар ҳамкориҳо бо Иттиҳоди Шӯравӣ анҷом медоданд, (ба мисли Аврупо, Чин, Туркия) тағйир ёфт. Дар робита ба ин «тавозуни кувва»-и минтақавӣ иваз гардид.

Савум, ИМА ҳамчун давлати ягонаи молиявӣ-иқтисодии ҷаҳонӣ набуда, дар баробари он шаш кишвари рушдкардаи ҷаҳонӣ – Британияи Кабир, Канада, Олмон, Фаронса, Италия, Ҷопон ғайрият доранд.

Чаҳорум, маҷмӯи иқтисодии минтақаи Осие-Уқёнуси Ором (Малайзия, Индонезия, Таиланд, Сингапур) дар оянда бо иқтисоди ИМА баробар мегардад. Тибқи пешгӯиҳо то солҳои 2020 ба ин минтақа 50% маҷмуи маҳсулоти дохилии ҷаҳонӣ рост хоҳад омад.

Бо назардошти ин, дар минтақа манфиатҳои геополитикии се давлати абаркудрат – ИМА, Ҷопон ва Чин ҷой дорад. Маҳз муборизаи ин давлатҳо дар оянда ҳислат ва самти рушду инкишофи минтақаро муайян менамояд.

Рақобати геополитикии кишварҳои абаркудрат дар минтақа. Ҷанги глобалӣ бо терроризм ба ИМА имкон дод, ки бозсозии муносибатҳои байналхалқиро бо роҳи истифодаи кувва ба роҳ монанд.

Таҳдидҳои ғайрианъанавии амният – пеш аз ҳама, роҳзанӣ ва терроризми бахрӣ пеш омада, бухрони иқтисодӣ ба пурзӯршавии вобастагии мутақобила мусоидат намуд. Ҳолати мазкур омил ба ҳамкорӣ ру овардани кишварҳои минтақа гардид. Ба амнияти минтақавии Осиеи Шарқӣ, пеш аз ҳама омилҳои анъанавии амниятӣ таъсир мерасонанд, ки ба рақобати абаркудратҳо ба мисли ИМА, Чин, Ҷопон алоқаманд мебошанд. Пешрафти босуръати Чин аз оғози низоми нави бисёркутубӣ дар Осие шаҳодат медиҳад. Муҳити бахрӣ аз хотири марзҳои баҳсноки бахрӣ, пурзӯршавии рақобат барои захираҳои бахрӣ, аҳамияти баланд пайдо намудани бахрнавардӣ, идома ёфтани роҳзании бахрӣ, боло рафтани эҳсосот ба сӯи истифодаи экологӣ аз ҷониби кишварҳои ҳамсоя ва густариши нуфузи худ бошад.

Бо анҷом ёфтани Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ дар инҷо Йёлотӣ муттаҳидаи Амрико ҳукмфармо буд. Айни ҳол тавозуни кувва дар минтақа тағйир ёфта истодааст. Вазифаи асосии сиёсати хориҷии

ИМА нигоҳ доштани таъсири нуфузи худ мебошад, ки муборизаро барои фазои нуфуз дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ миёни қудратҳои асосӣ вусъат мебахшад. Дар огози қарни XXI тартиботи нави қувва ҳам дар сатҳи глобалӣ ва ҳам дар сатҳи минтақавӣ ба вучуд омад. Гузашта аз ин, баланд гардидани қудрати Чин маънои таҳдидро аз ҷониби Пекин надошта, Чин дар даҳсолаи охир қомилан нақши мусбиро бозида истодааст. Зеро, дар марҳилаи буҳрони иқтисодии солҳои 1997-1998 Пекин на танҳо ба Таиланд ва Индонезия, балки дар маҷмӯъ ба тамоми кишварҳои минтақа кӯмаки молиявӣ намуд.

Барои Чин-акваторияи баҳри Ҷанубӣ имкон медиҳад, ки бо худ Осиёи Ҷанубу Шарқиро фаро гирад, барои мавқеи ҳарбии ИМА бошад, онҳо имкон медиҳанд, ки робитаи бемонеаи қувваи афзалиятнокро нигоҳ доранд. Барои ҳар ду кишвар таҳти назорат доштани гулӯгоҳҳои, ки укёнусҳои Ҳинд ва Оромро бо ҳам мепайванданд муҳим аст.

Нақши ниҳодҳои ҳамгироӣ дар минтақа. Дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ пас аз ғуруӯпоиши ИШ ва хотима ёфтани «чанги сард» меъёрҳои ниҳодии бисёрсамта ташаккул ёфтанд, ки муносибатҳои устуворро байни кишварҳо дар асоси қоидаи ҳатмии ахлоқ дастгирӣ менамояд. АСЕАН, Ҷомеаи иқтисодии осиёӣ-укёнуси Ором (АТЭС) ва дигар ниҳодҳои байналмиллатӣ амниятро таъмин намуда гузариш ба ҷаҳони нав (пост-биполярӣ)-ро фароҳам сохтанд. Дар баробари он, дар минтақа ниҳоди мавҷуд нест, ки ҳангоми ба зудӣ тағйир ёфтани тавозуни байналхалқии қувва қобилияти танзимнамоиро дошта бошад. Дар инҷо мушқилооти амниятро бе назардошти ихтилофҳои таърихӣ-психологӣ (охибатҳои сиёсати истъморӣ кишварҳои авропоӣ ва баъдтар Ҷопон ҳолати рӯҳии миллии, гумонбарӣ ва эҳсосоти пойбанд буданро тавлид месозад) ва ҳудудӣ-ҷуғрофӣ набояд баррасӣ намуд.

Дар марҳилаи буҳрони иқтисодии солҳои 1997-1998 ИМА ба ҳамкорӣ бисёрсамта дар ҷаҳорҷӯбаи АТЭС ва АСЕАН тавачҷуҳ накард. Ҳолати мазкур ба ҳислати пӯшида касб қардани ҳамгироӣ оварда, Чин нақши пешбарандаро ба даст меорад ва қудрати сиёсӣ иқтисодиашро дар минтақа пурзӯр менамояд. Чин бе ягон мушқилӣ буҳронро паси сар намуда, иқтисоди кишвар аз ҳатар, ки метавонист ба заволи иқтисодӣ оварда расонад, бомувафаққият берун гардид. Ҳукумати Буш рағбаташро нисбат ба АСЕАН ва АТЭС аз даст дода, ишғирок дар музокиротӣ шашҷонибаро оид ба ҳалли мушқилоти амниятӣ нимҷазираҳои Корея идора дода, кӯшиш намуд имкониятҳои равобити дучонибаро бо Ҷопон ва Австралия, Ҷопон ва Ҷумҳурии Корея дар шакли низоми сегонаи

амният аз даст надиҳад ва ҳамзамон Филиппин, Таиланд, Сингапур, Малайзия, Ветнам, Индонезия ва Ҳиндустонро ба он ҷалб намояд. ИМА маҳдудияти равобити дучонибаро дарк намуда, дар баъзе муносибатҳо аллакай дар сохтани иттиҳоди минтақавӣ ҳалал ворид месозад. Дар замони мудирияти Обама самти сиёсати хориҷӣ нисбат ба минтақа тағйир ёфта, ба минтақа тавачҷуҳ зоҳир гардид. ИМА сиёсати «кишварҳои осиёӣ-укёнуси ором»-ро пеш мегирад, ки он Вашингтонро ба муҳокимаи ғайбҳои мушқилоти минтақавӣ ва ишғирок дар қори ниҳодҳои минтақавӣ ҷалб менамояд. Дар натиҷа ИМА ба Созишнома дар бораи дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо АСЕАН ҳамроҳ гардид (шакли ҳамкорӣ ИМА-АСЕАН).

Дар баробари Чин аз бетаваҷҷуҳии ИМА ба Осиёи Ҷанубу Шарқӣ Ҳиндустон низ истифода намуда, ғайболона ба доираи фазои геополитикию геоиқтисодии минтақа дохил шуд. Ҳиндустон дар солҳои 1990 муносибатҳои ҳамҷонибаро самаранок намуд, ки ин ба имзои созишнома дар бораи таъсири минтақавӣ озоди тиҷоратӣ (МOT) оварда расонид. Ҳиндустон тавонист ба саммити Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ҳамроҳ шавад. Ҷи тавр мутобикат намудани муносибати чину японӣ ба ҳамгироии минтақа ва қадом модел дурнамодор менамояд, аз ин равандҳои ояндаи сиёӣ дар минтақа вобаста аст. Буҳрони молиявии соли 2008 ба муносибати амрикоию-чинӣ тақони нав медиҳад. Вашингтон ва Пекин «муқоламаи стратегӣ иқтисодӣ»-ро пеш гирифта, дар он сиёсати хориҷӣ ва амниятӣ минтақавиро шомил месозанд. Эътимоди Чину-Амрико таҳдиди бевосита ба амнияти Россияро надорад, вале ба Москва лозим меояд, ки муносибатро на танҳо бо ИМА ва Ҷумҳурии мардумии Чин, балки бо эътимоди амрикоию-чинӣ бо тарзи дигар бунёд намояд.

Дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ҳамгироӣ ҳислати безогаштро касб кардааст. Ниҳодҳои зерминтақавӣ, минтақавӣ ва фаромиллӣ таъсис ёфта, дар ҷаҳорҷӯбаи онҳо на танҳо масоили ҳамгироии иқтисодӣ, балки амниятӣ низ баррасӣ мегардад. Ниҳодҳо дар сомонҳои минтақавӣ баҳри таҳкими субот ва пешгирии низоъҳо менамоянд.

Бояд қайд намуд, ки ниҳодҳои нави ҳамгироии Осиёи Ҷанубу Шарқӣ асосан бо тағйиротҳои сифатӣ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ пайваст мебошанд: хотима ёфтани «чанги сард» ба пайдоиши АТЭС, АСЕАН оварда расонид; буҳрони осиёӣ дар солҳои 1997-1998 ба ташаккули «АСЕАН+3»(АИП) оварда расонид; рақобати кишварҳои абарқудрат оғоз ёфта, самти сиёсати

хориҷии кишварҳои минтақа тағйир ёфт. Кишварҳои АСЕАН бо мақсади баланд бардоштани самаранокӣ ва сатҳи ҷиҳодгардонӣ пардохта, тавассути ин, онҳо бевосита ба расмӣ намулдани ҳамкорӣ дар ҷаҳорчӯбаи АТЭС (Ҷомеаи иқтисодии осӣёй-укёнуси Ором) майл доранд. АСЕАН таъмини тавозуни манфиатҳои ИМА, Ҷумҳурии Мардумии Чин ва Ҷопонро танзим менамояд ва кушиш ба ҳарч медахад, то муносибати бо кишварҳои бузурги дохили-минтақавӣ-Ҳиндустон, Австралия ва Россия тавсеа бахшад. Сиёсати таъмини тавозуни манфиатҳои ИМА, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Ҷопон ва дигар акторон назифаи асосии кишварҳои АСЕАН мегардад, гарчанде маркази қабули қарор оид ба масоили муҳимми амниятӣ минтақавӣ бештар дар «АСЕАН+3» мебошад.

Таҳлилгарони сиёсии ҷинӣ чунин меҳисобанд, ки вақти Ҷопон гузашта, ӯ давлати мустақил намебошад ва тахти идораи мустамликавии ИМА қарор дорад, зеро дар ин кишвар даххо ҳазор сарбозони амрикоӣ ҷойгиранд. Барои ҳамин Чин Ҷопонро дар Осиёи Шарқӣ рақибӣ ҷиддӣ намешуморад ва амиқ мефаҳмад, ки дар асри XXI ин минтақа ба маркази ғайроияти геополитикӣ табдил шуда, рақобат оид ба амният дар байни ИМА ва Чин густариш меёбад.

Дар марҳилаи бӯҳрони соли 2008 вобастагии мутақобилаи ИМА ва Чин афзуда, ба густариши муносибатҳои сиёӣ оварда расонид. Моҳи июли соли 2009 Амрико стратегияи «бозгашт ба Осиё»-ро интишор намуд, ки мақсади асосии он истиқрор ва баланд бардоштани мақоми ИМА дар Осиё, махсусан дар кишварҳои Ҷанубу Шарқӣ ба шумор мерафт. Барои тағбики стратегияи мазкур дар ҷаҳорчӯбаи консепсияи «қувваи хирадмандона» амрикоӣҳо кушиш менамоянд, то иттиҳодҳои пешинаро барқарор карда иттифоқиёни навро таъсис диҳад. Собик котиби давлатии ИМА Хиллари Клинтон вобаста ба ин минтақа изҳор менамояд: «Дурнамои ИМА ба дурнамои АТЭС ва АСЕАН саҳт алоқаманд буда, дар ният аз ИМА вобаста мебошад». Клинтон ғайлона ғояи иштироки Амрикоро дар қорҳои Осиё дар соҳаи стратегия, сиёсат, иқтисодиёт ва тиҷорат пешбарӣ менамояд.

Дар маҷмӯъ, минтақаи Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ҳавзаи муҳимми геополитикӣ, коммуникатсионӣ ва иқтисодӣ маҳсуб гашта, рақобат барои тавсеаи нуфуз дар минтақа миёни кишварҳои абарқудрат ҷараён дорад.

Савол ва супоришҳо:

1. Иқтисоди иқтисодӣ ва равандроҳои ҳамгироӣ дар минтақаи ҷуна ҷараён доранд?
2. Тағйирҳои фазои геополитикии минтақа дар қадом омилҳои зоҳир мегардад?
3. Дар минтақаи ОҚШ қадом кишварҳо соҳиби нуфуз ва маҷеи геополитикӣ мебошанд?
4. Минтақа дар низоми манфиатҳои геополитикии ИМА ҷи нақш дорад?
5. Тағйирҳои нуфузи Чин дар минтақа аз қадом омилҳо вобаста мебошад?

Адабиёти зарурӣ:

6. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. - М., 1998.
7. Богатуров А., Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) - М., 1997
8. Воскресенский А.Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. - М.: (РОССПЭН), 2002.
9. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов. - М., 2002.
10. Конрад Н. И. Запад и Восток. - М., 1972,
11. Ланцов С.А., Ачкасов В.А. Мировая политика и международные отношения. - СПб.: Питер, 2007.

БОБИ Х. НАҚШИ ЧИН ДАР РАВОБИТИ МИНТАҚАВӢ

Таъйирот дар ММД-и ҷаҳонӣ

Саҳми гуруҳ ва кишварҳои асосӣ дар ММД-и ҷаҳонӣ, %

	1990	2000	2010	2018 (пешбинӣ)
ММД-и ҷаҳонӣ	100	100	100	100
Кишварҳои пешрафта	80	79,9	65,7	58,5
Кишварҳои G7	65,4	66	50,5	44,7
ИМА	26,7	31,4	23,4	22,2
Ҷопон	13,9	14,5	8,6	6,1
Иттиҳоди Аврупо	31,5	26,1	25,6	22,1
Кишварҳо бо бозори ташаққулёбанда ва мутараққӣ	20	20,1	34,3	41,5
Кишварҳои мутарққӣ ва KHCO	4,8	6,8	14,9	20,4
ҶМҶ	1,7	3,7	9,3	14,2
5 кишвари асосии АСЕАН (Индонезия, Малайзия, Филиппин, Сингапур, Таиланд)	1,3	1,5	2,5	3
Ҳиндустон	1,5	1,5	2,7	2,6

Яке аз самтҳои асосии иқтисоди ҷаҳонӣ дар қоҳиши саҳми ММД-и ИМА аз 31,4% дар соли 2000 то 23,4% дар 2010 инъикос шуда, то соли 2018 22,2%-ро ташкил медиҳад. Ҳамзамон саҳми Чин, ки соли 1990 1,7% ва 3,7% дар соли 2000 ташкил дода буд, боло рафта, соли 2010 ба 9,3% баробар гардид, соли 2018 он то 14,2% афзоиш меёбад. Афзоиши иқтисодии иқтисоди Чин бо болоравии нерӯи харбӣ тавғам мебошад. Дар сурати идомаи ин ҳолат то соли 2020-ум Чин метавонад бо ИМА дар ҳар ду самт озодона рақобат намояд.

Болоравии иқтисоди Чин дар минтақаи Осиёи Шарқӣ (ОШ) бо як ҳағар назорат мегардад. Саҳми Чин дар иқтисоди кишварҳои ОШ (Ҷопон, Чин, Корея, Ҷанубӣ, 10 кишвари АСЕАН, Ҳиндустон) соли 2010 аллакай 38% -ро ташкил дода, то соли 2018 эҳтимолан ба 51% мерасад.

Аз ин рӯ, кишварҳои минтақа дар рушди минбаъдаи Чин эҳтимоли номутавозиниро мебинанд.

Чин аз оғози ислоҳот ва боз шуданаш барои сармоияи хориҷӣ аз соли 1978 тадриҷан рушд менамояд. Дар оғози ин амр барои кишварҳои дигар ҳавфиро эҷод намасохт, вале баъди назаррас гаштани саҳми Чин дар иқтисоди ҷаҳонӣ баъзе кишварҳо дар масъалаи рушди босуръати минбаъдаи Чин нигарон мебошанд.

Дар ин маврид яке аз амалҳои муҳим нигоҳ доштани тавозуни қува дар минтақаи ОШ ва минтақаи осӣи уқёнуси Ором (МОУО) ба шумор меравад. Барои ин пеш аз ҳама эҳи иқтисоди ҷопонӣ, таҳкими алоқаҳои ИМА ва Ҷопон дар самти дипломатия ва таъмини амният, инчунин рушди равобити сиёсӣ бо кишварҳои шарик, ваҳдати талош баҳри таъмини сулҳу амният дар ҷаҳон ба шумор меравад.

Нақши Чин дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ. Суръати миёнаи солонаи афзоиши ММД-и Чин тайи солҳои 1980-2000-ум ба 9,8% баробар буда, бо ин нишондод кишвар дар баробари пешсафони осӣ ба пешоҳангони иқтисоди ҷаҳонӣ табиқ ғфтааст. Ҳатто ҳангоми бухрони молиявии ҷаҳонӣ Чин суръати баланди афзоиши иқтисоди ро нигоҳ дошт. Нишондоди мазури соли 2009 ба 8,7% баробар шуда, 4,91 трлн доларро ташкил дод.

Дар охири солҳои 2000-ум нақши Чин дар содироти ҷаҳонӣ ба 8 % баробар шуда, бо ИМА (9,3%) ва Олмон (8,7%) ба сегонаи пешсафи содиркунандагони ҷаҳонӣ дохил мешавад. Вобаста ба ин нишондод кишвар аллакай ду баробар аз Ҷопон (4,5%) пеш гузаштааст. Айни замон бузургтарин содиркунандаи либос (20%-и тичорати ҷаҳонӣ – бо ин нишондод танҳо аз содироти либоси тамоми кишварҳои ИА қафо мемонад), бузургтарин воридкунандаи либос ба бозорҳои ИМА, Ҷопон ва ИА Чин ба шумор меравад. Вобаста ба ҳаҷми захираҳои тилло –(2,3 трлн. дол. дар соли 2009) Чин дар ҷаҳон қойи аввалро ишғол менамояд. Ба души Чин 50 %-и тамоми сармоягузориҳои мустақим, ки ба кишварҳои мутараққӣ интиқол меёбанд, рост омада, ин кишвар вобаста ба қайби сармоияи хориҷӣ дар ҷаҳон дар қойи дуюм баъди ИМА қарор дорад.

Айни замон Чин яке аз пешоҳангони рушди иқтисоди ҷаҳонӣ гашта ҳамазола ба ҳисоби миёна 12-15%-и афзоиши ММД-и

чаҳонӣ ба ин кишвар рост меояд. Бо назардошти тақвияти иқтисоди ҷаҳонӣ ва болоравии сатҳи зиндагии аҳолии Чин – кишвар ба яке аз харидорони бузурги бозори ҷаҳонӣ – масолеҳи саноятӣ, таъхизоти энергетикӣ, техникаи хавонавардӣ ва металлургӣ табдил ёфтааст. Танҳо дар ИМА бо шарофати фармоишҳои чинӣ 350 ҳазор нафар бо кор машғул мебошанд.

Даромади миёна ба ҳар сари оилаи чинӣ аз 358 юан дар соли 1980 то 17200 юан (2520 долл) дар соли 2009 боло рафт. Тибқи маълумоти Бонки умумичаҳонӣ кашшоқӣ дар ин муддат 3 баробар коҳиш ёфта, айни замон теъдоди кашшоқони кишвар (1 долл дар як рӯз) ба 160 миллион нафар баробар мебошад.

Новобаста ба қомеъҳои Чин бо якҷанд мушкилоте рӯбаруст, ки муҳимтарини онҳо гузариш аз истеҳсолоти механикӣ ба қисман автоматӣ мебошад. Панҷаки аҳолии кишвар бесавод буда, ҳаҷми бекорӣ зиёда аз 120 млн нафар мебошад. Сеяки истеҳсолоти Чин ба мануфактура, истеҳсолоти шаҳракҳо ва ҳунармандӣ рост меояд, ки маҳсулоти онҳо мураккаб набуда, дорои сифати паст мебошад.

Сиёсати Чин нисбати кишварҳои минтақа. Айни замон сиёсати Чин нисбати кишварҳои минтақа дар принсипи қувва асос ёфтааст. Қолиб он аст, ки тӯли асрҳо кишвар аз ҷониби истилогарони бодиянишин (аз асри XII) ишғол гаштааст, вале мардуми маҳаллӣ омезиш ёфта, тадриҷан дар раванди ҳамзистӣ дар гирдобӣ аҳолии маҳаллӣ ҳал шуданд. Бояд таъкид намуд, ки то таъсири ҚМЧ чинӣ сиёсати мусолиҳакоронаро нисбати кишварҳои минтақа бо назардошти пуштибонии аврупоӣ аз онҳо пеш гирифта буданд. Сиёсати Чин баъди солҳои 50-ум нисбати кишварҳои ОҚШ ҳислати эҳёи пешсафӣ ва ҳукмрониро касб намуда, марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад:

- 1) Дастгирии аҳзоби коммунистии маҳаллӣ дар кишварҳои минтақа то солҳои 70-уми қарни гузашта;
- 2) оғози солҳои 70-ум то охири солҳои 90-ум марҳилаи сиёсати дугона, аз як ҷониб режимҳои маҳаллӣ эътироф гаштанд, аз ҷониби дигар сиёсати мунтазами фишори ҳарбӣ-сиёсӣ ва густариши ҳузури чинӣ дар минтақа. Дар ин давра ҳамаи қазираҳои Парасел, қисмати зиёди қазираҳои Спратли ишғол шуда, неруҳои ҳарбӣ кишвар дар сарҳадоти Бирма, Лаос ва Вьетнам пурзур гардониданд;
- 3) давраи гузариш ба сиёсати ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ ба мақсади вобастагии иқтисодӣ ва сиёсии кишварҳои минтақа аз Чин.

Дар солҳои 2006-2007 маълум гардид, ки чунин сиёсат натиҷаи диллоҳ намендид, аз ин рӯ, боз самти он ба суи тактикаи фишори ҳарбӣ баргашт. Ҳамзамон Чин дар пешбурди мановейи худ қатъият ва истодагарӣ нишон дода, дар музокирот ба кишварҳои минтақа умуман гузашт наменамояд. Соли 2012 равобигии чинӣ-ҷопонӣ барои баҳси қазираҳои Сенкаку (номи чиниаш – Дяоюй-дао), ки захираҳои бузурги газ ва нафт дорад, мутташанниҷ гаштанд.

Таҳдидҳои амниятӣ минтақа. Вазеҳ аст, ки сиёсати таҳдидҳои Чин ба амниятӣ минтақа таъсири маъфӣ намуда, пеш аз ҳама рақобати амрикоӣ-чинӣ ва мусобикаи мусаллаҳшавиро чи дар худӣ Чин ва чи дар кишварҳои ҳамҷавор шиддат мебахшад. Чин ба таври мунтазам ва тӯлонӣ қузу томоҳои неруҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва неруҳои ҳарбӣ-баҳрии худро тақвият медиҳад, ки дар манотиқи ҳамҷавор бо кишварҳои ОҚШ мустақаранд. Сиёсати мазкур баъди фишори ҳарбӣ-сиёсӣ нисбати худудҳои филиппинӣ ва вьетнамӣ дар навоҳии баҳсноки баҳри Чини ҷанубӣ вазеҳ гардид.

Моҳи майи соли 2009 ҳукумати Чин ба дабири кулли СММ Пан Ги Мун мактубе ирсол намуд, ки бо ҳарита замима мегардид. Дар ҳарита даъвоҳои расмӣ Чин нисбати соҳили ӣёлоти малайзиягии Саравак, ки 1500 км аз қаламрави асосии кишвар дур буда, дар Қалимантан ҷойгир аст, пешниҳод шуда, ҳуқуқи Чин ба қазираҳои ҳамҷавори он эълон мегардид. Баъдан намоиядагони Пекин эълон доштанд, ки баҳри ҷанубии Чинро ҳамчун «минтақаи қалидии манфиатҳои ҷаҳон» мисли Тибет ё Тайван медонанд. Дар баробари ин, Чин соли 2009 моҳидориро дар манотиқи баҳснок манъ карда, ҳарбиёни кишвар намоиш-қорона 22 киштии моҳидории вьетнамирро боздошт намуданд. Зиёда аз он моҳи июни соли 2010 ҳарбиёни бо оташи пулемет моҳидории чиниҳоро дар минтақаи иқтисодие таъмин намуданд, ки ба он Индонезия даъво дорад. Моҳи августи соли 2010 дар баҳри Чини ҷанубӣ машқҳои бузурги неруҳои ҳарбӣ-ҳавоӣ ва неруҳои ҳарбӣ-баҳрии Чин баргузор шуда, баъди анҷоми он контр-адмирал Чжан Хуачен изҳор дошт, ки стратегияи кишвар дар баҳр тағйир меёбад, акнун мо аз мулофиаи соҳили ба мулофиа дар баҳр мегузарем (рӯзномаи Красная звезда, 18.08.2010). Ҳамзамон дар пойгоҳи неруҳои ҳарбӣ-баҳрии Хайнан дар назди шаҳри Саня Чин киштиҳои зерини атомии тамгаи «Шан»-ро ҷойгир намуд.

Дар маҷмӯъ, Чин баҳри ҳукмфармой дар минтақа аз захираҳои табиӣ минтақа, ба хусус мавзӯҳои нафту газ дар баҳри Ҷанубии Чин бо фишор аз флотӣ муқтадир истифода хоҳад намуд. Аллакай 20 сол мешавад, ки бучаи ҳарбии Чин ба ҳисоби миёна

10% зиёд мешавад, соли 2009 бошад он танҳо 7,5% зиёд шуда ба 78 миллиард доллар баробар шуд. Вале тамоюли мазкур дар солҳои минбаъда рӯя гардид ва соли 2014 афзоиши буча 12,2%, - ро ташкил дода, дар маҷмӯъ ба 132 миллиард доллар баробар гардид.

Мутобиқи маълумоти рӯзномаи «Ching daily» теъдоди қуваҳои назорати баҳрии Чин дар мавзеи баҳри Ҷанубии Чин ва ҷазираҳои Спратли то соли 2020 аз 9 ҳазор то 15 ҳазор зиёд шуда, шумораи флоти назоратӣ мутаносибан аз 350 кишти ба 520 кишти расонида хоҳад шуд. Ҳамзамон барои Ҳифзи сарҳадоти баҳрӣ 4 тайёраи назоратӣ низ ҷалб мегарданд.

Тамоюлотӣ мазкур аз тавсеаи иқтисодӣ ҳарбӣ дар минтақа ва кушиши таъмини манфиатҳои кишвар тавассути омилӣ қувва шоядат медиханд. Аз ин рӯ, тавсеаи иқтисодӣ Чин дар баробари болоравии сатҳи зинадагии аҳолии кишвар, дастгирии лоиҳаҳои сармоягузорӣ дар минтақа ба бедор шудани аҳдаҳои ҷинӣ мусоидат менамояд, ки бойси нигарониҳои кишварҳои минтақа мегардад.

Савол ва супоришҳо:

1. Тағйирот дар МДМ-и ҷаҳонӣ болоравии саҳми кадом кишварҳоро инъикос менамояд?
2. Дар иқтисоди ҷаҳонӣ нақши Чин чи гуна арзёбӣ мегардад?
3. Хусусиятҳои хоси марҳилаҳои ҳамкории Чин бо кишварҳои Осиёи Шарқиро шарҳ диҳед?
4. Тамоюли тавсеаи иқтисодӣ ҳарбии Чин дар минтақа чи пайомадҳо дошта метавонад?
5. Масоили амниятӣ ва баҳсҳои марзӣ дар минтақа чи гуна ҳалли худро меёбанд?

Адабиёти зарурӣ:

1. Бажанов Е.П. Китай и внешний мир. - М., -1990
2. Китай в XXI веке: глобализация интересов безопасности. РАН Институт МЭМО. - М.: Наука, - 2007.
3. Китай в мировой политике / МГИМО Фед. кол.: Торкунов А.В. (отв. ред.) и др. - М., 2001
4. Территориальные притязания Пекина: Современность, история". - М., - 1979.
5. Торкунов А. «Современные международные отношения», - М., 2010
6. Холиқназаров Х., "Республика Таджикистан и Китайская Народная Республика - сотрудничество во имя развития" (сборник статей 2009-2012гг.) - Душанбе, 2012.

БОБИ XI. МАСЪАЛАИ КОРЕЯ ДАР НИЗОМИ НАВИ РАВОБИТИ МИНТАҚАВӣ

Ташаккули давлатҳои муқобил дар нимҷазира. Баъди анҷоми ҷанги русу-япон дар соли 1905 Корея тахти сарпарастии Ҷопон монда, соли 1910 пурра ба ин кишвар ҳамроҳ гардид.

Дар охири Ҷанги дуҷониба ҷаҳон тақдирӣ Корея ҳоло возеҳ набуд. Вале дар ИМА кушишҳои ИШ баҳри тавсеаи нуфузаш ба Корея ва бунёди ҳукумати худро мушоҳида мекарданд. Аз ҳавфи ин амрикоӣҳо 10 августи соли 1945 ба афсарон - Дин Раск ва Чарлз Бонстил супориш доданд, ки дар Корея минтақаи истилоии амрикоиро таъсис диҳанд. 7 сентябри соли 1945 генерал Макартур идораи ҳарбиро дар кишвар ҷорӣ намуд.

Соли 1945 қушунҳои шӯравӣ ва амрикоӣ Кореяро аз артиши Ҷопон озод намуданд. Дар ҷануби Корея амрикоӣҳо ва дар шимол шуравӣҳо қарор гирифтанд. Ин омил ба тақсироти нимҷазираи Корея мусоидат намуда, дар шимол коммунистон ва дар ҷануб ҳарбиёне бар сари қудрат омаданд, ки аз луттибонии ИМА бархурдор буданд.

Дар нимҷазира ду кишвар-Ҷумҳурии халқӣ-демократии Корея (ҶХДК) ва Ҷумҳурии Корея (ҷанубӣ) таъсис меёбад, ки сарҳади табиӣ онҳо параллели 38 - ум маҳсуб мегардид. Роҳбарияти Кореяи шимолӣ нияти муттаҳид намудани кишварҳоро ҳатто тавассути яроқ дар назар дошт. Соли 1950 роҳбари ҶХДК Ким Ир Сен хангоми сафараш ба Москва аз дастгирии Иттиҳоди Шӯравӣ оид ба ин масъала бархурдор гардид.

Ҳамзамон нақшаи «озоднамоии ҳарбӣ»-и Кореяи Ҷанубӣ аз ҷониби роҳбари Чин Мао Тсзе Дун низ дастирӣ ёфт. 25 июни соли 1950 артиши шимол ба қисмати ҷануби нимҷазира ворид мегардад. Амалиёт ҷунон муктадир буд, ки баъди 3 рӯз пойтахти Кореяи Ҷанубӣ шаҳри Сеул ишғол гардид. То аввалҳои моҳи сентябр тақрибан тамоми нимҷазира ба ихтиёри онҳо гузашт. Ҷунин ба назар мерасид, ки аз ғалабаи пурра ҷабҳаи шимолро танҳо як кушиши ҳалқунанда ҷудо менамояд. Вале аллакай 7 июл Шӯрои Амнияти СММ баҳри фиришодани қуваҳои байналхалқӣ ба ёрии Кореяи Ҷанубӣ овоз дод. Моҳи сентябр қуваҳои мазкур ба ёрии ҷанубиҳо омаданд. Бо ташаббуси онҳо Сеул озод гардид, қушунҳои байналхалқӣ аз сарҳади шимол-ҳатти ҷуғрофӣи параллели 38 гузаштанд. ҶХДК дар ҳолати душворе қарор гирифт. Дар ин вақт Чин низ ба мочаро ворид шуд. Роҳбарияти ин кишвар пешниҳод намуд, ки бе эъломи ҷанг бо Амрико бо ёрии Кореяи

Шимолӣ қува фиристода шавад. Дар Хитой расман онҳоро «ихтиёриёни мардумӣ» номиданд. Моҳи октябр тақрибан ним миллион сарбози хитой ба сахнаи ҷанг ворид шуданд. Ба зудӣ ҷабҳаи ҷанг қад-қадӣ параллелӣ 38 баробар шуд. Ҳангоми вуруди қуваҳои байналхалқӣ аз ҷониби Кореяи Ҷанубӣ ИШ ба Кореяи Шимолӣ якҷанд дивизиҳои ҳавоӣ кӯмак намурад. Афзалияти қушунҳои амрикоӣ бошад аз ҷинӣ барғало намсён буд. Дар натиҷа, ҷанги мазкур ба яке аз масъалаҳои мушкилтарини муносибатҳои байналхалқӣ табдил ёфт. Он танҳо 17 июли соли 1953 бо сулҳ анҷом ёфт.

Дар охири солҳои 80-ум президентӣ ҶХДК Ким Ир Сен пешниҳод намурад, ки дағлати муттаҳиди ксреғӣ— Ҷумҳурии Демократии Конфедеративии Корё таъсис дода шавад.

Моҳи декабри соли 1991 дар Сеул Созишнома оид ба сулҳ ва ҳуҷумнакунӣ, ҳамкорӣ ва мубодила байни Шимол ва Ҷануб ба тасвиб расид. Аз ин вақт оғоз намуда, ду кишвар ба сӯйи муттаҳидӣ қадамҳои кӯтоҳ дар шақли ҷлоқаҳои маҳлуди намояндагӣ ва фарҳангӣ байни аҳоли, ҳалли масоили техникӣ дар самти мувофиқати инфрасохтор, баромади муштарак дар баззе намуҳои варзиш ва ғайра баргузор менамоянд.

Нақши Кореяи Ҷанубӣ дар сиёсати минтақаӣ. Равобити ҳарбӣ-сиёсии ИМА бо Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ ба маҷмааи сегона ташаққул наёфта, аслан дар сатҳи дучониба ҷариён мегиранд.

ИМА қафлати ҳарбии амнияти Кореяи Ҷанубиро дар ҳолати низои эҳтимолӣ бо Шимол таъмин менамоянд. Ҳарчанд Кореяи Ҷанубӣ артиши муктадир дорад, вале теъдоди қушун-ҳои Шимол бештар мебошад. Дар каламрави Кореяи Ҷанубӣ пойгоҳи ҳарбии ИМА бо теъдоди сарбозони 37 ҳазор нафара мустақар мебошад. Ба таври расмӣ пойгоҳи мазкур дар заминаи қуваҳои мусаллаҳи СММ баъди ҷанги Корея ғаёлият менамояд.

Ҳарчанд равобити иқтисодии Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ муваффақона рушд менамоянд, вале сатҳи равобити ҳарбӣ-сиёсӣ ва эътимоди мутақобила ҷандон баланд намебошад. Байни кишварҳо баҳси ҳудудӣ дар масъалаи тааллуқияти қазираи Такэсима (Тэкто) дар баҳри Ҷопон ҷараён дорад. Кореяи Ҷанубӣ оид ба масъалаи эҳёи иқтисодии ҳарбии Ҷопон мавқеи эҳтиёткоронаро пеша намуздааст. Ҳамзамон ваҳлати нимқазира, болсравии худшиносии миллӣ, таҳкими иқтисод ва соҳаи ҳарбӣ ба манфиатҳои Ҷопон ҷавобгӯ намебошад.

Кореяи Ҷанубӣ дар замони муосир мавқеи байналхалқӣ-сиёсии худро хеле мустақам намуздааст. Ба ин амр истикрори

равобити дипломатӣ бо Иттиҳоди Шӯравӣ (январи соли 1990) ва як қатор кишварҳои собиқи сотсиалистӣ, ба роҳ мондани равобити мутақобила бо Ҷин (истикрори равобити дипломатӣ соли 1992) мусоидат намурад. Дар ин замина 17 сентябри соли 1991 кишварҳои Кореягӣ ба СММ ба сифати узви комилҳуқуқ пазируфта шуданд.

Моҳи декабри соли 1991 ҶХДК ва Кореяи Ҷанубӣ созишнома оид ба сулҳ, ҳуҷумнакунӣ ва ҳамкориро ба имзо расониданд. Моҳи февралӣ соли 1992 ҷонибҳои Ғюмияи муштаракӣ минтақаи ғайриҳастаиро дар нимқазираи Корея ба имзо расонид, уҳдадор гардиданд, ки аз истеҳсол, ҳифз, ҷойгирнамоӣ, харидорӣ ва озмоиши аслиҳаи ҳастай даст мекашанд.

Моҳи декабри соли 1992 дар Кореяи Ҷанубӣ аввалин маротиба интиҳоботи озод ва мустақим баргузор шуда, ҳукумати 35 солаи ҳарбиён сукут намурад. Асноди байни ҷонибҳо ба имзорасида имкони ҳалли масъаларо фароҳам меовард, вале бинобар ноуҳдабории роҳбарияти ҳар ду кишвар ин масъала то ҳол ҳалли ҳеширо наёфтааст.

Монсаи асосӣ барои танзими вазъият ҳатари роҳбарияти коммунистӣ оид ба идора карда натавонишани ҶХДК дар сурати қушодани он барои ҷаҳони хорич, омадани донишу технологияи навин ба кишвар, таҷрибаи иқтисоди бозаргонӣ ва гуногунамдешии сиёсӣ ба шумор меравад.

Таҳдиди ҳастии ҶХДК дар соли 1993. Эътирофи ҷавобӣ, ки баъди муътадил гаштани равобити ИШ ва Ҷин бо Сеул мебошад сурат мегирит, анҷоми мангикии худро наёфт. Токио ва Вашингтон ба эътирофи Пхенян розӣ нашуданд. Соли 1992 музокироти ҶХДК бо Ҷопон бинобар талаботи шадиди ҷубронпулӣ ба Кореяи Шимолӣ оид ба бедолгари хукуматдорони ҷопонӣ дар кишвар хангоми асорати истеъморий аз Ҷопон қатъ гардиданд.

Муколама бо ИМА бошад, бинобар ихтилоф дар масъалаи ҳузури ҳарбии амрикоӣ дар ҷануби нимқазира ва баҳодихии макоми байналхалқии Кореяи Ҷанубӣ ба бунбааст рӯбарӯ гардид.

Барои фишор ба Пхенян ИМА ва Кореяи Ҷанубӣ қарор доданд, ки дар оғози соли 1993 машқҳои муштаракӣ ҳарбии "Тим спирт"-ро гузаронанд. Дар ҷавоб 12 марти соли 1993 ҶХДК оид ба қатъи амалаш дар АПНАХ, ки аз соли 1985 азъои он буд, эълон дошт.

Баъзе муҳакқиқон бар ақидаанд, ки Кореяи Шимолӣ аллакай имкони бунёди бомбаҳои атомиро дорад. Бархе бар онанд, ки ҶХДК қайҳо дорои чунин навъи аслиҳа мебошад.

ИМА ба ҶХДК пешниҳод намуд, ки дар Нью-Йорк ва Женева сари мизи музокирот нишинанд, вале он натиҷа наод. Кореяи Шимоли талаби тамоман қатъ намудани машҳои "Тим спирт", татбиқи санҷиши иншоотҳои харбии ИМА ва Кореяи Ҷанубӣ оид ба мавҷудияти аслиҳаи ҳаётӣ ва лағви кафолати ҳастаӣ барои Кореяи Ҷанубиро аз ҷониби ИМА талаб намуд. Кореяи Ҷанубӣ ҳост то тавассути таҳримоти СММ ба Пхенян фишор орад. Вале Ҷин ИМА-ро ҳушдор дод, ки бар зидди таҳримот баромад ҳоҳад намуд. Ҳамзамон Ҷин кӯшид, то ҶХДК-ро барои санҷиши МАГАТЭ розӣ созад. Пхенян рад намуд. Вазъият ҷунон муташанниҷ гардид, ки баҳор ва тобистони соли 1994 дар ИМА нақшаи задани зарбаҳои мушакиро ба иншоотҳои ҳастаии Корея тарҳрезӣ менамуданд. Танҳо эътирози баъзе кишварҳо ва муқобилон дар Конгресс пеши роҳи ин амалро гирифт.

8 июли соли 1994 Ким Ир Сен вафот намуд. Ин ҳодиса вазъро ҳеле ором намуд. Моҳи августи соли 1994 дар Женева намояндагони ИМА ва ҶХДК созишнома дар бораи расонидани кӯмаки техникӣ ба Кореяи Шимоли дар самти истифодаи сулҳомези нерӯи ҳаётӣ ба муҳлати панҷ сол ба имзо расид. ҶХДК розӣ шуд, ки татбиқи барномаи ҳастаиро қатъ намуда, узвияташро дар АПНАХ барқарор созад. ИМА уҳдадор шуд, то ду реактори ҳастаии муосир, ки истихроҷи плутонии ғанишударо истисно месозад ба ин кишвар ворид созад.

Моҳи апрели соли 1996 президентони Кореяи Ҷанубӣ ва ИМА бо ғояи баргузории конфронси ҷорчиба дар масъалаи танзими вазъи Корея бо иштироки ду давлати кореягӣ, ИМА ва ҶМЧ баромад намуданд. Аз соли 1997 ҶХДК баҳри ширкат дар музокироти баргузории конфронс мутобиқи формулаи амрикоӣ-кореяӣ ҷанубӣ розӣ шуд.

7 март соли 2013 Қатъномаи Шӯрои Амният СММ № 2094, лоиҳаи нави таҳримотро, ки ба муқобили ҶХДК равона мегардид, тасдиқ намуд, ки ба шикасти Созишнома оид ба сулҳ ва ҳучумнакунӣ, ҳамкорӣ ва мубодила байни Шимол ва Ҷануб мусоидат намуд.

Ҳукуматдорони ҶХДК эълон доштанд, ки бо Кореяи Ҷанубӣ ба «ҳолати ҷанг» мегузаранд. Дар изҳорот инчунин кайд мегардид, ки ҳамагуна иғвоангезӣ дар сарҳади ду кишвар ба низои фарогир ва ҷанги ядрой оварда мерасонад.

26 март ҳукуматдорони ҶХДК изҳор доштанд, ки зарбаи эҳтимолии мушакӣ ба қисмати китъавии ИМА, инчунин ба пойгоҳҳои харбии амрикоӣ дар укёнуси Ором дар назар аст. 29

март пешвои кишвар Ким Чен Ин дар бораи ба ҳолати ҷангӣ омода намудани қувваҳои мушакӣ фармон дод.

12 феврал соли 2014 аввалин маротиба дар 7 сол музокирот байни намояндагони воломаҳои ҳукумати Кореяи Ҷанубӣ ва Кореяи Шимоли баргузор шуд. Ин музокирот бо ташаббуси ҶХДК сурат гирифта, воҳурии оилаҳосе, ки хангоми ҷанги Корея солҳои 1950—1953 ҷудо шуда буданд ва иҷозати вуруди сайёҳонро ба озоишгоҳи Кореяи Шимоли дар кӯҳҳои Кимгансан («куҳҳои алмосӣ») мавриди баррасӣ қарор дод.

Тибқи маълумотҳо ваҳдати оилаҳоро 73 ҳазор шаҳрвандони Кореяи Ҷанубӣ интизоранд.

Айни замон нишонаҳои сулҳомези ваҳдати Кореяи Шимоли ва Ҷанубӣ ба назар намерасанд. Аллакай ҷавонони ҳар ду кишвар шаҳрвандони яқдигарро ҳамчун ҳамватан намедонанд. Фарқияти рушди иқтисодӣ ҷанд баробар аз ҳолати Олимони Шарқӣ ва Ғарбӣ тафовут дорад. Ин маънои онро дорад, ки дар сурати муттаҳидӣ кишварро маҷмӯи мушкilotи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ интизор аст. Ҳамзамон қисмати Ҷануб намеҳаҳад, ки осудагӣ ва сатҳи рифоҳи иқтисодии худро барои ваҳдат қурбон созад. Зидда аз он аҳолии Ҷануб нисбати Шимоли нимҷазира ду баробар зид буда, дар сурати баргузории интиҳобот имкони ба фоидаи ҷануб ҳал шудани масъала фароҳам меояд, ки ба манфиати шимолиҳо нест. Ҳарчанд роҳбарияти ҳар ду кишвар имкони муттаҳидшавиро дар дурнамо изҳор дошта бошанд ҳам, вале айни замон ваҳдати ҷонибҳо ғайриимкон менамояд.

Аз ҷониби дигар ба ҷомеаи ҷаҳонӣ Кореяи воҳид, бе сарчашмаи низоъҳои ҳатарнок лозим аст. Дар сурати ваҳдат минбаъд нимҷазира бозичаи дасти абарқудратон наметардад.

Иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ. Тайи даҳсолаи байни ҷуҳронҳои иқтисодии солҳои 1997-1998 ва 2008-2009 иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ суръати баланди рушдро нигоҳ дошт (ба ҳисоби миёна 4,5%). Дар асоси ҳаҷми мутлақии ММД Кореяи Ҷанубӣ дар ҷаҳон ҷойи 13-умро ишғол намуд (иқтисоди ҷорум дар Осиё баъди Ҷин, Ҷопон ва Ҳиндустон). Дар солҳои 2000-ум ММД ба ҳар сари аҳоли дар қиёс ба соли 2007 ду баробар афзуда, 20 ҳазор долларро ташкил дод.

Бояд қайд намуд, ки иқтисоди Кореяи Ҷанубӣ на танҳо муқтадир мебошад, балки соҳтори он назар ба ҷуҳрони соли 1998 гуногун буда, низоми ташкилии он нисбатан мавзун аст. Ин ба ҳукумат имкони истифодаи усулҳои муассири зиддият ба падидаҳои ҷуҳрониро фароҳам сохта, тавозуни иқтисод ва рушди сифатии онро таъмин месозад.

Динамикаи иктисодӣ дар даҳсолаи гузашта мисли пештара аз ҳисоби густариши алоқаҳои иктисодӣ хориҷӣ муайян гардид. Аз ҷумла, рушди миёнаи солонаи содирот дар ин муддат 14%-ро ташкил дод, ки ҷанбаҳои асосии он ниманокиҳо, телефонҳои мобилӣ, автомобилҳо, масолеҳи кимиёи нафть ба шумор мерафтанд.

Дар Корея қарзидҳӣ ба аҳоли яке аз масоили асосии иктисодӣ маҳсуб гашта, ба ҳисоби миёна 41,3 ҳаз. доллар ба ҳар аҳолиро ташкил медиҳад. Масъалаи дигар вобастагии зиёд аз ҳаракати нарх нисбати сузишвориҳо дар бозори ҷаҳонӣ маҳсуб мегардад. Масалан, болоравии нархи наффт соли 2008 нархҳои истеҳсолиро 7% боло бурд.

Яке аз мушкилоти дигари иктисодӣ кишвар тамоюли бадшавии вазъи демографӣ мебошад, ки дар пиришавии аҳоли ифода меёбад. Ниҳоят ба истеҳсолкунандагони Кореяи Ҷанубӣ зарур меояд, ки рақобати афзояндаро, пеш аз ҳама аз ҷониби иктисодӣ кишварҳои Осиёи Шарқӣ ба инобат гиранд.

Новобаста ба мушкилот ва таҳдидҳои мазкур, иктисодӣ кишвар фишори хориҷии бухрони молиявии соли 2008-ро бо таъя ба бунёди мустаҳкам дар қиёс бо бухрони соли 1998 пешвоз гирифт. Ба ин амр яқинд омил мусонид намуд. Яқум, дар баҳши иктисодӣ хориҷӣ тағйиротҳои муҳим рух доданд. Ҷойи Амриқоро ба сифати шарика асосии тичоратӣ Чин ишғол намуд. Ҳамзамон гуногуншаклии истеҳсолоти содиротӣ устувории иктисодӣ Кореяи Ҷанубиро тақвият бахшид. Дуном, нақши мусбиро ислоҳоти ҷеболо, ки соли 1998 гузаронида шуд, устувории молиявии онҳо, идораи ташкилӣ ва нармаии тичоратии онро тақвият бахшид.

Дар натиҷа, вазъи ҷунин гурӯҳҳои – соҳибкорӣ, аз қабили Hyundai Motor ва Kia Motors, инчунин POSCO, Samsung Electronics, LG Electronics дар соҳаҳои 2008-2010 нисбатан устувор буд. Суботи ҷеболо аз сиёсати ислоҳотии маъмурияти президентии собиқ ва пайдарҳамии худӣ ширкатиҳои кореяӣ, ки ба табилии тадриҷӣ онҳо гурӯҳҳои соҳибкории шаффоф равона мешуд, вобаста буд. Сеюм таъсири муассирро ба вазъи иктисодӣ кишвар мавҷудияти алоқа байни таҳкими демократия ва рафти равандҳои ислоҳотӣ дар Кореяи Ҷанубӣ дар даҳсолаи аввали ҳазораи сеюм расонид.

Бухрони нави мушакӣ. Бухрони Корея инчунин бухрони мушакии Корея — ҳаодиси паиҳами афзоиши ташаннуч байни Кореяи Ҷанубӣ ва Шимоли, ИМА ва Ҷопон, ки баъди ба ҳаво сар додани мохвораи Кванмёнсон-3 аз ҷониби Кореяи Шимоли 12

декабри соли 2012 ва гузаронидани озмоиши ҳастай 12 феввали соли 2013 огоз гардид.

12 декабри соли 2012 ба муносибати 100-солагии Ким Ир Сен, Кореяи Шимоли мохвораи сунъии Кванмёнсон-3-ро ба кайҳон сар дод.

Баъди он ҷанҷоли сиёсӣ сар зад, зеро бо хоҳиши ИМА Шӯрои Амнияти СММ таҳримоти навро зидди кишвар бо далеле тасдиқ намуд, ки тахти сардихии мохвора озмоиши мушаки баллистикӣ гузаронида шудааст.

Ҳукумати Кореяи Шимоли хабар дод, ки ҳадафи ин амр танҳо сар додани мохвора ба мадор маҳсуб мегардид. 22 январ ҳукумат ба СММ хабар дод, ки ин мохвораи назоратӣ барои санҷиши ҳосили кишоварзӣ, захираҳои ҷангал ва офатҳои табиӣ истифода мегардад.

Новобаста аз ин, аксарияти кишварҳои ҷаҳон амали мазкурро маҳкум намуданд. Ҳатто Чин, ки мутобиқи паймони ҳарбӣ мебояд Кореяи Шимолиро дар ҳолати таҷовуз ғимоя намояд, ин амали онро маҳкум сохт. Зиёда аз он, ИМА, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ изҳор доштанд, ки амал ҳадафи таҳрики муҳолифини сиёсиро дорад.

Баъди сар додани мохвора аҳолии кишвар онро ҷашн гирифта, дар рузи дигар иди бошукуҳи Кореяи Шимоли дар майдони Ихёян баргузор гардид.

Баъди сар додани мохвора, бо хоҳиши Ҷопон, ИМА ва Кореяи Ҷанубӣ, Шӯрои Амнияти СММ машваратро барои муҳокимаи ҳаодиси мазкур гузаронида, дар натиҷа изҳороте нашр сохт, ки дар он 15 аъзои Шӯро сар додани мохвораро озмоиши мушаки баллистикӣ донистанд.

Ниҳоят, 22 январ соли 2013 қарори муҷозоти Кореяи Шимоли барои сар додани мохвора қабул гардид. Кореяи Шимоли таҳримоти Шӯрои Амниятро маҳкум намуда, ҷунин меҳисбад, ки онҳо бо сарпарастии Иёлоти Муттаҳида барои вайрон намудани рушди иқтисодӣ ва технологияи кишвар равона шудаанд.

Баъди қабули таҳримоти Шӯрои Амнияти СММ 23 январ ҳукумати Кореяи Шимоли оид ба идомаи озмоишҳои мушаки эълон намуд. Ба ғайр аз ин, Кореяи Шимоли бевоҳита ба ИМА таҳдид намуд, ки метавонад мушақҳои амалашон дуруро зидди ин кишвар истифода намояд.

Савол ва супоришҳо:

1. Нимҷазираи Корея кай ба ду кишвар тақсим гардид?

2. Рафт ва натиҷаи бухрони солҳои 1950-55-ро чи гуна арзёбӣ менамояд?
3. Кореяи Ҷанубӣ дар сиёсати минтақаӣ чӣ нақш дорад?
4. Моҳияти таҳлили ҳастаии соли 1993 дар кадом амалҳои зоҳир мегардид?
5. Дурнамон ташаққули бухрони мушаққис дар нимҷазираи ҷи гуна мебинед?
6. Нақши кишварҳои эҷарқудрат дар ҳалли бухрони Корея чи гуна аст?
7. Оё дар солҳои наздик эҳтимолияти вайҳдати кишварҳои нимҷазира мавҷуд мебошад?

Адабиёти зарурӣ:

1. Захарова Л. В. Межкорейские экономические отношения: от истоков до современности. - М., 2014
2. Кирьянов О. В. Рост экономического влияния Китая на КНДР: есть ли у Сеула повод для беспокойства? // Россия и АТР. - 2012. - № 4 (78).
3. Петрунина Ж. В. Эволюция отношений между Китаем и Южной Кореей на рубеже XX—XXI веков // Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина. - 2012. - № 35.
4. Толорая Г. Д. Республика Корея. - М.: 199...
5. 10 ужасающих фактов о Северной Корее, которые скрывает Ким Чен Ын <http://www.novate.ru/blogs/240115/25721/>

БОБИ ХІ. ҶОПОН ДАР НИЗОМИ РАВОБИТИ МИНТАҚАВІ

Сиёсати хориҷии Ҷопон. Дар солҳои 60-70-ум барномаи сиёсати хориҷии Ҷопон ҳадафи таҳкими мавқеи кишвар дар мубориза бо кишварҳои дигари сармоядорӣ ва бунёди шароитҳои мусоид барои тавсеаи иқтисодии инхисороти кишвар бо истифодаи ҳамаи василаҳои дар ихтиёри давлат бударо тараннум менамуд.

Барои касби ин аҳдоф дипломатияи ҷопонӣ усул ва василаҳои мухталифро истифода месозад. Нақши асосиро дар ин самт имконоти иқтисодӣ мебошад. Бо истифода аз имконоти мазкур маблағҳои зиёд бахри баргузори маърақаҳои мухталифи ташвиқотӣ ба хотири тавсифи шакли ҳаёт ва модели рушди ҷопонӣ ҷудо мегарданд.

Ҷопӣ аввалро дар сиёсати хориҷии ҷопонӣ равобит бо ИМА ишғол менамояд. Аҳамияти зиёдро сатҳи баланди вобастагии иқтисодӣ касб менамояд. ИМА бозори асосии маҳсулооти саноатии ҷопонӣ ба шумор рафта 37,2% содироти кишварро фаро мегиранд (соли 1985). Ҳамзамон Ҷопон баъди Канада харидори асосии молҳои амрикоӣ гаштааст (10,6% содироти ИМА). Ниҳоят нақши муҳимтаринро равобити харбӣ-сиёсӣ мебозанд.

Таҳавули иттиҳоди харбӣ-сиёсӣ Ҷопон ва ИМА. Иттиҳоди харбӣ бо ИМА бо якҷанд асноди байнидавлатӣ мустаҳкам гардидааст. Яке аз асноди асосӣ дар ин самт «аҳднома оид ба ҳамкорӣ мутақобила ва кафолати амният» мебошад, ки 19 январӣ соли 1960 дар Вашингтон имзо шуда, 23 июни соли 1960 эътибори қонунӣ гирифтааст. Баъди анҷоми муҳлати 10 сола моҳи июни соли 1970 он тамдид гардида, эътибори худро то он вақт нигоҳ медорад, ки яке аз ҷонибҳо расман оид ба бекор кардани он изҳор насозад.

Мутабиқи ин санад ИМА ҳуқуқи бунёди пойгоҳҳои дар қаламрави Ҷопон ба даст овардааст. Аини замон ИМА дар кишвар 130 пойгоҳ ва иншоотҳои низомӣ дошта, 47 ҳазор сарбозони амрикоӣ ин ҷо мустақар гаштаанд.

ИМА ба тақвияти иқтисодии харбии артиши ҷопонӣ «нерӯҳои худмудлофия» диққати маҳус мебахшад. Масорифи харбии Ҷопон дар қисм бо кишварҳои узви НАТО босуръаттар зиёд мегардад: тайи солҳои 1960—1985 он 20,6 баробар зиёд гашта ба 3,3 трлн. иен (16,7 миллиард доллар) расид. Артиши ҷопонӣ бо теъдоди наҷандон зиёд (268 ҳаз. наф.) ба истиснои яроқи ҳастай бо

тамоми анвои аслиҳа мутаххаз буда, бо назардошти параметрҳои сифатӣ дар ҷаҳон ҷойи шашумро ишғол менамояд.

Сол ба сол аҳамияти Ҷопон ҳамчун пойгоҳи ҳастаии ИМА дар Шарқи Дур боло меавад. Ба бандарҳои Йокосука ва Сасэбо мунтазам тайёрбарҳои амрикоӣ ва киштиҳои зеринӣ бо аслиҳаи ҳастаӣ ворид мешаванд. Аз соли 1986 дар пойгоҳи харбӣ-ҳавоии Мисава дар ҷазираи Хонсю мустақаргмоии тайёраҳои киркунанда-бомбавари F-16, ки имкони бурдани аслиҳаи ҳастаиро доранд, шуруъ гардид.

Бо назардошти маҳдудиятҳои сарқунун қувваҳои худмудофиавии Ҷопонӣ баъди анҷоми Ҷанги дуҷоми ҷаҳон то оғози солҳои 90-ум ягон маротиба ба хориҷ аз кишвар интиқол наёфта буданд. Танҳо моҳи августи соли 1992 тахти таъсири ҳаводиси халиҷи Форс, фишори ИМА ва муттаҳидон аз НАТО парлумони Ҷопонӣ баъди муборизаи сиёсӣ қонунро қабул намуд, ки ирсоли харбиёни кишварро берун аз қаламрави Ҷопон, вале танҳо барои амалиётҳои сулҳхоҳонаи СММ иҷозат меод. Дар солҳои 1992 ва 1993 қувваҳои сулҳхоҳи Ҷопонӣ ба Камбоджа ва Мозамбик фириастода шуданд.

Масъалаи асосии равобати Ҷопонӣ-амрикоӣ ояндаи аҳднома ва иттиҳоди онҳо ба шумор меравад. Дар ИМА қувваҳои алоҳида чунин меҳисобанд, ки Ҷопон аз ҳисоби мудофиа сарфа намуда, аз ин лиҳоз рақобатпазириро дар равобати Амрико тақвият медиҳад. Муваффақиятҳои иқтисодии Ҷопонӣ аз ҳисоби ИМА, ки бори масоифи таъмини амнияти минтақаро ба дӯш дорад, ба даст меояд. Ҳатто талаб мегардад, ки мебояд Ҷопонро баҳри ба зимма гирифтани масъулияти бештар дар таъмини амнияти миллий ва минтақавӣ водор намуд. Агар ҳукумати кишвар бо ин роҳ амал намояд, бунёди қувваҳои мусаллаҳи муттаҳиди Ҷопон танҳо вақтро мегалабад.

Гуруҳи дигари сиёсатмадорони амрикоӣ таъкид месозанд, ки назорати сиёсати хориҷии Ҷопон пардохти комилест, ки Амрико барои иҷрои уҳдадорихо дар назди ин кишвар мегарад. Ҷонибдорони ин нуктаи назар чунин меҳисобанд, ки Ҷопонӣ аз лиҳози харбӣ пурра мустақил таҳдиди ҷиддӣ на танҳо барои ҳамсоягон, балки барои худ ИМА мебошад.

Моҳи апрели соли 1996 Ҳангоми боздиди президенти ИМА Бил Клинтон ба Ҷопон Ёлмоияи Ҷопонӣ-амрикоӣ оид ба масоили амният ба тасвиб расид. Дар он аз ҷумла таъкид гардид, ки Ҷопон ба худ уҳдадории расонидани кӯмак ба ИМА ҳангоми баргузори

машҳои муштаракӣ харбӣ ва дар ҳоли ширкати қувваҳои мусаллаҳи амрикоӣ дар амалиётҳои сулҳхоҳонаро мегарад.

Моҳи сентябри соли 1997 дар Нью-Йорк санади «Самтҳои асосии ҳамкории Ҷопон ва ИМА дар соҳаи мудофиа» ба имзо расид, ки дар он алоқаҳои дучониба дар соҳаи харбӣ танзим мегардид.

Нақши Ҷопон дар низоми равобати минтақавӣ. Дар Осиёи Шарқӣ ИМА мекушад, ки иттиҳоди амрикоӣ-япониро дар соҳаи амният тақвият диҳад. Муносибати Ҷин вобаста ба ин иттиҳод душманона набошад ҳам, нигаронкунанда мебошад.

Ҳам барои ИМА ва ҳам барои Ҷин аҳамияти равобати Ҷопон боло меравад. Ҷопон барои Ҷин ҳам шарик ва ҳам рақиб мебошад. Ҷин бо ин кишвар равобати наздики иқтисодӣ дошта ҳамзамон аз он ҷо сармояҳои зиёд ворид месозад. Вале Ҷин низ мекушад, ки иқтисодии сиёсӣ, иқтисодӣ ва харбии худро дар минтақа возеҳ намуда, дар баробари талошҳои Ҷопон рақобат созад. Ҷопон барои ИМА муттаҳиди муҳим маҳсуб гашта, равобати байни онҳо амиқ ва густурда мебошанд. Ҷопон, дар навбати худ аз наздикии амрикоӣ-Ҷинӣ нигарон мебошад, зеро он равобати амнияти Ҷопон ва ИМА-ро зери шубҳа мегузорад ва ҳамзамон таҳкими афзалияти иқтисодии онро дар минтақа дар заминаи ҷанбаи афзоишбандии рақобати сиёсӣ ва харбӣ бо Ҷин душвор мегардонад. Ҷопон нигарон аст, ки ИМА метавонад мавқеи пешсафи Ҷинро дар минтақаи осиёи уқёнуси Ором (МОУО) қабул намояд. Вале ҳар як ҳатари «инзивои» Ҷин ва бадшавии равобати амрикоӣ-Ҷинӣ метавонад таваҷҷуҳи онро ба таҳкими равобати Ҷопон ва дар ниҳоят ба наздикии Ҷопонӣ-Ҷинӣ чопонӣ-Ҷинӣ дар секунҷаи ИМА - Ҷопон - Ҷин мусоидат намояд.

Бо табилии Ҷин ба сифати давлати муттаҳиди иқтисодӣ, ки неруҳои харбӣ-ҳавоии худро тақвият медиҳад, аксари коршиносон оид ба рақобати Пекин ва Токио ҳаёс мезананд. Баъзе аз онҳо оид ба рақобати Ҷопонӣ-Ҷинӣ барои назорат аз болои Осиёи Шарқӣ метавонад намунаи Бозии бузург баъди анҷоми Ҷанги сард гардад.

Нақши Ҷопон дар иқтисоди минтақа. Кишварҳои мутараққӣ аз солҳои 80-ум ба сарчашмаи муҳимтарини ашёи хом ва сузшишорӣ барои Ҷопон табиӣ ёфта, 72,6% чунин молҳои кишварҳо ворид мегардад. Ҳамзамон онҳо бозори фуруши молҳои Ҷопонӣ маҳсуб гашта 32,4% содироти япониро харидорӣ менамоянд. Зиёда аз он минтақа маркази маблағгузори сармоягузори Ҷопонӣ буда (32,6 миллиард дар соли 1984),

мутаносибан ба 53,3% аз ҳаҷми умумии Сармояи мустақими хориҷӣ баробар мебошад.

Ҷопон аввалин кишвари осиеист, ки ба қатори пешсафони ҷаҳонӣ ворид гардид. Ин амр минбаъд яке аз омилҳои асосии азнавсозии иқтисоди кишварҳои дигари осиеӣ гаштааст. Амсилаи муваффақи иқтисоди Ҷопон тайи чанд даҳсола ҳамчун намуна барои кишварҳои нави саноатии осие қарор дошт. Дар натиҷа, дар минтақа амсилаи муайяни тақсироти меҳнат ташақкул ёфт, ки дар доираи он ба Ҷопон нақши воридкунандаи сармоя, технология, маҳсулоти балансирафт ҷудо шуда, кишварҳои шарик ба пояи истеҳсолии ширкатҳои ҷопонӣ табдил ёфтанд.

Дар асри XXI вазъият ба таври кулӣ тағйир ёфт. Ҷопон рақобатпазирӣ худро дар истеҳсоли аксари анвой саноатӣ аз даст дод. Масалан, саҳми масолеҳи балансирафти технология, содироти Чин аз Ҷопон бештар буда, кишварҳои Осиеи Шарқӣ аз ҷумла Кореяи Ҷанубӣ, кишварҳои нави саноатӣ аз Афғанистон, Ҳамзамон дар шакли қувваи арзони корӣ маҳрум шуданд. Афғанистон Осие ва дар навабати аввал Осиеи Шарқӣ минтақаи ширкатҳои он ба ҷуммор меравад.

Таносуби воқеии иқтисодии Ҷопон ва стратегияи иҷтимоӣ-иқтисодии кишварҳои Осиеи Шарқӣ чи гуна буда, рушди нақширо Ҷопон дар Осиеи Шарқӣ мебошад? Оё он метавонад ба пешсафии минтақаи талош созад, ё минтақа дар стратегияи иқтисодии хориҷии Япония чи аҳамият дорад? Барои дарки ин ҳолат мавқеи воқеии кишварро дар иқтисоди ҷаҳонӣ доништан лозим аст.

Ҷойгоҳи Ҷопон дар иқтисоди ҷаҳонӣ. Мутабиқи баҳодиҳии баробарии иқтисодии харидорӣ (БИХ-ППС) Чин аллакай дар охири соли 1990-ум Ҷопонро бо назардошти ҳаҷми умумии ММД гузашта, дар солҳои 2000-ум Ҳиндустон низ мутабиқи нишондоди мазкур аз кишвар пеш гузашт. Соли 2010 ҳодисаи муҳим рух дод: Ҷопон мақоми иқтисоди дуюми ҷаҳонро аз даст дода, ҷойи худро ба Чин дод.

Дар шароити бухрони молиявӣ-иқтисодӣ солҳои 2008-2010 коҳиши нишондодҳои иқтисодӣ дар Ҷопон нисбатан амиқ буда, эҳёи иқтисод нисбатан суस्त ҷараён мегирад. Дар заминаи коҳиши суръати рушди иқтисодӣ яке аз масоили калидии иқтисоди Ҷопон аз даст додани рақобатпазирӣ дар соҳаҳои муҳталифи истеҳсоли мебошад.

Ҷопон вобаста ба нишондоди рақобатпазирӣ дар байни 144 кишвар ҷойи 10-умро ишғол менамояд, ҳамзамон аз огози соли

2000-ум нақши он тадриҷан боло меравад. Аз иқтисодҳои дигари осиеӣ танҳо Гонконг аз Ҷопон болотар меистад, кишварҳои дигари минтақа дар қадвали мазкур ҷунин ҷобачо шудаанд: Тайван-ҷойи 13, Кореяи Ҷанубӣ-19, Малайзия-5, Чин-29, Таиланд-38, Индонезия-50, Ҳиндустон-59. Ба қавли қоршиносон Ҷопон якҷоя бо 34 кишвари дигар дар сатҳи «рақобати инноватсияҳо» қарор дорад - аз иқтисоди Осиеи Шарқӣ ба ин гуруҳ танҳо Тайван ва Гонконг дохиланд.

Дар даҳсолаи охир коҳиши нақши Ҷопон дар тичорагии ҷаҳонӣ ба назар мерасад. Соли 2013 вобаста ба гардиши тичорагӣ ва воридоти ҷаҳонӣ Ҷопон ҷойи 4-умро гирифта, вобаста ба содирот саҳми он 4,5 % дар қиёс бо 10,3% дар соли 1986 ташкил дод.

Айни замон тақсироти меҳнатӣ байни Ҷопон ва кишварҳои Осиеи Шарқӣ бо ҳаракати байниминтақавии маҳсулот алоқаманд мебошад, ки дар он Ҷопон мавқеи пешсафро соҳиб мебошад. Ҳамзамон дар минтақа таъсири Сармояи мустақими хориҷии ҷопонӣ муассир мебошад. Содирироти он назар ба воридот хеле зиёд аст. Сармоягузориҳои ҷопонӣ қисмати касири вуруди Сармояи мустақими хориҷиро ташкил дода, дар иқтисоди як қатор кишварҳои Осиеи Шарқӣ нақши муҳим доранд. Масалан, соли 2013 Сармояи мустақими хориҷие, ки аз Ҷопон ба Сингапур тахвил ёфтанд, баробари 14,6% ММД ин кишвар буда, барои Таиланд ин нишондод ба 11,7%, барои Гонконг-9,3%-ро ташкил меод. Саҳми Осие дар ҷамъоварии Сармояи мустақими хориҷӣ аз хориҷ дар соли 2013 тақрибан 25% бар зидди 19% дар 2003-ро ташкил дод. Дар ин айём саҳми Амрикои Шимоли аз 42 то 31% коҳиш ёфт. Соли 2013 воридоти софи Сармояи мустақими хориҷии ҷопонӣ ба Чин бо сармоягузориҳои ИМА баробар гардид - мутаносибан 12,6 ва 14,7 миллиард доллар.

Ҳамин тарик, бо назардошти як қатор нишондодҳои суннатии микдорӣ, ки ҷойгоҳи кишварро дар иқтисоди ҷаҳонӣ ва мубодилаи байнидавлатии иқтисодӣ тавсиф месозанд, Ҷопон мавқеи худро аз даст медихад.

Савол ва супоришҳо:

1. Моҳияти сиёсати хориҷии Ҷопон дар додани афзалият ба қатори самтҳои инъикос мегардад?
2. Иттиҳоди харбӣ-сиёсии ИМА ва Ҷопон дар заминаи қатори санади асосӣ мустақам гаштааст?

3. Нақши ИМА дар иқтисоди Ҷопон чӣ гуна арзёбӣ мегардад?
4. Умумият ва ихтилофи сиёсати хориҷии Чин ва Ҷопон дар қадом бахшҳо инъикос мегарданд?
5. Солҳои охир рақобатпазирии иқтисоди ҷопонӣ дар қадом соҳаҳои истеҳсолиҳои қотибӣ ёфтааст?
6. Нақши Ҷопонро дар иқтисоди минтақаи Осиёи Шарқӣ ва Ҷанубу Шарқӣ муайян намоед?

Адабиёти зарурӣ:

1. Баскова М.П. «Японская экономическая модель» // Журнал – Мировая экономика и международные отношения, 2004, №1.
2. Булатов А.С. Мировая экономика. – М., 2002.
3. Волгин Н. Японский опыт, который стоит изучать и разумно заимствовать // Человек и труд. – 2004. – №6.
4. Международные экономические отношения: Учебник для студентов экономических вузов. / Под ред. В. Е. Рыбалкина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М., 2008.
5. Михайлов А. Главный секрет японского «экономического чуда» // Япония. – 2003. – №5.
6. Симонов Ю.Ф. Мировая экономика и международные отношения. – М., 2005.
7. Стрельцов Д. Япония: политическая модернизация эпохи Хэйсэй. – М. 2013

БОБИ ХП. НАҚШИ ОСИЁИ ҶАНУБӢ ДАР НИЗОМИ РАВОБИТИ МИНТАҚАВӢ

Умумияти таърихи фарҳанги минтақа. Осиёи Ҷанубӣ минтақаест, ки Покистон, Ҳиндустон, Бангладеш, Шри Ланка, Непал, Бутан ва ҷазираҳои Малдивро фаро мегирад. Аз онҳо танҳо Ҳиндустон бо ҳамаи давлатҳои минтақа ҳамсарҳад аст. 73,4% ҳудуд, 76,5% ва 80% маҷмӯи маҳсулоти миллии минтақа ба Ҳиндустон рост меояд, ки нишондодҳои маъмури кишварҳои минтақаро нигарон намудааст.

Бо назардошти гузаштаи умумӣ равобити Покистон Ҳиндустон ва Бангладеш нисбатан мутазод аст. Таъриқи таъриба нишон медиҳад, равобити босубот байни Непал ва Бутан роиҷ аст. Бояси таъққур аст, ки кишварҳои минтақаро яқинд омилҳои таърихию ҷуғрофӣ мепаирандад, ки муҳимтаринашон тобиёти таърихийи мустанмикавӣ аз Британия ба шумор меравад. Ҳамзамон омилҳои зерин умумияти минтақаро инъикос менамоянд:

- ҳалқҳои минтақа пайванди қавмӣ ягона доранд;
- таърихи умумӣ;
- аҳолии зиёд;
- ҳадафҳои ягона.

Масоили мутақобилаи ҳамкорӣ бо мероси динӣ (дар 3 кишвар аҳолии мусалмон аксарият буда (Покистон, Бангладеш ва ҷазираҳои Малдив), дар як кишвар хиндуия (Ҳиндустон) ва дар се кишвари боқимонда (Шри-Ланка, Непал ва Бутан) будоия дини асосӣ ба ҳисоб меравад, яқе аз ҷанбаҳои муайянқунандаи муносибатҳои байнидавлатӣ дар минтақа ба шумор меравад.

Нақши Ҳиндустон дар минтақа. Мавҷудияти ақаллиятҳои динӣ, афзоиши бунёдгарӣ ва ҷудонхоӣ дар ҳама кишварҳои минтақа ба назар мерасанд. Хусусияти ҳоси муносибатҳои минтақавӣ бо нақши пешсафии Ҳинд алоқаманданд. Омилҳои маъмури дар равобити дучонибаи Ҳинд бо кишварҳои инъикос ёфтааст (масоили ҳудуди сарҳадӣ, қавмӣ, динӣ, муҳоҷирати иҷборӣ, тақсироти захираҳои об, мусобикаи мусаллаҳшавӣ ва табиқӣ барномаи ҳастай). Ҳамзамон баъди ба сари қудрат омадани ҳизби Бхартия (Ҳиндустон) Ҷаната – (миллӣ), Парти – (ҳизб), ки бо руҳияи қатъӣ худ нисбати ҳамсоягон маълум аст, роҳбарияти кишварҳои минтақа нигарон гаштанд (баъд аз соли 1998), вале таъриба таъриба нишон дод, самти сиёсати хориҷии Ҳиндустон нисбати ҳамсоягон тағйир наёфт.

Аммо афзоиши масоили иқтисодии ҳамсоягонии Ҳиндустон кӯшиши ҳамкории минтақавӣ ва мутаносибан густариши

равобитро бо кишварҳои Хинд тақвият мебахшад. Ҳамзамон дар солҳои охир Ҳиндустон ба қомебиҳои назарраси иқтисодӣ ноил гардид.

Соли 1997 маҷмуи маҳсулоти дохилии он нисбати Россия ду маротиба афзуд. Соли 2015 маҷмуи маҳсулоти дохилии кишвар ба 2,3 триллион доллар баробар шуда, нишондоди баробарии иқтисодии харидории Ҳиндустон ба 8,7 триллион доллар расид. Аз рӯи иқтисодии иқтисодӣ Ҳиндустон бо Ҷоғ он баробар аст.

Коршиносони Ғарбӣ ақида доранд, ки то соли 2025 даромади Ҳиндустон ба ҳар сари аҳоли 28,4%-и сатҳи Аврупо ро ташкил хоҳад дод. Соли 1995 ин нишондод ба 7,8% баробар буд. Ин иқтисор ба Ҳиндустон имконият медиҳад, ки тӯли 30 сол кишвар ҳамасола дар ҳаҷми то 9% рушд намояд.

Дар замони муосир Ҳиндустон яке аз дағлатҳои муваффақи соҳаҳои технологияи коммуникатсионӣ, иттилоотӣ, барномасозии компютерӣ, авиатсия, дорусозӣ, кишоварзӣ, саноати сабук ва ғайра ба ҳисоб меравад. Айни замон маҷмуи маҳсулоти дохилиаш ба 2,38 триллион доллари амрикоӣ баробар буда, дар ҷаҳон ҷои 8-умро соҳиб аст.

Ҳиндустон давлати машхур ва ҷалиб мебошад, ки иқтисодаш ҳар сол бештар зудтар ба иқтисодиёти ҷаҳон наздик мешавад. Ислохотҳои иқтисодие, ки даҳсолаҳои ахир пеш гирифта шудаанд, натиҷаи хубе доштанд.

Оғози асри XXI барои ҷаҳонӣ нисбати Ҳиндустон як воқеияти диғарро ошкор намуд. Соли 2005 ин кишвар аз ҳисоби фуруши барнома ва таҷҳизоти компютери 5 миллиард доллар ғолида ба даст овард.

Ҳиндустон аз ҳисоби аҳолии зиёди англисзабони худ ғолидаи зиёд гирифт ға яке аз содироткунандаи асосии хизматрасонӣ дар соҳаи технологияи иттилоотӣ ва барномасозӣ гардид. Соли 2010 иқтисоди Ҳиндустон баъди бӯҳрони молиявӣ ҷаҳонӣ барқарор гардид, ба андозаи зиёд аз сабаби талаботи сахти дохилӣ ва афзоиш ба ҳисоби ҳақиқӣ дар давоми сол 8%-ро ташкил меод. Содироти молу маҳсулот, ки тақрибан 15%-и ММД-ро дар бар мегирифт, ба сатҳи тобӯхронӣ омада расид.

Муносибатҳои байндавлатӣ дар мишқа. Дар ҷорак аср баъди маҳви империяи Британия дар Ҳиндустон дар муносибат байни кишварҳои нави мустақил, ки дар заминаи он ба вучуд омада буданд, унсурҳои ҳамкорӣ яқҷоя бо рақобат ба назар мерасиданд. Вале ҳамкорӣ танҳо дар заминаи дучониба сурат мегирифт.

Барои Осиёи Ҷанубӣ он замон муносибати мутақобилаи ду кишварҳои-вориси Ҳиндустони Британӣ - Иттиҳоди Ҳиндустон ва Покистон муҳим буд. Дар баробари низоҳои мусаллаҳи солҳои 1947—1948, 1965 ва 1971 ҷонибҳои созишномаҳои муҳим ба имзо расониданд: оид ба тақсироти захираҳои молиявӣ ва моддӣ, дақиқ намулдани сарҳад ва ҳалли масоили баҳсноки сарҳадӣ, оид ба молиявӣ гурезагон ва тақдирӣ амволи ғайриманқули онҳо, бозгашт ва сафедкунии боздоштшудагон (асосан занону кудакон), тақсироти об барои обёрӣ байни қисматҳои ҷудошудаи Панҷоб ва ғайра. Дар заминаи асноди зиёди мувофиқашуда ва баймзорасидаи намоёндагонӣ ду кишвар дар солҳои 1948—1964 ду аҳдномаи дар сатҳи олиро қайд намудан зарур аст. Якум— ин Паймони Нехру Лаёкат. Он моҳи апрели соли 1950 дар Делҳи аз ҷониби сарвазирон Ҷ. Нехру ва Лаёкат Алихон ба мақсади ҳалли масъалаи мақоми динии ақаллиятҳо ба имзо расид. Дуюм, Аҳднома дар бораи тақсими оби ҳавзаи дарёи Хинд (сентябри соли 1960) ба табиқи лоҳаи байналхалқии тақсироти пурраи низоми обёрӣи ду кишвар замина гузошт. Ба рӯйхати аҳдномаҳои муҳимтарин мебошад ду созишномаи дучонибаро ворид намуд, ки баъди бархӯрдҳои ҳарбӣ соли 1965 ва 1971 Тошқанд (соли 1966) ва Силла (соли 1972) ба имзо расиданд.

Ба ғайр аз аҳдномаҳои дучонибаи ҳинду-покистонӣ дар давраи аввал созишномаҳои диғар бо ҳайати мутафовити иштирокчиён низ ба назар мерасиданд. Онҳоро Ҳиндустон бо ҳамсоягонии наздиқимолӣи худ — шохигарии Непал (соли 1950) ва Бутан (соли 1949) ва мулки Сикким (соли 1949) ба имзо расонидааст. Ҳадаф ва моҳити ҳамаи ин созишномаҳо ба тақсироти ҳислати амиқи равобити ҷангоми ҳукумати англисҳо байни ҳукуматдорони Делҳи ва ин иттиҳодиҳои давлатӣ равона гашта буданд. Аҳдномаҳо дар бораи дӯстӣ ва сулҳ бо Непал ва «дар бораи дӯстии абадӣ» бо Бутан ба тақсироти мустақилияти онҳо ҳамчун иштирокчиёни ҳукуқи байналхалқӣ мусоидат намуд. Амали аҳднома бо Сикким соли 1975 бо назардошти ҳамроҳпаии он ба Ҳиндустон ба сифати иёлот қатъ гардид.

Зарурати созишномаҳои дучониба байни Ҳиндустон ва Сейлон (аз соли 1972 — бо Шри-Ланка) аз масъалаи ҳузури садҳо ҳазор ҳиндуҳо дар ҷазира ва пешгирии муҳочирати ғайриқонунӣ бармеомад. Коргарони тамил, ки барои меҳнат ба киштзорҳо оварда мешуданд, тибқи қонунҳои сейлонӣ, ки соли 1948 ва 1949 қабул шуда буданд, мебоист аз ҳукуқи шаҳрвандӣ маҳрум гашта ба ватан бозгардонида мешуданд. Соли 1954 ва 1964 сарварони ҳукумати ду кишвар созишномае ба тасвӣ расониданд, ки

механизми ҳалли масъалаи табияти исмати Ҳиндуҳо, баргardonидани боқимондагон ва пешгирии муҳоҷирати минбаъдaro дар назар дошт.

Масъалаи дурнамои ҳамкории минтақаӣ дар Осиёи Ҷанубӣ. Зухури созмони ҳамкории кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ ба марҳлаи дуюм дар рушди геосиёсии минтақа рост меояд, ки баъди ҷанги Ҳинду-покистон соли 1971 ва бунёди Бангладеш ба амал омад.

Мураккаб ғаштани сохторҳои геосиёсии минтақа баъди соли 1971, табилии он аз дуқутбӣ ба бисёрқутбӣ, ҳарчанд бо ҳифзи ҳагги асосии зиддият дар меҳвари Ҳиндустон — Покистон, дер ё зуд мебоист ба зуҳури алоқаҳои бисёрҷониба дар ҷаҳорҷӯбаи Осиёи Ҷанубӣ меовард. Бо таъсиси Ассоцисияи ҳамкории минтақаи Ҳафт кишварҳои минтақа (Ҳиндустон, Покистон, Бангладеш, Шри-Ланка, Непал, Бутан ва Ҷумҳурии Малдив) дар соли 1985 ҳамкории дучониба бо ҳамкории бисёрҷонибаи байнидавлатӣ пурра гардид.

Соли 1979 бо ташаббуси таъсиси ниҳоди минтақаӣ президенти Бангладеш генерал З. Раҳмон баромад намуд. Маҳз уро «падархонди» Ассоцисияи ҳамкории минтақаи кишварҳои Осиёи Ҷанубӣ меҳисобанд, ки бо номи СААРК (South Asia Association for Regional Cooperation) машҳур аст.

У соли 1980 ба роҳбарони кишвар ва ҳукумати кишварҳои минтақа паём, инчунин асноди кории дар ВКХ Бангладеш таҳияшударо ирсол намуда, ба амалия муштарак дипломатии алоқаҳои бисёрҷониба ҳусни оғоз бахшид. Ҳарчанд Ҳиндустон ва Покистон дар аввал ба ташаббуси кишварҳои «сурд» эҳтиёкорона муносибат намуданд, вале онҳо асос барои сарташ аз ширкат дар ин раванд надоштанд. Зледа аз он, ба зудӣ барои роҳбарони минтақаи ҷанбаҳои мусбали ҳамкории бисёрҷониба возеҳ гардид. Ҳиндустон дар он вазъияти пешсафи табииро соҳиб ғашта, Покистон имконияти бозидани нақши дуюмро соҳиб шуд.

Моҳи апрели соли 1981 дар пойтахти Шри-Ланка Коломбо мулоқоти аввали котибони корҳои хориҷии кишварҳои «ҳафтгона» баргузор шуд. Дар он соҳаҳои ҳамкорӣ, асосан иқтисодӣ мувофиқа шуда, асли консенсус (ғизоияти ҳама) ҷангми қабули қарор тасдиқ гардид.

Моҳи декабри соли 1985 дар шаҳри Дакка конфронс дар сатҳи олий баргузор гардид. Иштирокчиёни мулқоти Дакка бунёди Ассоцисияи ҳамкории минтақавиро эълом дошта, Эълония ва Ҳартияро қабул намуданд. Бунёди Шӯрои вазирон ва Котиботи СААРК тасдиқ гардида, дэври будани мулоқот муайян гардид: дар

сатҳи олий-дар як сол як маротиба, дар сатҳи Шӯрои вазирон-соле ду маротиба.

Фаъолияти минбаъдаи СААРК-ро метавон шартан ба чор марҳла тақсим намуд: солҳои 1985-1988, 1989-1992, 1993-1999 ва 2000 то ҳол.

Ҳамин тарик, яке аз натиҷаҳои муҳимми бунёд ва фаъолияти созмони минтақавии Осиёи Ҷанубиро метавон ҷамъомади баррасӣ ва ҷустуҷуи воситаҳои ҳалли мушкилоте эътироф намуд, ки байни кишварҳои-иштироки ба амал меоянд. Шубҳае нест, ки бе СААРК ҷунин алоқаҳо душвор мешаванд.

Яке аз барномаҳои ҳамкорӣ лоиҳаи бунёди умумии бозори минтақаи ба шумор меравад, ки қабули ҷораҳоро барои афзоиши тиҷорати мутақобилаи пешбини месозад. Вале барои рушди тиҷорат байни кишварҳои минтақа маҳдудиятҳои ҷиддии айни мавҷуданд. Муҳимтарини онҳо пуррагардонии заъфи иқтисодӣ, шабоҳати иқтисодӣ бо афзалияти кишварӣ ва саноат, коркарди ашёи хоми кишварӣ ба шумор меравад. Шубҳаи маҷмӯи захираҳои табиӣ, аз ҷумла канданиҳои фойданок низ шароитҳоро барои мубодилаи васеи ило фароҳам намеорад. Набудани сармояи озод ва шароитҳои истефодаи самараноки онҳо бинобар фарқиати ҳамин нарх ва самаранокии кувваи корӣ дар навбати худ, пояи ҳамкории иқтисодиро маҳлуд менамояд. Якрагии техникӣ низ монеи ҳамкории густурда мешаванд.

Аммо тайи даҳсолаи охир дар сатҳи рушди техникӣ-иқтисодии Ҳиндустон ва кишварҳои ҳамҷавори он тағйиротҳои муайян ба амал омаданд. Бо шарофати комёбиҳои технологӣ дар як қатор соҳаҳои асосӣ ва инфрасохтор Ҳиндустон тавонист, ки истеҳсоли босамарро дар соҳаи харбӣ-саноатӣ ба роҳ монад. Афзоиши иқтидорҳои гуногун метавонад бо мурури замон ба ташаққули шароитҳои иқтисодӣ барои ҳамкории минтақавии ҳамоҳанг оварда расонад.

Моҳи апрели 2007 дар мулоқоти 14-уми СААРК Афғонистон ба ҳайси иштирокчиӣ ҳаштуми равандҳои ҳамгироии минтақавӣ пазируфта шуд. Дурнамои рушди равадҳои ҳамгироӣ дар минтақа аз дарки афзалиятҳои ҳамкорӣ дар қисм бо рақобат вобаста мешавад.

Савол ва супоришҳо:

1. Умумиятҳои таърихӣ фарҳангии минтақа дар кадом омилҳо зоҳир мешаванд

2. Хусусиятҳои холи пешафӣи Ҳиндустонро дар минтақа муайян намоед?
3. Мушкilotи асосии минтақа дар кадом самтҳо инъикос меёбад?
4. Механизми асосии ҳамгироии минтақагӣ дар кадом ниҳод таҷассум ёфтааст?
5. Дурнамои рушди ҳамкории минтақавиро чи гуна арзёби менамоед?

Адабиёти зарурӣ:

1. Антонова К. А., Бонгард-Левин Г. М., Котовский Г. Г. История Индии - М.: Изд. центр АЗ, МСК, 1999
2. Лунев С. И. Ведущие позиции Индии в системе международных отношений в Южной Азии и её противоборство с Пакистаном // Роль ключевых стран в международных отношениях в 1990-е годы. - М., 1995.
3. Лунев С. И. Дипломатия в Южной Азии. - М., 1997.
4. Современные международные отношения и внешняя политика. Под ред. Торкунова А. - М., 2005
5. Интеграционные процессы в Азии в конце XX столетия. - М., 1995.
6. Насенко Ю. П. Дж. Нэру и внешняя политика Индии. - М., 1975.

БОБИ XIV. НИЗОИ КАШМИР ВА НАҚШИ ОН ДАР РАВОБИТИ МИНТАҚАВӢ

Мавқеи ҷуғрофӣ ва тақсимои мустамликавии Ҳиндустон. Минтақаи Кашмир, ки дар маҳалли иттисоли сарҳади панҷ кишвар-Ҳиндустон, Покистон, Чин, Афғонистон ва Тоҷикистон қарор дошта, дорои мавқеи хуби ҷуғрофист. Махсусияти низои Кашмир бо он ифода меёбад, ки минтақа аз лиҳози ҷуғрофӣ ба марзи бесубоғӣ, ба минтақаи бархӯрди тамаддунҳо, ки низоҳҳои доимиро ба вуҷуд меоранд, дохил мешавад. Масъалаи Кашмир ба амният ва суботи тамоми минтақаи Осиёи Ҷанубӣ таъсир мерасонад. Ҳолати доимии ташаннуҷ, адами эътимод ва шубҳаҳои мутақобила аз яқдигар (аз ҷониби Ҳиндустон ва Покистон) заминаи зуҳури низои ғави мусаллахро дар минтақа фароҳам меорад.

"Масъалаи Кашмир яке аз гиреҳҳои муҳимми зиддият дар равобити ду кишвар боқӣ мемонад.

Низоъ, ки бо масъалаи ҳудуди мазкур алоқаманд аст, яке аз низоҳҳои тӯлонитарини таърихи навиҷ маҳсуб мегардад. Зиддияти байнидавлатӣ дар минтақаи Осиёи Ҷанубӣ ҳамсоли мавҷудияти Ҳиндустон ва Покистон буда, решаҳои масъала аз давраҳои қадим манша гирифта, ба ихтилофҳои байнидинӣ ва миллӣ таъа менамояд.

Ҳиндустон ва Покистон дар минтақаи Осиёи Ҷанубӣ нуфузи зиёд, иқтисодӣи нисбатан пешрафта, зиддияту ихтилофҳои зиёди тақрибан ҳалнапаванда дар равобити дучониба доранд. Ҳам Ҳиндустон ва ҳам Покистон аҳолии зиёд дошта (Ҳиндустон бо аҳолии 1 миллиарду 177 миллион нафар дар ҳаҷон дар ҷойи дуҷум, Покистон – бо 168 миллион нафар дар ҷойи шашум), бо мушкilotи иҷтимоӣ ва динӣ рӯбарӯ мебошанд (Покистон-ислом, Ҳиндустон-ҳиндуия).

Давлати Ҳиндустон баъди Ҷанги Дуҷуми Ҷаҳон барои аз зери зулми мустамликадорони англис баромадан кӯшиши зиёде ба харҷ медод. Муборизаҳои истиклолиятҳои дар миёни минтақаҳои Ҳиндустон ба амал омаданд. Ин муборизаҳо оғози соли 1947 ба марҳалаи ниҳонӣ худ расид, ки дар наҷа Англия, Ҳиндустонро ба ду давлати бузург ҷудо намуд. Покистон 14 август, Ҳиндустон 15 август соҳибистиқлолии худро эълон намуданд.

Тақсим ба ду давлат аз рӯи мансубияти динӣ ба амал бароварда шуда, робитаҳои иқтисодӣ, ҳаёти миллӣ ва ҳудудҳои онҳо ба назари эътибор гирифта нашуданд, ки далели он музофоти

Кашмир мебошад. Аксариати аҳолии Кашмир мусалмон, аммо хокими он Махараҷа Ҳарри Сингх хинду буд. У Кашмирро ба Покистон додан нахост ва ин иқдом мучиби ба шуриш даст задани бархе аз қабилҳои он гардид. Дар ин ҳангом низомиёни покистонӣ дар либоси қабилҳои маҳаллӣ вориди Кашмир гардиданд. Ба думболи он Ҳарри Сингх бо давлати Ҳиндустон қарордоди ҳамкории низоми ба имзо расонид.

Маҳз тақсимои нодурусти музофоти Кашмир буд, ки соли 1947 кушунҳои Покистон ба Кашмир заға даромаданд ва муносибат бо Ҳиндустон тезу тунд гардид.

Вазъи иҷтимоӣ ва сиёсӣ баъди тақсимои Ҳиндустон. Баъди тасдиқи сарҳадҳои расмӣ 14,5 миллион одамон барои дарёфти аминияти нисбӣ миёни ҳамдинон онро убури намурад. Мутобики маълумоти барӯйхатгирии ашхоси муҳоҷиратнамуда дар соли 1951 баъди тақсимог 7 226 000 мусулмон ба Покистон (ба шумули Бангладеш ҳозира) аз Ҳиндустон муҳоҷират намурад, ҳамзамон 7 249 000 хиндуҳо ва сикхҳо ба Ҳиндустон аз Покистон (ба шумули Бангладеш ҳозира) кӯч бастанд. Ғақрибан 11,2 млн нафар ё 78 % муҳоҷираг умурии аҳоли дар ғарб — аслан дар Панҷоб ба вуқӯъ пайвастан; 5,3 млн мусулмон аз Ҳиндустон ба Панҷоби Ғарбӣ ба Покистон, 3,4 млн хиндуҳо ва сикхҳо аз Покистон ба Панҷоби Шарқӣ ба Ҳиндустон кӯч застанд.

Ҳукуматҳои навагъис умуиан ба қабули муҳоҷирон дар чунин миқёс омода набуданд. Ин амр ба хушунат ва зӯровариҳои оммавӣ дар ду атрофи сарҳад мусоидат намурад. Теъдоди қурбонии тибки маълумотҳои мухталиф ба 500 ҳазор нафар мерасад (тибқи баҳодиҳии ҳадди ақал-200 ҳазор нафар, ниҳой-тақрибан 1 миллион нафар).

Тайи нимаи дуюми асри XX байни ду кишвар аҳёан низоъҳои мусаллаҳона сар мезаданд, ки баҳонаи онҳо баҳси худудӣ барои вилояти таърихии Кашмир (айни замон байни Ҳиндустон, Покистон ва Чин тақсим шудааст, ҳамзамон ду кишвари аввал Кашмирро чӯзӣ ҷудоналавандаи худ мешуморанд) ба шумор мерафт. Дар нимаи дуюми асри XX байни Ҳиндустон ва Покистон се ҷанги қалон (1947-1948, 1965, 1971) ва якҷанд низоъҳои хурди ҳарбӣ сар заданд.

Дар натиҷаи идомаи рақобат ҳам Ҳиндустон ва ҳам Покистон қоркарди аслиҳаи атомиро шуруъ намурад, ки бо муваффақият анҷом ёфта, ба бунёди бомбаи атомӣ оварда расонид (дар Ҳиндустон — соли 1974, дар Покистон-соли 1998). Айни замон

минтақа муташанниҷ боқӣ монда, як қатор қоршиносон ҳатари низои атомиро таскид менамоянд.

Имрӯзо Кашмир ба итоати Ҳиндустон-Чамму ва Кашмир (бо музофоти Ладакх), масоҳати умулиаш 101 387 км² ва аҳолиаш 10,1 миллион миллион нафар, дар зери идораи Покистон бо масоҳати 13 000 км² ва 3,6 млн нафар аҳоли, дар доираи ҳукукҳои Хитой амалкунанда, бо масоҳати 37 555 км² ва якҷанд ҳазор аҳоли дорад, тақсимбағ-дӣ шудааст. Масоҳати умуии Кашмир ба 222 236 км² баробар мебошад.

Масъалаи ҳастай дар равобити Ҳиндустон ва Покистон. Аввалин озмоиш и атомии Ҳиндустон соли 1974 гузаронида шуд. Пайкони атомие, ки дар иёлотии Рачастхан (дар наздики сарҳад бо Покистон) 18 майи соли 1974 гузаронида шуд, номи "Буддҳои Хандон" — ро гирифт. Хабарии озмоишҳои атомӣ дар Ҳиндустон воқуниши кишварҳои бузургро ба вуқӯд овард. Қудратҳои атомии ҳамон давра (ИМА, ИҶШС, Чин, Британияи Кабир, Фаронса) ҳукуки Ҳиндустонро ба аслиҳаи атомӣ эътироф накарданд. Воқуниши Покистон, ки аллақай худро боамн эҳсос намекард, манфитар буд. Дар натиҷа, барномаи атомии покистонӣ шуруъ гардид, ки ба бунёди бомбаи атомӣ оварда расонид.

Айни замон Ҳиндустон тибқи маълумотҳои мухталиф дорои аз 75 то 115 пайконҳои атомии доираи амалашон хурду миёна мебошад. Ҳиндустон аҳдномаи "Паҳн закардани аслиҳаи атомӣ"-ро аз соли 1968 имзо накарда, қоркардҳои дар ин самт то ҳол идома медиҳад (дар оғзи асри XX, ҳангоми пайдоиши бомбаи атомии Покистон Ҳиндустон тадқиқотро дар ин бахш вуқъат дод).

Аввалин плутонийи аслиҳавиро Покистон соли 1995 ба даст овард. Озмоиши аслиҳаи атомӣ 23-30 майи соли 1998 дар машғоҳи Чағай гузаронида шуд. Мутобики маълумотҳои мухталиф дар ин ҷо аз 3 то 7 пайкони атомӣ мавриди озмоиш қарор гирифт. Айни замон Покистон дорои аз 65 то 120 пайкони атомӣ буда, дар ин самт бо Ҳиндустон як навъ баробар мебошад.

Нақши Кашмир дар равобити байналхалқӣ. Яке аз масоиле, ки дар равобити кишварҳо ба назар мерасад, ин фаъолияти гуруҳҳои террористӣ дар иёлотии хиндӣ Чамму ва Кашмир ба шумор меравад. Созмонҳои ифротгарой дар минтақа ба ду гуруҳ ҷудо мешаванд. Ба гуруҳи аввал «Ҳизб-ул-мучоҳидин» бо созмонҳои наҷандон қалони ҳарбӣ-«Аргитии озодибахши Кашмир», «Ал-Ҷиход», «Муслим қонбоз форс», «Қабҳаи исломӣ» ва ғайра дохил мекарданд. Ба гуруҳи дуюм қараёнҳои машхури террористии «Ҳаракат-ул-мучоҳидин» (то соли 1995 бо номи «Ҳаракат-ул-

ансор» маълум буд) «Ҷайш-и-Мухаммад», «Лашкари-таййба» шомиланд. Хар ду гуруҳ ба хайати Ҷабҳаи муттаҳидаи ҷиход дохиланд, ки дар маҷмӯъ аз 15 то 18 созмонро дар бар мегирад.

Ба доираи васеи бозингарони байналхалқӣ, ки нисбати масъала «таваҷҷуҳ» доранд, пеш аз ҳама ИМА дохил мегардад. ИМА фаёлона кӯшиши оштии додани рақибони дериндорд, ки бо хар дуи онҳо равобитаи нисбатан хуби сиёсӣ ва иқтисодӣ дорад.

Чин низ аз ҳалли қазияи Кашмир манфиатдор мебошад, зеро он бо иртиқоии исломӣ дар наздикии сарҳадҳои ҷанубу ғарбии он ҳамоханг аст. Ҳамзамон ҳалли қазияи масъалаи Кашмир ва нармаӣ дар равобитаи Ҳиндустон ва Покистон Чинро водор менамуданд, ки дар сиёсати хориҷии минтақавии худ таҳрир ворид намуда ба «номутавозунӣ»-и он мусоадаг намоянд.

Вобаста ба ҳолати Қафқоз ва минтақаи Осиёи Марказӣ Россия низ ба ҳалли қазияи манфиатдор мебошад.

Пайдаи мазкур дар сатҳи гуногун ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Қафқоз, инчунин навоҳии Синҷон ва Уйғури Ҷумҳурии Мардумии Чин таъсир расонида метавонад.

Яке аз омилҳое, ки масъалаи Кашмирро дар солҳои охири асри XX ва оғози ҳазораи сеюм мураккаб намудааст, ин густариши терроризми исломӣ ва ифротгароӣ аст.

Дар баробари масоили сиёсӣ, худудӣ, маҳабӣ дар равобитаи ҳинду-покистони масъалаи истифодаи об, аз ҷумла тақсими манбаъҳои обӣ баҳри обёрӣ ва кишоварзӣ меистад. Бо шарофати бунёди низомии мутташаққили сарбанду каналҳо дар асрҳои XIX - XX қитъаҳои бузурги замин дар музофоти таърихӣ Панҷоб (музофоти ягона то тақсимои кишварҳо) аз 1 анҷ маҷрои дарёи Ҳинд обёрӣ мегардиданд. Дуюми он, Ҷелаи ва Ҷинаб, мисли Ҳинд аз заминҳои собиқ князигарии Ҷамму ва Кашмир мегузаранд. Баъди ҳаводиси солҳои 1947-1948 иншоотҳои асосие, ки дар се маҷрои дигар-Рави, Беас ва Сатлеч сохташуда-дар қаламрави қисмати ҳиндӣ Панҷоб қарор гирифтанд. Баҳори соли 1948 ҳукумати иёлоти ҳиндӣ Панҷоби Шарқӣ таъмини обии каналҳо-еро, ки аз он заминҳои Панҷоби покистонӣ обёрӣ мешуданд, қатъ намуд. Низоъ бе бархурд баргараф гардид, заде ба Покистон нишон доданд, ки то кадом сатҳ ӯ аз ҳамсоии бузурги худ вобаста мебошад.

Соҳторан низои Кашмир дар якҷанд сатҳ инкишоф меёбад. Вобаста ба сатҳи шакли низоъ низ тағйир меёбад. Дар сатҳи маҳаллӣ, яъне дар ҷаҳорҷубаи худудии собиқ шҳигарҳои Ҷамму ва Кашмир, ин низоъ қавмӣ-маҳабист, зеро дар асоси он тақдирӣ

ҳалқе, ки худро умумияти ягонӣ, яъне мардуми Кашмир меҳисобанд, ҳал мегардад. Ҳарчанд он бо таркиби мураккаби қавмӣ ва қавмӣ-маҳабӣ фарқ менамояд. Мардуми Кашмир бошад танҳо як ҳадафро пайғирӣ менамоянд, ки ин ҳам дарёфти истиқлолият аст. Истиқлолияти мазкур набояд аз Ҳиндустон ва ё Покистон вобаста бошад. Зеро мардуми кашмирӣ дорои хусусиятҳои хоси қавмӣ, фарҳангӣ ва забонианд, ки онҳоро аз умумият бо кишварҳои рақиб ҷудо менамояд.

Савол ва сулоринҳо:

1. Аҳамияти геополитикии мавзеи Кашмир дар кадом омилҳои инъикос мегардад?
2. Омилҳои асосии сар задани бухрони Кашмирро муайян намоед?
3. Барои ҳалли зӯрии масъала байни Покистону Ҳиндустон чанд ҷанг сар задааст?
4. Хатари ҳастаӣ то кадом андоза ба бухрон таъсир менамояд?
5. Нақши созмонҳои террористӣ дар бухрон чӣ гуна арзёбӣ мегардад?
6. Дурнамои қазияи мазкурро чӣ гуна арзёбӣ менамояд?

Адабиёти зарурӣ:

1. Белокриницкий В.Я. История Пакистана. XX век. - М.: 2008.
2. Диков А.М. «Индия во зремя и после Второй Мировой Войны» (1939-1949). - М., 1949.
3. Кэзлов Д. Индия. - М.: Эксмо, 2008.
4. Масъалаи Кашмир дар равобитаи минтақавӣ (маҷмӯи мақолаҳо 31-уми март соли 2015 мизи мударавари донишгоҳӣ). - Душанбе, 2015.
5. Расулиён Қ. Покистон (роҳнамои мухтасар), - Душанбе, 1997.
6. Расулиён Қ. Кашмир: бҳишти дироъа ва дузахи имрӯза// Дунё (маҷмӯи мақолаҳо).-Душанбе, 2009.

БОБИ XV. ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР НИЗОМИ НАВИНИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

Тавсифи иқтисодӣ ва захираҳои табиӣ Осӣи Марказӣ.

Осӣи Марказӣ бо масоҳати 4 миллион километри мураббаъ ва аҳолии 63 миллион нафар дар маркази Авруосиё қарор гирифтааст. Нақши геополитикии минтақа аз мавқеи ғирифтани он дар миёни Хартланд ва Рим-ленд - мавзёҳои рақобати димии геополитикӣ байни кишварҳои абарқудрат бармеояд.

Осӣи Марказӣ таърихан аҳамияти бузурги иқтисодӣ ва мавқеи хуби стратегиро доро буд. Аз қадимулағем минтақа ҳамчун пайвандгари Роҳи абрешим ва ҳамзамон тамаддуни Шарқ ва Ғарб буда, маҳз тавассути он дастовардҳои бузурги Чин (борут, қутбнамо, дастгоҳи чопӣ) ба Аврупо роҳ ёфтааст. Ба истиснои омилҳои мазкур минтақа дар қавори тамаддунҳои славянӣ, конфутсия, буддизм ва ҷаҳони ислом қарор дорад.

Минтақа пурра худкифо буда, имкони истеҳсоли тамоми анвои ашё ва парвариши маҳсулоти хӯроквориро дорад. Дар баробари ин захираҳои ғазии табиӣ Туркменистон аз 13 то 20 трлн. метри кубӣ арзёбӣ мешаванд. Соли 2004 дар Қазоқистон 55 миллион тонна нафт истироҷ гардида, истеҳсоли он ру ба афзоиш дорад. Ўзбекистон вобаста ба истеҳсоли тилло дар қойи 7-ум ва бо назардошти захираҳои он дар қойи 4-ум қарор дорад. Кони тиллои Мурунтау дар Қизилқум ҳалонтарин дар ҷаҳон маҳсуб мегардад. Тоҷикистон (525 млрд кет/с) ва Қирғизистон (147,5 млрд кет/с) дорои захираҳои бузургтарини гидроэнергетикӣ мебошанд.

Ҳамзамон баҳри Хазар низ бо минтақа пайванд мебошад, ки аз рӯйи маълумоти муҳаққиқони рус дорои захираҳои нафтии 10 миллиард тонна буда, ҳаҷми умумии захираҳои нафту газ 18-20 миллиард тоннаро ташкил медиҳад. Ин омил рабати геополитикии кишварҳои абарқудратро баҳри зерӣ нуфуз қарор додани Осӣи Марказӣ тақвият мебахшад.

Аҳамияти геополитикии минтақа. Осӣи Марказӣ таърихан аз мавқеи хуби стратегӣ бархурдор аст. Баъди амалиётҳои террористӣ дар шаҳрҳои Ё-Ю-Йорк ва Вашингтон тавачҷуҳи ҷомеаи байналхалқӣ ба минтақа бештар гардид. Дар минтақа Бозии нави бузург қараён гирифта, назъи геополитикӣ низ муайян гардид. Новобаста аз эълони сиёсати бисёрсамта ва дарҳои кушод кишварҳои минтақа таҳти таъсири Россия боқӣ монданд. Дар ин самт Ўзбекистон баъзан ба самти Ғарб моил гашта, баъзан худро ба оғуши Россия ва ниҳонҳои ҳамгирони минтақаӣ меандоخت.

Туркменистон бошад, аз ин пештар соли 1995 сиёсати бетарафиро пеша намуд. Ҳатто барои риояи ҷунин сиёсат Туркменистон ҳукумати Толибонро низ эътироф намуд.

Вале дар солҳои 2013-2014 ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ бо мушкилоти наъе, аз қабилӣ ҷанги шаҳрвандӣ дар Сурия, вазъи Ироқ, зуҳури ғеуҳои неонашистӣ дар Украина ва Бухрони он, зуҳур ва ташаккули «Давлати исломии Ироқ ва Шом» рӯбарӯ гардид, ки дар маҷмӯъ, ба тавозуни геополитикии мавҷуда таъсири ҷиддӣ намуд.

Мо дар мақалли иттисоли тамадунҳо қарор дорем, аз ин рӯ, мебояд нақши маҳсус дошта бошем. Ин амр аз истеъдоди ВКХ ва роҳбарияти кишвар дар маҷмӯъ вобаста мебошад. Вале мо набояд фирефтаи мавқеи геополитикии худ шуда, воқеияти мавҷударо сарфи назар намоем. Худо накунад, ки мо бинобар фоидаи бегонагон ба ғулҳани зиддирусӣ, зиддичинӣ ё ғарбию шарқӣ афтем. Дар ин самт таҷрибаи талхи Украина барои кишварҳои собиқ Шӯравӣ намунаи ибрат мебошад.

Бархӯриши ланғияти кишварҳои абарқудрат дар минтақа. Тавре таъкид кардем, мақоми муосири минтақа ва аҳамияти он баъди амалиётҳои террористӣ дар Амрико моҳи сентябри соли 2001 возеҳ гардид. Бояи таъкид аст, ки то ин лаҳза низ дар Осӣи Марказӣ рақобати бозингарони бонуфузи минтақаи Авруосиё қараён дошт, вале баъди соли 2001 се кишвар аслан рақобати геополитикиро дар минтақа татбиқ месохтанд: ИМА, Россия ва Чин.

Дар баробари пешбурди ҷанг бо терроризм ҳукуматдорони амрикоӣ аҳамияти истифодаи қувваро гавассути афзоиши иқтисодӣ ҳарбӣ дар минтақа таъкид намуда, мановфеи мутазоздро пайгирӣ месозанд.

Вашингтон тавассути ҳамкорҳои ҳарбӣ, дастгирии кӯмаки молиявӣ, ҷалби кишварҳои минтақа ба барномаи НАТО «Ҳамёӣ ба хотири сулҳ» талон намуд, то минтақаро таҳти нуфузи ҳеш қарор диҳад. Вале ҳислати тӯлонӣ гирифтани амалиётҳои байналхалқӣ зиддиррористӣ дар Афғонистон, вусъати парвариш ва густариши маводи муҳаддир дар ин кишвар баъди ҳузури низомии ИМА, мавқеи Россия ва кӯмакҳои иқтисодии Чин сиёсати геополитикии Амрико ро дар минтақа амалан ноком намудаанд. Вале мубориза барои дастбӣ ба минтақа анҷом наёфта, ба марҳилаи нав зорид мегардад.

Яке аз бозингарони фавқоли минтақаӣ Чин маҳсуб мегардад. Сиёсати муосири Чинро баррасӣ намуда, бояд тамоюлоти асосии

таъсири он ва махсусиятҳои усули чиниро ба кишварҳои минтақа ёдрас сохт. Аз панҷ кишвари минтақа се тси он (Қазоқистон, Тоҷикистон ва Қирғизистон) бо Чин сарҳади умумии 3700 км доранд. Баъди фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ дар минтақа барои Чин ваъи мусоид фароҳам омад. Осиёи Марказӣ аз зери таъсири Россия озод шуда, барои ҷумҳурии мардумӣ ва кишварҳои диғар имкони вуруд ба он осон гардид. Бехуда нест, ки Чин яке аз аввалинҳо шуда бо кишварҳои минтақа равобити дипломатӣ барқарор намуд. Дар ин марҳила Чин сиёсати эҳтиёткоронаро пеша намуда, дар сиёсати хориҷии худ ба ягон кишвари минтақа афзалият намедод. Новобаста аз ин, масъалаи ҷудоихоҳии навоҳии Синҷон ва Тибет Чинро водор сохт, ки алоқаҳои худро бо кишварҳои минтақа, ба хусус бо мақомотҳои дахлдори он таъкият бахшад.

Бо назардошти ин, тадричан кишварҳои сафи аввал дар сиёсати хориҷии минтақа намоён шуданд, ки онҳо пеш аз ҳама давлатҳои ҳамҷавор буданд. Дар баробари сарҳади умумӣ ин кишварҳо масоили умумӣ аз қабилӣ хифзи амниятӣ миллий дар шароити рушди унсурҳои ҷудоихоҳӣ ва терроризм дошта, ба таҳкими равобити ҷонибҳо мусоидат менамуд. Бунёди Панҷгонаи Шанхай (апрели соли 1996) бо ширкати Россия ва таъдиди он ба Созмони ҳамкорӣ (16 июни соли 2001) бо ҷалби Ўзбекистон далели гуфтаҳои боло мебошад.

Бо шикасти Иттиҳоди Шӯравӣ Россия аз лиҳози идеологӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ тақрибан аз минтақа берун монд. Дар марҳилаи навин ин ҳолиги аз ҷониби Чин пурра мегардад, ба хусус ин амр дар самти иқтисодӣ ва сармоягузорӣ ба назар мерасад. Ҳамзамон фарҳанги чинӣ тавассути марказҳои конфутсиягӣ аллакай мавқеи муайянеро ба даст оварда, омӯзиши забони чинӣ ба яке аз афзалиятҳои ҷавонон ва ссҳибкорон таъдил ёфтааст. Новобаста аз ин, сиёсати геополитикии Чин дар минтақа мавзун буда, бо дарки мавқеъ ва нуфузи Россия пеша мегардад.

Новобаста аз мавқеи хуби стратегӣ, захири бузурги энергетикӣ ва пайвандҳои иқтисодӣ истиқлолият ба кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Россия падидаи ба эътибор нагирифтани воқеиятҳои сиёсии ҷаҳони муосирро фароҳам овард. Хусусан ҷониби Россия бо гузашти бисту панҷ сол аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ стратегияи ягонаи равобити хешро бо кишварҳои минтақа, ки дар он нақш ва мақоми минтақа дар низоми мановфеи миллии Россия дақиқ бошад, муррағтаб насохтааст.

Аз замони ба сари қудрат омадани Владимир Путин ва дастаи ӯ ин тамоюл тадричан тағйир ёфта, давраи талоши мақсадноки ҷалби минтақа ба доираи нуфузи Москва бахри таъкияти мавқеи байналхалқии Россия оғоз гардид, ки то ҳол идома дорад.

Москва мекушад, ки бо кишварҳои минтақа чӣ дар ҷаҳорҷубаи минтақаӣ ва чӣ дучониба равобити мутақобила дошта бошад. Бахри ҷалби кишварҳо ниҳодиҳои ҳамгироӣ ва таъмини амниятӣ дастаҷамъӣ ташкил шудаанд. Вале на ҳамаи кишварҳои минтақа ба самаранокии фаъолияти онҳо муътақиданд.

Россия имкониҳои таърихӣ, ҷуғрофӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии пешсаф буданро дар минтақа дорад. Барои дар амал таъкият намудани нақшаи пешсафӣ мебоёнд раванҳои ҳамгироии минтақавиро таъкият бахшида, ба ҷамқорихоҳи мутақобила дар соҳаҳои иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ густариш дод.

Боиси таъкид аст, ки ояндаи равобити кишварҳои минтақа бо Россия аз ҳуди Россия вобаста аст. Россия ба шарте метавонад дар минтақа мустақам бимонад, ки дар тъямини рушди иқтисодӣ ва илмӣ-техникии кишварҳои Осиёи Марказӣ нақши қалбид бозад. Дар ин самт дар ҷи аҳамияти минтақа барои Россия дар замони муосир ва эътирофи кишварҳои он ба сифати шарикони баробар зарур аст.

Вазифаи муҳимтарини кишварҳои Осиёи Марказӣ дар бунёди алоқаҳои нав дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ бо кишварҳои мухталиф бо назардошти афзалияти таъмини амниятӣ миллий ва минтақаӣ мебошад. Ба шумули ин кишварҳо ИМА ва Россия, Чин ва Ҷопон, Эрон ва Туркия, Покистон ва Ҳиндустон, инчунин Арабистони Саудӣ, Кореяи Ҷанубӣ ва кишварҳои узви Иттиҳоди Аврупо дохил мешаванд.

Савол ва супоришҳо:

1. Аҳамияти Осиёи Марказӣ барои кишварҳои абарқудрат дар кадом омилҳо зоҳир мегардад?
2. Мазмун ва моҳияти “Бозии бузург” ва ҳайати иштирокчиёни онро шарҳ диҳед?
3. Кадам воқеа дар оғози ҳазораи сеюм боиси афзоиши мақом ва нуфузи минтақа гардид?
4. “Бозии нағи бузург” дар Осиёи Марказӣ бо ширкати кадом кишварҳо ҷараён дорад?
5. Таъбиқи ҳадафҳои геополитикии ИМА бо кадом васила дар минтақа сурат мегардад?
6. Махсусияти таъбиқи аҳдофи геополитикии Чин дар кадом омилҳо зоҳир мегардад?

7. То кадом андоза таъсир ва таъсири Россия дар минтақа калидӣ мебошад?

Адабиёти зарурӣ:

1. Казанцев А.А. «Большая игра» с неизвестными правилами: Мировая политика и Центральная Азия. / Казанцев А.А. - М., 2008.
2. Политика Китая в Центральной Азии. http://Электронный_ресурс://news.russ.ru/doc/index.php/
3. Центральная Азия: геополитика, геоэкономика, безопасность. / Редколл.: Р. М. Алимов, Ш. Р. Арифханов и др. — Ташкент. «Шарк», 2002.
4. Тимофеев И.Н. Интересы России в Центральной Азии: содержание, перспективы, ограничители. / Тимофеев И.Н., Махмутов Т.А., Филиппова Л.В. // Вестник РСМД, №10, 2013. С-7
5. Шарипов А.Н. //Бар: ӯрди мафиаги геополитики кишварҳои абарқудрат дар Осиёи Марказӣ. — 2014, Илм ва фаҳоварӣ (сиёсатшиносӣ) №2, с-227-230
6. Шарипов А.Н. //Осиёи Марказӣ дар низомии геополитикии Россия: марҳилаҳои таърихӣ ва воқеият. 2014, Илм ва фаҳоварӣ (сиёсатшиносӣ) №2, с-241-245

БОБИ XVI. БУХРОНИ АФҶОНИСТОН ДАР НИЗОМИ НАВИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

Омилиҳои сарзадани бухрон. Яке аз омилҳои асосии сар задани бухрон дар Афғонистон ин мавқеи геостратегии он ва рақобати кишварҳои абарқудрат барои таъмини маффияҳои хеш дар минтақаи Осиёи таваассути худудии кишвар ба шумор меравад.

Дар соли 1973 ҳангоми бозиди шӯҳи Афғонистон Зоҳиршох аз Италия дар мамлакат табодули давлатӣ ба амал омад. Ҳокимият ба дастии хешии Зоҳиршох Мухаммад Довуд гузашт. Бо истилои ҳукумат Довуд якумин ҷумҳуриро дар Афғонистон эълон кард.

Довуд диктатураи авторитариро муқаррар намуд ва қўшиш кард ислохот гузаронад, аммо аксарияти онҳо бо ноқомӣ анҷом ёфтанд. Давраи якумин ҷумҳуриявии Афғонистон бо ноустувории сахти сиёсӣ, рақобат миёни гурӯҳҳои хайрхоҳи коммунистон ва исломгароён тавсиф меёбад.

Сарнагун кардани Мухаммад Зоҳиршох ба маффияи кишварҳои абарқудрат ҷавобгў набуд. 27 апрели соли 1978 дар Афғонистон Инқилоби апрелӣ (саврӣ) оғоз гардид, ки дар натиҷаи он Ҳизби халқӣ-демократии Афғонистон (ХХДА) ба сари ҳокимият омада, мамлакатро ҷумҳурии Демократии Афғонистон (ҚДА) эълон намуд. Қўшишҳои роҳбарияти мамлакат ҷиҳати гузаронидани ислохоти нав, ки имкони рафӣ қафомонии Афғонистонро фароҳам меовард, ба муқобилияти муқолифини исломӣ дучор гаштанд. аз ин рӯ, соли 1978 ҳануз то воридсозии қўшуни шўравӣ дар Афғонистон ҷанги шаҳравандӣ оғоз гашт.

Даҳолати Шўравӣ ба бухрон ва оқибатҳои он. Дар натиҷаи зуҳур ва ташаккули бухрон дар Афғонистон кишвар зерӣ таъсири қудратҳои хориҷӣ қарор гирифт. Ин ҳолат ҳамсояи муқтадирӣ Афғонистон Иттиҳоди Шўравиро ба таъшиш овард. аз ин рӯ, дар асоси қарори Қўмитаи марказии Ҳизби Коммунистии Иттиҳоди Шўравӣ қувваҳои мусаллаҳи кишвар 26-декабри соли 1979 ба ҳоки Афғонистон ворид гаштанд. Ин омил ҷанги маҳаллиро дар Афғонистон ҳислати минтақавӣ ва байналхалқӣ бахшид. Зеро аз Афғонистон ҳислати маҳаллӣ-муқолифдин, Амрико, кишварҳои араб ва ҷониби мардуми маҳаллӣ-муқолифдин, дар Покистон силсилаи Покистон бархостаанд. Зиеда аз он, дар Покистон силсилаи мақтабҳои омоданамоеи идеологии динӣ ва харбӣ таъсис ёфта, бо фиришодани толибони разманда алайҳи қувваҳои шўравӣ (ғосиб ва бедин) бухронро амиқтар ва печида намуданд. Ниҳоят, баъди даҳ сол-15 феввали соли 1989 қувваҳои мусаллаҳи Шўравӣ аз ҳоки

Афғонистон берун шуданд. Тибки маълумотҳо Артиши Шуравӣ – ҳамагӣ 15031 нафар талафоти ҷонӣ дод. Барои дастгирии ҳукумати Афғонистон аз бучети ИҶШС ҳамасола қариб 800 миллион доллари ИМА ҷудо мешуд. Барои таъмини артиши 40-ум ва бурдани амалиёти ҷангӣ бошад, ҳамасола тақрибан 3 миллиард доллари амрикоӣ сарф мегардид.

Шумораи дақиқи тасдиқи афғонҳои дар ҷанг ҳалокшуда маълум нест. Дар маълумотҳои оморӣ тасдиқи 1 миллион ҳалокшудагон воҷеҳ аст; мулоҳизаҳои мавҷуда аз 670 ҳазор шаҳрванд то 2 миллион нафарро дар маҷмӯъ иғтиқос менамоянд. Тибки маълумоти профессор Донишгоҳи Гервард, муҳаққиқи амрикоии ҷанги Афғонистон М.Крамер: «Дар муддати нӯҳ соли ҷанг зиёда аз 2,5 миллион афғонҳо кушта ё маъқуб шуданд (асосан шахсони осоишта), боз якчанд миллион нафар дар сафи гурезагон афтода, аксарияташон мамлакатро тарк карданд». Тақсироти аниқи қурбонӣ ба сарбозони артиши ҳукуматӣ, муҷоҳидон ва аҳолии осоишта мавҷуд нест.

Натиҷаи амалиёти ҷангӣ аз соли 1979 то соли 1992 миқдори зиёди гуреза шудан шаҳрвандони ин кишвар ба Ирон ва Покистон гардид, ки фоидаи калони онҳо то ба имрӯз ҳамаҷо мондаанд.

Афғонистон дар замони толибон. Рӯзи 27-уми апрели соли 1992 дар Афғонистон инқилоби исломӣ ба вуҷуд омад, ки ҳукумати Навибиллоро сарнагун намуд. Баъди ҳодисаҳои мазкур ҳукумати муваққатии исломӣ бо сарвари Сибгатулло Муҷаддадӣ ташкил гардид. Миёни ҷонибдорони ҳукумати мазкур, ба хусус роҳбаронашон ваҳдату ягонагӣ вучуд надишт. Гулбиддин Ҳикматёр гуруҳи аз ҳама тундрав ва ифротӣро сарвари карда, барои касби қудрат ба С.Муҷаддадӣ муҳолифати шадиди нишон медод. Таъини Муҷаддадӣ хислати муваққатӣ дошта, муҳлати салоҳияти ӯ ду моҳро ташкил медод. Дар натиҷаи мубориза дастаҳои муҷоҳиддин Ҷамъияти исломии Аҳмадшоҳи Масъуд бо дастгирии неруҳои А.Дустум ҳукумати муваққатии С.Муҷаддадӣ ба ғайриқонунии худ шурӯъ намуд. Аҳмадшоҳи Масъуд ғайриқонуниро ба ҳайси вазирӣ мӯдифиқат қарор дод, бунёди Ҷумҳурии Исламӣ Афғонистонро эълон намуданд.

Дигаргун ва тағйир гаштани гуруҳҳои ва табақаҳои миёни танзимоти муҷоҳидин ва хизбҳои сиёсии исломӣ тайи ҷанд соли охир бе сабабу бе асос набуд. Ҳар кадом аз аҳзоби сиёӣ мақсаду талаши ба даст овардани қудратро доштанд. Аммо як омил возеҳ шуда буд, ҳеҷ кадом аз хизбҳои исломӣ наметавонист, ки танҳо ба яке аз халқҳои Афғонистон таъия намуда, соҳиби қудрат гарданд.

Якуми июли соли 1992 мувофиқи қарори Шӯрои ҳукумати муваққатӣ Бурхониддин Раббонӣ ба муддати шаш моҳ раиси давлати исломии Афғонистон интихоб гашта, моҳи декабри ҳамон сол аз нав ба муддати 2 сол раиси давлати исломӣ интихоб шуд. Бурхониддин Раббонӣ роҳи созиш ва мусолиҳаро барои устувор ва пойдор нигоҳ доштани вазъияти дохилӣ ва идораи давлат пеш гирифта, дар ин замт талошҳои бузургро ба харҷ дод.

Мақомоти Ёзбекистон ҳадафи истифодаи А.Дустумро ба ҳайси як нафар узебеки афғонӣ дар муқобили бунёдгариҳои исломӣ доштанд. Маҳз ҳамаин ташвиқоту тарғибот боис гардид, ки А.Дустум аз ҳукумати исломӣ рӯ гардонд ва дар фикру андешае шуд, ки аз вилсатҳои шимолии Афғонистон як давлати алоҳида ташкил намоёнд.

Дар аввали соли 1994 дастаҳои милисаи ўзбеки генерал Дустум аз шимоли гуруҳҳои муҷоҳидини хизби исломии Ҳикматёр ва Ҷабҳаи наҷоти миллии С.Муҷаддадӣ аз тарафи ҷануб бар зидди ҳукумати марказӣ ба ҷангҳои ошкоро навоз намуданд.

Дар давраи мазкур ба сахнаи сиёсӣ қувваи нав – Толибон ворид гаштанд. Толибон ҳаракати исломие мебошад, ки дар байни қавми пашту дар Афғонистон дар соли 1994 ташкил шудааст. Ҳаракат бо дастгирии қувваҳои хориҷӣ ва ғояи исломӣ таъкият ёфта, тадриҷан ба муқовимати ошкоро бо тамоми неруҳои ҳарбӣ – сиёсӣ оғоз намуд. Пайдоиши толибон ба таври расмӣ аз мадрасае, ки дар деҳаи Сангар дар минтақаи Майванди Қандаҳор, ки мулло Мухаммад Умаф дар он ҷо ҳамчун муаллим фаъолият менамуд, сарчашма мегардад.

Бо гузашти айём Толибон дар ҳақи муҳолифат бо ҳукумати Раббонӣ ва вазирӣ дифоъ Масъуд қарор гирифтанд. Қиёми Толибон, ки зузури он дар тобистони соли 1994 буд, то қатъи Қобул ду сол тӯл кашид. Тирамоҳи соли 1996 ба онҳо муяссар гардид, ки пойтахти кишварро ба даст оварда, бунёди Ҷумҳурии Исламӣ Афғонистонро эълон намуданд.

Режими мазкур Афғонистонро аз соли 1996 то соли 2001 идора намудаанд. Шароити ҷангӣ ва ҳолати ноустувору ноҳинҷор дар тамоми соҳаҳои кишвар ба вуҷуд омад.

Ба таври расмӣ ҳукумати Толибон аз ҷониби се давлат: Аморати Муттаҳиди Араб, Покистон ва Арабистони Сауди эътироф гардид.

Дар солҳои ҳукумронии Толибон Афғонистон ба панохгоҳи терроризми байналхалқӣ мубаддал гашта, аз он ҷо амалҳои террористӣ бар зидди ИМА ва иттифокчиёнаш нақшагирӣ ва

амалисозӣ мешуданд. Авҷи ғазолияти террористӣ бо роҳбарии Усома бин Ладан ин ҳамлаи бесобиқаи 11-уми сентябри соли 2001 ба Ню Йорк ва Вашингтон ба ҳисоб меравад, ки сабаби шуруи амалиёти зидитеррористии ҷомеаи ҷаҳонӣ бо роҳбарии ИМА гардид.

Дурнамон рушди минбаъдаи бухрон. 7-ми октябри соли 2001 Президенти ИМА Ҷорҷ Буш расман шуруи амалиёти ҳарбии зидитеррористии «Озодии шикастнопазир»-ро дар Афғонистон эълон намуд.

13-уми ноябр ба Қобул қисмҳои ҳарбии Ҷабҳаи Шимол ворид гашта, қасри президент ва дигар иншоотҳои калидиро ба даст оварданд. 14-ми ноябр президенти Афғонистон Бурҳониддин Раббонӣ ба Қобул омад.

Охири ноябри соли 2001 Конфронси Бонн оид ба Афғонистон бо мушорикати чор гурӯҳи сиёсӣ-Ҷабҳаи Шимол, гурӯҳҳои Рим, Кипр ва Пешовар, қори худро огоз намуд. Конфронс сарвари маъмурияти муваққатии Афғонистон Ҳомид Карзайро интихоб кард, девони муваққатии вазирон ташкил гашта, ҷаҳорҷубаи муваққатии эҳёи институтҳои доимии ҳокимияти Афғонистонро муайян намуд. Созишномаи Бонн 5-уми декабри соли 2001 ба имзо расид. 6-уми декабр Шӯрои Амнияти СММ қатъномаеро қабул намуд, ки расман ҷамъбасти Конфронси гузаштаро тасдиқ мекард. Ҳокимияти ҷадид мебоист дар давоми ним сол интиҳоботи демократӣ мегузаронд. 22-уми декабр Ҳамид Карзай ба вазифаи раҳбари маъмурияти муваққатии Афғонистон таъин гардид.

Баъди сукути режими толибон дар Афғонистон ҷомеаи ҷаҳонӣ бо гумону пиндошти он ки бухрони афгон ахиран ҳал гардид, некбинии барзиёду беҳуда зоҳир намуд. Ҳама чиз аз рӯи сенарияи дигар сураг гирифт. Бошиши беш аз даҳсолаи кушунҳои хориҷӣ ва қўмакҳои молиявии хориҷӣ натавонистанд мавқеъҳои низомӣ-сиёсӣ ва иқтисодии устувору пойдори ҳукумати навро дар Қобул таъмин созанд ва таъсири ҳарифони мусаллаҳи онро вайрон намоёнд. Баъди ноил нагаштан ба мақсади гузошташуда, дар соли 2011 Созмони паймони Атлантикаи Шимолӣ (НАТО) хуруҷи ботадричи ҳайағхоро (контингент) огоз намуд, ки то охири соли 2014 ба итмом расид. Танҳо теъдоди маҳдуди қўваҳои мусаллаҳи ИМА дар кишвар боқӣ мондааст.

Аз таҳлили дар пеш истодаи даври нави бухрони Афғонистон пас аз соли 2014 вазъияти муттасилан заволебанда дар кишвар, ҳамлаҳои мусаллаҳонаи белоён ва амалҳои террористии толибон низ гувоҳӣ медиҳанд. Дар партави даъватҳои нави дар пеш истода

маъмурияти ИМА, ки ба идомаи ҳамвориҳо бо Россия манфиатдор аст, ҷустуҷӯи ғалаҳои нави ҳамкоро бо ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ – аъзоҳои СҶШ ва СААД низ пеш мебарад. Аз тарафи худ, элитаҳои ҳокими давлатҳои Осиёи Марказӣ низ истифодабарии экилонаву дурусти ғазиятро барои манфиатҳои ҳеш, аз ҷумла даъи муқолама бо Москва ва Пекин дар назар доранд.

Дар баробари вазъи мураккаб интиҳоботи президентӣ дар кишвар ва таъсири ИМА боварии мардуми маҳаллиро ба ҳукумати феълӣ коҳиш додааст. Зияда аз он тавсеаи нуфузи гурӯҳҳои ба ном «Давлати исломӣ» ва ташаққули терроризми худкифо ва дорои инфрасохтори низоҳӣ ба дурнамон ҳалли озоиштаи бухрони Афғонистон лағма ворид менамоянд.

Бухрони Афғонистон аз масъалаҳои печидан замони муосир буда, дар саросари олам барои дарку баррасӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли он ҳамаасла даххо нишасту мулоқот ва маҳфили конфронс баргузор мешавд. Минтақаи Осиёи Марказӣ яке аз ҳавзаҳои боис аз бухрони Афғонистон таъсири алик пазируфтааст. Омилҳои мушаххаси таърихӣ, фарҳангӣ, ҷуғрофӣ, сиёсӣ ва амниятӣ боис гаштаанд, ки таъсири он бар вазъияти Осиёи Марказӣ гоҳо ҳусусияти мустқим ва бисёр ҷиддӣ гирад. Дар маҷмӯъ, таъсири бухрон ба минтақа дар шаклҳои зерин ифода мегардад:

- бухрони Афғонистон минтақаи Осиёи Марказиро аз хошияи сиёсати ҷаҳонӣ ба маркази сиёсати ҷаҳонӣ овард. Албатта, Осиёи Марказӣ бинобар аҳамияти геополитикӣ, иқтисодӣ ва энергетикӣ худ низ минтақаи бисёр муҳим аст ва тавачҷуҳи қудратҳои ҷаҳонӣ ба ин минтақа баланд аст. Вале қарор доштан дар ҳамсоягии Афғонистон онро ба минтақаи "қазори бухрон" ва "минтақаи қанори набарди абарқудратҳо" табдил дода, ҳамчун омил ҷиддӣ иловагӣ аҳамияти сиёсӣ ва амниятии онро боз ҳам болотар бурдааст.

- бухрони Афғонистон ҳатти рӯёруи қудратҳои ҷаҳониро ба даруни Осиёи Марказӣ интиқол дод. Муҳимтарин натиҷаи ин ҳолат ҳамин буд, ки ҳатти рӯёруи қудратҳои ҷаҳонӣ аз дохили Афғонистон ба даруни Осиёи Марказӣ кӯчид. Ин ҳолати нави моҳияти равандҳои сиёсӣ дар атроф ва дохили Осиёи Марказиро қомилан тағйир дод. Дар вазъияти нави сиёсӣ ҳифзи суботу амният ва устувории ҳукуматҳо дар Осиёи Марказӣ ба мавқеъ ва муносибати қудратҳои ҷаҳонӣ бештар вобаста гардид.

- бухрони Афғонистон боиси фарорасии марҳлаи урёни рӯёруи абарқудратҳо ва қудратҳои минтақавӣ гашт. Дар шароити ба нафъи як қисми геополитикӣ аз байн рафтани "минтақаи

буферӣ", ҳудудҳои нуфуз ва манфиатҳои қудратҳои ҷаҳонӣ чӣ аз назари физикӣ ва чӣ аз назари стратегӣ ба ҳам бевосита наздик шуд, балки соиш хӯрд. Аз ҷумла, неруҳои НАТО ҳаргиз ба Россия ва Чин аз ин самт то ин ҳад наздик нашуда буданд.

- бухрони Афғонистон худӣ геосиёсати Осиёи Марказиро комилан иваз мекунад. Яъне, бинобар ғиёри шадид ва интизороти мушаххаси қудратҳои ҷаҳонӣ аз ин кишварҳо, дар оянда барои кишварҳои Осиёи Марказӣ дар шикли имрӯз идома додани сиёсатҳои бисёрсамта ва ё сиёсати "дарҳои боз" бисёр мушкул шуда, ин кишварҳо маҷбур ба интиҳоби мушаххаси стратегӣ ва геополитикӣ мешаванд. Ҳамин тавр, "давраи тиллоӣ"-и геосиёсати Осиёи Марказӣ, ки аз замони ғурилошии Иттиҳоди Шӯравӣ оғоз шуда буд, анҷом меёбад.

- бухрони Афғонистон шароити заволи "Осиёи Марказӣ"-ро фароҳам овардааст. Яъне, дар сурати идомаи бухрон худӣ мафҳуми "Осиёи Марказӣ" ҳамчун фазои ягонаи сиёсӣ ва амниятӣ ва ҳамчун мафҳуми ифодакунандаи маҷмуаи кишварҳои ҳамсамт ва ҳамсӯ аз байн хоҳад рафт.

Савол ва супоришҳо:

1. Заминаҳои асосии сар задани бухронро номбар намоед?
2. Кадом омил Иттиҳоди Шӯравиро водор намуд, ки қувваҳои мусаллаҳи худро ба Афғонистон ворид намояд?
3. Афғонистон дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон чӣ мавқеъ дорад?
4. Бухрони Афғонистон аз чанд марҳилаи хос иборат мебошад?
5. Таъсири кишварҳои хориҷӣ дар умқи бухрон то кадом андоза ба назар мерасад?
6. Дурнамои ҳалии бухронро чи гуна арзёбӣ менамояд?

Адабиёти зарурӣ:

1. Бухрони Афғонистон ва амниятӣ минтақавӣ (маҷмуаи мақолаҳо). МТС назди Президенти ҶТ, - Душанбе, 2014.
2. Меримский В. А. Загадки Афганской войны. - М.: 2006.
3. Мухаммадосифи Бозар. Масъуд - дар ҷабини таърих. - Душанбе, 2008.
4. Никитенко Е. Г. Афганистан: От войны 80-х до прогноза новых войн. - М.: 2004.
5. Чикишев А. В. Спецназ в Афганистане. - М.: Олма-Пресс, 2004.

БОБИ XVII. НАҚШИ ОСИЁ ДАР НИЗОМИ НАВИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚИ

Таъсири иқтисоди Осиё. Иқтисоди Осиё зидда аз 4,2 миллиард инсонро (60,5% аҳолии ҷаҳон) дар бар мегирад, ки дар 49 кишвари мухталиф (бо назардошти омилҳои дигар 54) зиндагӣ доранд. Шаш кишвари дигар қисман дар Осиё қарор доранд, вале аз нуқтаи назари сиёсӣ ба қавли муҳаққиқон ба соҳаи дигари иқтисодиёт тааллуқ доранд. Осиё-соҳаи иқтисодии зудрушд-ёбандаи бузургтарини ҷаҳон аст. Маҷмуи маҳсулоти дохилии иқтисодӣ дар ҷаҳон ба шумор меравад. Чин - бузургтарин иқтисоди Осиё ва дуюмине иқтисод дар ҷаҳон мебошад. Ба ғайр аз ин, Осиё - макони болоравии тӯлонии иқтисодӣ дар ҷаҳон махсуб мегардад, ки аз муъҷизаи иқтисодии ҷопонӣ (1950-1990), Муъҷизаи дарёи Хан (1961-1996) Кореяи ҷанубӣ ва болоравии иқтисодии Чин (1978-2013) ман па мегирад.

Ба мисли аксари манотиқи ҷаҳон, сарвати Осиё бо назардошти кишварҳои мухталиф мебошад. Низомиҳои бузурги иқтисодӣ аз нуқтаи назари маҷмуи маҳсулоти дохилӣ дар Осиё (ММД)-Чин, Ҳиндустон, Ҷопон, Россия, Кореяи Ҷанубӣ, Индонезия, Туркия, Эрон, Арабистони Саудӣ, Тайван, Таиланд, Покистон, Малайзия ва Филиппин аз нуқтаи назари маҷмуи маҳсулоти дохилии номиналӣ (ММДН) Чин, Ҷопон, Россия, Ҳиндустон, Кореяи Ҷанубӣ, Индонезия, Туркия, Филиппин, Арабистони Саудӣ, Тайван, Аморти Муттаҳиди Араб (АМА), Таиланд, Эрон, Малайзия ва Сингапур ба шумор меравад.

Боигарӣ (ғар ММД ба ҳар сари аҳоли ҳисоб шавад) асосан дар ҳудуди Осиёи Шарқӣ-Гонконг, Макао, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур, Бруней ва Тайван, инчунин дар кишварҳои сарватманди Осиёи Ғарбӣ, аз қабили Арабистони Саудӣ, Қатар, АМА, Баҳрайн, Эрон, Қувейт ва Уммон мутамарказ гаштаанд. Исроил ва Туркия - истисно мебошанд: ҳар ду кишвар дар ҳудуди Осиё ҷойгир буда, инчунин кишварҳои сарватманд ва дозои низомиҳои иқтисодии қавӣ мебошанд. Айни замон Осиё, ба истиснои Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Гонконг ва Сингапур ба рушди босуръати саноатикунӣ рӯ овардааст, ки дар ин самт Чин ва Ҳиндустон, ду иқтисоди рушдбанда ва кишварҳои саноатӣ-иқтисодӣ дар ҷаҳон пешсаф мебошанд. Дар замоне ки кишварҳои Осиёи Шарқӣ ва Ҷануби Шарқӣ одатан ба истеҳсол ва тичорат ба хотири рушд таъа менамоянд, кишварҳои Шарқи Наздик бештар аз истеҳсол ва истихроҷи нафт барои рушди иқтисод вобаста мебошанд. Тайи ин

солҳо, бо афзоиши босуръати иқтисодӣ ва тавозуни ғаболӣ тноратӣ бо ҷаҳони боқимонда, Осиё зиёда аз 4 триллион долларн ИМА захираҳои асбӯр-зиёда аз нисфи ҳаҷми умумӣ дар ҷаҳонро ҷамъоварӣ намулдааст.

Вазъи иқтисоди Осиё дар солҳои 1945-1990. Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон ҶМЧ ва Ҳиндустон, ки нисфи аҳоли Осиёро ташкил медиҳанд, бо роҳи мустиқилонаи сиёӣ ва иқтисодӣ муваффақ шуданд. Вале принсипҳои низоми сотсиалистии иқтисодӣ дар Ҷин ва вобастагии иқтисодӣ аз метрополия дар Ҳиндустон афзоиши иқтисодиро маҳдуд менамуд. Баръакс, низомиҳои иқтисодии Ҷопон ва ҷор бабрҳои осий (Корея: Ҷанубӣ, Тайван, Сингапур ва Гонконг) муваффақ буда, ягона низомиҳои иқтисодии комёби берун аз ҳудуди ҷаҳони Ғарб ба шумор мерафтанд. Муваффақияти ин ҷор низомиҳои иқтисодӣ кишварҳои дигари Осиёи Шарқӣ, ба хусус, Индонезия, Малайзия ва Таиландро водор намуд, ки аз намунаи кушода будани низомиҳои иқтисодӣ ва техникӣ заминаи истеҳсоли ба содирот раванашуда пайравӣ намоянд. Ин омил заминаи рушди иқтисодии кишварҳои мазкур дар солҳои 1980-ум ва 1990-ум гардид.

Яке аз падидаҳои возеҳи иқтисоди осий муъҷизаи иқтисодии баъдичангии ҷопонӣ ба шумор меравад. Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ, тахти роҳбарии марказии ҳукумати ҷопонӣ, тамоми иқтисод таҷдиди сохторӣ гардид. Ҳамкории зич байни ҳукумат, ширкатҳо ва банкҳо ба сармояи зарурӣ дастрасии озодро фароҳам оварда, иттиҳодияҳои бузургӣ keiretsu ҳамгироии уфуқӣ ва амудиро тавассути тамоми соҳаҳои саноат таъмин намуда, рақобати хориҷиро ба кишвар роҳ наод. Ин сиёсат ба илова ба даст кашидан аз масоифи ҳарбӣ ниҳоят хуб амал намуд. Дар натиҷа, ширкатҳои ҷопонӣ нақши содиркунандаи асосии маҳсулоти баландсифати технологиро соҳиб шуданд, ки то ҳол дар ихтиёр доранд.

Муваффақияти дигари таърихии иқтисодӣ - таърихи Кореяи Ҷанубӣ мебошад, ки инчунин муъҷизаи дарё: Хан ном дорад. Баъди ҷанги дохилӣ кишвар вайронаеро мимонд, вале бо нишондодҳои дукаратаи суръати рушд тараққӣ намуд. Иттиҳодияҳои бузург, ки инчунин ҳамчун chaebols машхуранд (аз қабилӣ Samsung, LG Corp., Hyundai, Kia, SK Group), дар ин давра босуръат тавсеа ёфтанд.

Тайван ва Гонконг то солҳои 1990-ум тараққӣ намуранд. Тайван ба яке аз марказҳои муҳими электроникӣ маиши R&D, инчунин истеҳсоли онҳо таъдил гардид. Вале дар киёс бо Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ, қисмати зиёди иқтисоди Тайван аз ғаболӣати

ширкатҳои хурду миёна вобаста мебошад. Аз ҷониби дигар Гонконг ба рушди босуръати баҳои молиявӣ даст ёфт, ки омилн асосии он сиёсати озоди бозаргонӣ бо ташкили марказҳои муҳими муассисаҳои молиявӣ бузургӣ осий дар Гонконг ба шумор меравад. То имрӯз Гонконг ҳамчун иқтисоди озодтарин дар ҷаҳон ба ҳисоб меравад, ки дар миёни 5 маркази пешрафтаи молиявӣ қарор гирифтааст.

Дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ рушди иқтисодӣ аз афзоиши шабакаи бамбуки манша мегирфт. Шабакаи бамбуқӣ ба шабакаи ширкатҳои хориҷии ҷинӣ тааллуқ доранд, ки дар бозорҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ғаболӣят намулда, оилаи умумӣ ва алоқаҳои фарҳангиро тақвият мебахшанд. Ин шабака бо муҳочирати ҷинӣ ба Осиёи Ҷанубу Шарқӣ баъди инкилоби ҷинии коммунистӣ дар соли 1949 таъсис ёфт.

Давраи мазкур инчунин бо низомиҳои ҳарбӣ ҳамкадам мебошад. Таъсири Ҷанги сард, хусусан дар Ветнам ва Афғонистон низомиҳои иқтисодии ин кишварҳоро ҳароб намуранд. Замоне, ки Иттиҳоди Шӯравӣ фурупош шуд (соли 1991), кишварҳои Осиёи Марказӣ мустақил гашта, маҷбур шуданд, ки ба фишори тағйирот-ҳои демократӣ ва иқтисодӣ мутобик гарданд. Ба ғайр аз ин, якҷанд муттаҳидони ИҶИС бинобар аз байн рафтани ин кудрат манбаи кумак ва маблағгузори муҳими аз даст доданд.

Таъсири вазъи иқтисодӣ дар солҳои 1991-2007. Иқтисоди ҷинӣ тахти таъсири ислохоти иқтисодӣ рушд менамуд, ки аз ҷониби Дэн Сяопин дар соли 1979 оғоз шуда, минбаъд дар аҳли Тезян Теземин дар солҳои 1990-ум идома ёфт. Баъди озоднамоии (либерализатсияи) иқтисоди Ҳиндустон болоравии иқтисодӣ дар Ҳиндустон ва Ҷин ҳар ҷи бештар маҷори иқтисоди ҷаҳониро ба Осиё мекашид. Соли 2007 суръати рушди иқтисоди Ҷин аз 11% боло рафта, суръати рушди иқтисоди Ҳиндустон тақрибан то 9% афзоиш ёфт. Яке аз омилҳои асосии ин амр ҳаҷми софи аҳоли дар ин минтақа ба ҳисоб мерафт. Қолиб он аст, ки пештар ҳар ду ҳукумат ҳаҷми аҳолиро ҳамчун сабаби асосии набудани рушди иқтисодӣ дониста, ҷораҳои зиёдиеро баҳри маҳдуднамоии сатҳи таваллуд ва беҳдошти иқтисоди аҳоли андишиданд.

Ҳамзамон Кореяи Ҷанубӣ, Тайван, Гонконг ва Сингапур ба сифати ҷор бабрҳои осий бо болоравии ММД-ашон дар ҳаҷми бештар аз 7% дар солҳои 1980-ум ва 1990-ум пайдо шуданд. Ин низомиҳои иқтисодӣ, асосан тавассути зиёд намулдани ҳаҷми содирот тавсеа ёфтанд. Танҳо дар оғози солҳои 1990-ум филиппинҳои иқтисоди дар ҳолати руқуд қарор дошташонро барои

чомеаи ҷаҳонӣ кушоданд. Иқтисоди Ветнам аз соли 1995, баъди он ки байни ИМА ва Ветнам алоқаҳои иқтисодӣ ва сийёсӣ эҳё шуд, дар роҳи рушд ворид гардид.

Тӯли солҳои 1990-ум имконоти бозорҳои истеҳсолӣ ва қувваи қорин арзон дар кишварҳои мутараққии осӣё ба аксари ширкатҳои маҳаллӣ имкон дод, ки дар аксари соҳаҳои саноатӣ, ки пештар дар ихтиёри ширкатҳои кишварҳои пешрафта буданд, устувор гарданд. Осӣё яке аз сарчашмаҳои бузургтарини истеҳсоли автомобил, таҷхизоти технологӣ ва электроника гаштааст.

Дар охири соли 1997 баъди ханнотии асър дар Таиланд, арзиши асърӣ милли-бата дар баробари суръати рушди ҳамасолаи иқтисодӣ коҳиш ёфт. Ба зудӣ густариши бухронӣ ба Индонезия, Малайзия, Кореяи Ҷанубӣ, Гонконг, Сингапур ва аксари низомҳои иқтисоди осӣё таъсир намуд, ки ба хисороти зиёди иқтисодӣ овард (танҳо Ҷопон асосан аз бухрон наҷот ёфт). Амалан, баъзе низомҳои иқтисодӣ, пеш аз ҳама Таиланд, Индонезия ва Кореяи Ҷанубӣ амалан коҳиш ёфтанд. Раванди мазкур номи бухрони молиявии осӣёро гирифт. То соли 1999 аксари кишварҳо баъди бухрон ба худ омаданд.

Баъди амалҳои 11 сентябри соли 2001 дар ИМА тақрибан тамоми иқтисоди осӣё ва ҷаҳонӣ тақони ҷиддӣ дид. Аз он бештар Индонезия ва Ҷопон осебазир буданд. Вале дар солҳои 2002/2003 иқтисоди осӣё ва ҷаҳонӣ тадриҷан ба худ омад.

Соли 2004 қисматҳои соҳилии Суматра ва Осӣёи Ҷануби аз заминларзаи шадид ва мавҷи тӯфони баҳрӣ (сунами) зарари сахт диданд. Сунами ба инфрасохтори тичоратӣ ва сайёҳӣ, хусусан ба Индонезия зарари сахт расонида, боиси ҷойивазкунии миллионҳо одамон гардид. Таъи мударати кӯтоҳ ММД – и Индонезия ва Шри-Ланка новобаста аз кӯмакҳои зиёди хориҷӣ ҳеле коҳиш ёфт.

Ҷопон дар оғози солҳои 1990-ум давраи бадтарини рукуди иқтисодиро сипарӣ намуд (ки бо анҷоми ҷанги сард рост омад), ки бо бухрони молиявии осӣё дар соли 1997 алоқаманд буд. Вале Ҷопон дар оғози солҳои 2000-ум бо назардошти рушди устувори содирот аз ин ҳолат баромад, харчанд ин кишвар аллакай бо Ҷин рақобат карда наметавонист. Ҷин тадриҷан ба иқтисоди бузургтарин дар Осӣё табдил ёфт.

Таъсири бухрони молиявии соли 2008 ба иқтисоди кишварҳои минтақа. Соли 2008 бухрони молиявии ҷаҳонӣ сар зад, ки бо назардошти шикасти бозори ғайриманкули ИМА оғоз шуд. Ин амр коҳиши ҷидди ММД-и аксари низомҳои иқтисодии аврупоиро ба бор овард. Низомҳои иқтисодии осӣё як мудар

коҳиши афзоиши иқтисодиро эҳсос намуданд, хусусан Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ ва Ҷин, вале аллакай дар охири сол кишварҳои ин мушкилиҳои моливири тадриҷан паси сар намуданд.

«Бахори араб» аз соли 2011 коҳиши иқтисодиро дар Сурия, Лубнон ва Яман ба бор оварда, ба разандҳои ҳамгироии иқтисодӣ дар Шарқи Наздик таъсири манфӣ расонид. Ҳамзамон, дар оғози солҳои 2010-ум Ироқ, Арабистони Саудӣ, АМА ва Кувайт афзоиши ММД-ро ба қайд гирифтанд, ки бо болоравии нархи нафт дар бозори ҷаҳонӣ ва зиёдашавии захираҳои асърӣ алоқаманд буд.

Дар соли 2013 иқтисоди ҷинӣ бо коҳиши афзоиши суръати ММД рубарӯ гардид, ки дар таърихи муосири рушди ҳамасолаи иқтисодӣ назир надошт (сатҳи солони рушди иқтисодӣ аз 9-10% то 7-8% коҳиш ёфт), ки дар иқтисоди баъзе кишварҳои мутарақӣ, хусусан дар Осӣёи Ҷануби Шарқӣ ва Ҳиндустон таъсири муассир дошт. Ба Филиппин муяссар гардид, ки дар солҳои 2012-2013 ба сатҳи рушди солони Ҷин баробар гардад. Вале моҳи ноябри соли 2013 Филиппин гирифтори тӯфони даҳшатбори Haiyan гардид, ки 5200 талафот ва миллионҳо ҷойивазкардаҳоро боқӣ гузошт. Ҳарчанд ин офат ба рушди иқтисодии кишвар дар оғози соли 2014 таъсири муассир надошт, вале ба ғаванди пешрафти иқтисодӣ таъсири манфӣ расонид.

29 сентябри соли 2013 Ҷин минтақаи озоди тичоратии Шанхайро ифтиҳ бахшид. Ин минтақаи озоди тичоратӣ имкон медихад, ки тичсрати байналхалқӣ бо шумораи камтари маҳдудият сурат гирифта, нардохтҳои гумрукӣ коҳиш ёбанд. Минтақаи-Тах Free тайи даҳ соли аввал сармоия мӯстақими хориҷиро дастгирӣ менамояд, вале баъзе соҳаҳои афзалиятнок барои сармоия хориҷӣ дастнорас боқӣ мемонанд. Минтақаи озоди тичоратӣ мубодилаи роигони асърӣ ҷинӣ – юанро ҳавасманд менамояд. Ба ғайр аз ин, минтақа дастгирии иқтисодиро амалӣ менамояд, ки барои сармоияҳои хориҷӣ ва одамону ширкатҳо фоида оварда, ба ширкатҳои ҷинӣ имкони гирифтани қарзҳои хориҷиро бо фоизи паст фароҳам меорад.

Ондаи иқтисоди қитъа. Тафовути зиёди иқтисодии Осӣё сарчашмаи муҳими ташаннуҷи бардавом дар минтақа ба шумор меравад. Дар он закте ки иқтидори иқтисодии ҷаҳонро Ҷин, Ҷопон, Ҳиндустон ва Кореяи Ҷанубӣ рушд медиханд, Индонезия, Малайзия, Филиппин, Таиланд, Ветнам ва Шри-Ланка ба роҳи рушди бардавом ворид шуданд.

Шумораи зиёди меҳнати арзон ва дастрасро дар минтақа, хусусан дар Ҷин ва Ҳиндустон, ки зағираҳои бузурги меҳнати дар

ин ҷо афзалияти иқтисоди ро дар баробари кишварҳои дигар таъмин менамоянд, ба назар гирифта, бояд таъкид намуд, ки сатҳи афзоишдаи зиндагӣ дар ниҳоят ба коҳиш замина мегардад. Инчунин Осиё бо мушкилоти сиёӣ мувоҷеҳ аст, ки на танҳо ба низомҳои иқтисодӣ, балки ба суботи умумӣ ва сулҳ таҳдид менамоянд. Ҳамсояҳои ҳастаӣ — Покистон ва Ҳиндустон — доимо якдигарро зери таҳдид қарор дода, ҳукумати кишварҳоро водор месозанд, ки сармояҳои зиёдро дар самти харбӣ масраф намонанд.

Дахлоти харбии ИМА дар Ироқ ва Афғонистон ифротгароиро таъвият дода, ба ташаннуҷи ваъият дар Шарқи Наздик ва Миёна мусоидат намуд. Бухрони шадиди дигар — коҳиши захираҳои нафтӣ дар Шарқи Наздик ба шумор меравад. Аксари ин низомҳои иқтисодӣ маъмулан аз содироти нафт вобаста буда, дар сурати коҳиши талабот ба ин навъи маҳсулот ва коҳиши қиммати он бо душворӣ рӯбарӯ мегардад.

Яке аз хатарҳои эҳтимолӣ ин афзоиши захираҳои асъорӣ дар иқтисоди Осиё ба шумор меравад. Кишварҳои худудҳои дорои захираҳои бузургӣ асъорӣ асосан дар Осиё ҷойгиранд: Чин (хулди китъавии кишвар \$2454 миллиард & Гонконг-\$245 миллиард, июни соли 2010), Чопон (\$1019 миллиард, июни соли 2009), Россия (\$456 миллиард, апрели соли 2010), Ҳиндустон (\$284 миллиард, июли соли 2010), Тайван (\$372 миллиард, сентябри соли 2010), Чумхурии Корея (\$286 миллиард, июли соли 2010), Сингапур (\$206 миллиард, июли соли 2010). Ин амр маънои онро дорад, ки мубодилаи мутақобилаи евро, доллари ИМА ва фунт стерлинг асосан зери таъсири бонкҳои марказии Осиё қарор доранд. Баъзе иқтисоддонҳо дар кишварҳои Ғарб ин ҳолатро ташвишовар арзёбӣ намуда, аз ҳукуматҳои худ талаби қабули чораҳои муносибро талаб менамоянд.

Мутобики маълумоти Бонки умумичаҳонӣ, Чин метавонад дар ҷаҳон байни солҳои 2020 ва 2030 иқтисоди бузургтарин гардад, ҳамзамон Ҳиндустон метавонад дар ҷаҳон байни солҳои 2030 ва 2035 ба иқтисоди дууми бузургтарин табдил гардад.

Дар асоси Ҳисоботи Ngrun, аввалин маротиба соли 2012 Осиё аз Амрикои Шимолӣ бо назардошти шумораи миллиардерҳо пеш гузашт. Зиеда аз 40 ғоиз ё 608 миллиардерон аз Осиё мебошанд, дар Амрикои Шимолӣ 440 миллиардер ва дар Аврупо 324 миллиардерон ба қайд гирифта шудаанд.

Тағйироти минтақаӣ. Баъди Чаласаи сеюми кумитаи марказии ҳизби коммунистии Чин дар соли 2013 ин кишвар нақшаи якчанд ислоҳоти иҷтимоӣ-иқтисодиро пешниҳод намуд. Ҳукумат

сиёсати худро нисбати таваллуд нармтар намуда, иҷозати доштани ду фарзандро дар ҷавоб ба пиришии аҳоли ва таъминоти бештар бо қувваи қорӣ дар оянда пешниҳод намуд.

Ҳамзамон андози ширкатҳои давлатӣ ба хотири дастгирии соҳаи кишоварзӣ ва таъминоти иҷтимоӣ баланд бардошта шуд. 10 апрели соли 2014 барномаи муттаҳид намудани низоми молиявии Чин ва Гонконг амалӣ гардид, ки аз як ҷониб иқтисодии молиявии кишварро афзоиш дода, аз ҷониби дигар бозори ягонаи қоғазҳои қимматноки Чинро ба вучуд овард. Ин барнома 17 ноябри соли 2014 расман ба ғайриҷиғиш намуд.

Ислохот дар Чопон «Abenomics»-сиёсатест, ки бахшида ба ислоҳоти татбиқменамудани сарвазирӣ чопонӣ Shinzō Abe номида шудааст. Сарвазир меҳодад, ки рушди иқтисоди чопониро тавассути «се пайкон» роҳандозӣ намояд: хвасмандсозии бузургӣ молиявӣ, озоднамоии қарзӣ-пулӣ ва ислоҳоти сохторӣ. Ин ислохот имкон медиҳад, ки Чопон дар шароити муосир рақобатпазир гардад. Маҷмӯи чораҳо дар самти хвасмандгардонии иқтисодӣ 20,2 триллион иен (\$210 миллиард)-ро ташкил дода, инчунин ҳукумат талоши бунёди 600 000 ҷойҳои қориро баъди ду сол дар назар дошт.

Эътилофҳои тичоратӣ-иқтисодӣ дар Осиё

1) **Созишномаи тичоратии Осиёи уқёнуси Ором** Asia-Pacific Trade Agreement (APTA), пештар созишномаи Бангкок ном дошта, ягона созишномаи тичоратӣ ба шумор меравад, ки Чин ва Ҳиндустон, инчунин Бангладеш ва Чумхурии Кореяро муттаҳид менамояд. Қотиботи созишнома дар қароргоҳи Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ барои Осиё ва уқёнуси Ором (ESCAP) мустақар мебошад. Ҳарчанд созишнома танҳо ба номӯи маҳдуди молҳо дахл дорад, вале иштирокчиён дар соли 2009 розӣ шуданд, ки созишномаи ҷаҳрҷубавии мусоидат ба тичоратро ба тасвиб расонанд, ки ба самаранокии маросими тичоратӣ байни иштирокчиён равона шудааст.

2) **Ҳамкории иқтисодии Осиёи уқёнуси Ором** Ҳамкории иқтисодии Осиёи уқёнуси Ором (APES) — гуруҳи кишварҳои минтақаи уқёнуси Ором, ки бо мақсади беҳдошти алоқаҳои иқтисодӣ ва сиёӣ мулоқот менамоянд. Ҳарчанд нияти аввалин бунёди минтақаи озоди тичорат, ки фарогири ҳамаи кишварҳои аъзо (ки дар баробари кишварҳои дигар Чин, ИМА ва Австралиро дар бар мегирад) ба шумор мерафт, то ҳол таъбиқ нагаштааст.

3) **Асосиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ** Асосиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷануби Шарқӣ (ASEAN) созимони

сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишварҳое ба шумор меравад, ки дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ҷойгиранд. Соли 1967 таъсис ёфта, ҳадафи асосии он, мусоидат ба ҳамкорӣ ва кӯмаки мутақобила байни ишғирокчиён мебошад. Кишварҳо ҳамамсола моҳи ноябр дар мулоқотҳои сатҳи оли воমেҳуранд.

Кишварҳои аъзои АСЕАН-Бирма, Лаос, Таиланд, Камбоча, Ветнам, Филиппин, Малайзия, Бруней, Сингапур ва Индонезия ба шумор мераванд. Ба Тимори Шарқӣ ва Папуа-Гвинеяи Нав мақоми назир дода шудааст.

Соли 2005 АСЕАН ба ташкили Мулоқоти Ҷанубу Шарқӣ (ҳамаи кишварҳои АСЕАН-Чин, Ҷопон, Кореяи Ҷанубӣ, Хиндустон, Австралия ва Зеландияи Навро муттаҳид менамояд) мусоидат намуд, ки баъзеҳо аз он умеди ташаққули эътилофи тичоратиро доранд.

Дар ҷаҳорҷубаи ин эътилоф Asian Currency Unit (ACU)-воҳиди асъор барои АСЕАН «10+3» доираи иқтисодӣ пешниҳод гардид. (АСЕАН, ҚМЧ, Хиндустон, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ).

4) *Созишномаи шарикӣ наздики иқтисодӣ* Closer Economic Partnership Arrangement (СЕРА)-созишномаи иқтисодӣ байни Ҷумҳурии мардумии Чин, ҳукумати Гонконг (ки 29 июни соли 2003 ба имзо расидааст) ва ҳукумати Макао (ки 18 октябри соли 2003 ба имзо расидааст), ки барои мусоидат ба кӯмаки сармоягузорӣ ва тичорат ташкил шудааст.

Ҳадафҳои асосии Созишнома баргараф намудани монеаҳои тарофавӣ ва ғайритаарофавӣ нисбати тичорат дар молҳои се ҷониб ва дастбӣ ба озодӣ бо хизматрасониҳои тичоратӣ ба шумор меравад.

5) *Лигаи кишварҳои араб-асотснатсияи кишварҳои араб* дар Африко ва Осиё. Лигаи кишварҳои араб барномаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, илмӣ ва иҷтимоиро барои пешбурди мановеи кишварҳои-аъзо роҳандозӣ менамояд.

6) *ИДМ-Иттиҳоди кишварҳои пасошӯравӣ* (12 аз 15) ба шумор меравад, ки ҳам дар фазои Осиё ва ҳам Аврупо паҳн гаштааст. Созмон дар заминаи созишномаи ИДМ аз 8 декабри соли 1991 таъсис ёфта, 21 декабри соли 1991 шакли мукамал гирифтааст. Ҳарчанд Иттиҳод салоҳиятҳои зиёди фавқуддавлӣ надошта бошад, ҳам таъсиси он омилҳои пешгирии фурупошии стихиявии ИШ, нисбатан нигоҳ доштани фазои иқтисодӣ ва ҳамкорӣ гардид. Айни замон Гурҷистон ва Украина расман аз ҳайати созмон берун шуда, Туркменистон мақоми шарикӣ

муттаҳидаро касб намудааст. Сарварони кишварҳои аъзо ҳадафи муттаҳидкули ҳамкорӣ дар ҷаҳорҷубаи созмонро дар назар доранд.

7) *Асотснатсияи ҳамкории минтақавӣ дар Осиёи Ҷанубӣ* Асотснатсияи ҳамкории минтақавӣ дар Осиёи Ҷанубӣ (SAAARC) ҳашт кишвари Осиёи Ҷанубӣ, маҳз, Бангладеш, Бутан, Хиндустон, Мالدив, Непал, Покистон, Шри-Ланка ва Афғонистонро муттаҳид менамояд. Ин кишварҳо бо худудӣ 5 130 746 км² панҷаки аҳоли ҷаҳонро фаро мегиранд.

SAARC ҳамкориро дар соҳаи кишоварзӣ, рушди хоҷагии қишлоқ, илм ва техника, фарҳанг, тандурустӣ, коҳиши таваллуд, назорати маводи муҳаддир ва зидди терроризм ҳавасманд месозад.

8) *Созишнома дар бораи тичорати озод дар Осиёи Ҷанубӣ* Созишномаест, ки дар ҷаҳорҷубаи Асотснатсияи 12-уми Осиёи Ҷанубӣ барои мулоқоти сатҳи олии ҳамкории минтақавӣ ба тасвиб расидааст. Он барои бунёди минтақавӣ тичорати озод сохтореро бунёд месозад, ки 1,6 миллиард инсонро дар Хиндустон, Покистон, Непал, Шри-Ланка, Бангладеш, Бутан ва Мالدив фаро мегирад. 1 январӣ соли 2006 ин созишнома эътибори қонуний гирифтааст.

Бахшҳои иқтисодӣ Осиё. Бахши асосӣ-Осиё китба калонтарини дунё буда, аз захираҳои табиӣ бой мебошад. Фазои бузурги шимолу шарқӣ (хусусан қаламрави осиёи Россия) дорои металлҳои мухталиф, аз қабилӣ тилло, оҳан, курғошим, титан, уран ва синк мебошанд. Истихроҷ коркард ва фуруши онҳо дар ихтиёри якҷанд ширкатҳои бузург қарор дорад. Нафт-захираи табиӣ муҳимтарин дар Осиёи Ҷанубу Ғарбӣ ба шумор меравад. Арабистони Саудӣ, Ироқ ва Қувайт аз захираҳои нафт бой буда, аз болоравии нарх ба ин навъи маводи сӯхт дар огози асри XXI фоидаи зиёд дидаанд.

Осиё ватани зиёда аз ҷаҳор миллиард инсон ба шумор меравад, ва ҳамин тариқ, дорои анъанаи устувор дар кишоварзӣ мебошад. Маҳсулнокии баланд дар бахши кишоварзӣ, хусусан парвариши шолӣ, имкони зиёди аҳолиро дар кишварҳои ҷиёд, аз қабилӣ Бангладеш, Покистон, ҷануби Чин, Камбоча, Хиндустон ва Ветнам фароҳам меорад. Кишоварзӣ қисмати асосии истифодаи заминро дар навоҳии гарм ва сернами Осиё ташкил медиҳад.

Аксари нишебихо бо усули зина ба зина қоркард шуда, худуди заминҳои кишро зиёд менамоянд. Маҳсулоти асосии кишоварзӣ дар Осиё биринҷ, гандум ва пахта мебошанд. Ҷангал яке аз ҷанбаҳои муҳими иқтисодӣ кишварҳои минтақа ба шумор меравад. Зиёда аз нисфи заминҳои дарахтзор дар Осиё ба Чин,

Индонезия ва Малайзия рост меоянд. Чин содиркунандаи муҳими масолеҳи ҷӯбӣ, аз қабилӣ ҷиҳоз ва коғаз маҳсуб гашта, нағҳон тропикии ҷӯб ҷанбаи муҳими содироти Малайзия ва Индонезия ба шумор меравад. Моҳидорӣ-сарҷашмаи асосии хӯрока, хусусан дар Ҷопон ва Чин маҳсуб мегардад. Ҳамзамон Ҷопон бузургтарин кишвари тавлидкунандаи маҳсулоти баҳрӣ ва моҳидорӣ буда, ҳамасола ҳаҷми маҳсулоти ин соҳа дар кишвар ба 120 миллион тонна мерасад.

Бахши дуюмдараҷаи иқтисод-баҳши саноатӣ маъмулан дар Осиё муҳим ба шумор рафта, дар қисмати шарқии минтақа-хусусан дар Чин, Тайван, Ҷопон, Кореяи ҷанубӣ ва Сингапур асосӣ ба шумор меравад. Саноат аз истеҳсоли молҳои миёнаарзиши кӯдакона то молҳои баландсифати технологӣ, ба монанди компютер, CD-плеер, телефонҳои мобилӣ ва автомобилро дар бар мегирад. Ширкатҳои бузургтарини осиёи истеҳсолкунанда асосан дар Кореяи ҷанубӣ ё дар Ҷопон ҷойгир шудаанд. Онҳо Samsung, Hyundai, LG, ва Киаро аз Кореяи Ҷанубӣ, Sony, Toyota, Toshiba ва Хондаро аз Ҷопон фаро мегиранд.

Аксари ширкати кишварҳои пешрафта аз Аврупо, Амрикои Шимоли, Ҷопон ва Кореяи Ҷанубӣ филиалҳои худро дар Осиёи рушдбанда ҷой медиҳанд, то онро барои ҷалби кувваи бисёри корӣ ва минтақаҳои озод аз пардохт ва арзишҳои иловагӣ истифода намоянд. Яке аз корфармоҳои асосӣ дар истеҳсоли Осиё – саноати насосҷӣ ба шумор меравад. Қисмати зиёди истеҳсоли пойафзол ва либос дар ҷаҳон дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Осиёи Ҷанубӣ, хусусан дар Ветнам, Чин, Ҳиндустон, Таиланд, Бангладеш, Покистон ва Индонезия сурат мегирад.

Бахши сеюми иқтисод Бехтарин ёздаҳ марказҳои муҳими молиявии Осиё дар Сингапур, Гонконг, Шанхай, Токио, Дубай, Тайбэй, Сеул, Мумбай, Қатар, Манила ва Куала-Лумпур ҷойгиранд. Ҳиндустон яке аз кишварҳоест, ки аз рушди босуръати иқтисодӣ фоидаи зиёд дидааст. Кишвар ба сифати яке аз содиркунандаи бузургтарини ҷаҳон оид ба таъминоти барномавӣ, технологияҳои дигари иттилоотӣ ва хизматрасонии техникӣ муаррифӣ мегардад. Барномасозони бузургтарини ҷаҳонии хиндӣ, ба монанди Infosys, Hindustan Computers Limited, Wipro, Мэхиндра Сатаям ва Tata Consultancy Services пайдо шуданд, ки ба сифати таҳвилоти хизматрасонӣ дар ҷаҳон баромад менамоянд.

Инчунин Call-марказҳо дар Ҳиндустон ва Филиппин бо назардошти донишҳои забони англисӣ корфармоҳои назаррас

мегарданд. Business Process Outsourcing (BPO) афзоиши иқтисодии марказҳои молия зини Ҳиндустон ва Чинро пешбинӣ менамояд.

Савол ва сугоринҳо:

1. Моҳияти пешрафти иқтисоди Осиё дар кадом хусусиятҳо зоҳир мегардад?
2. Омилҳои асосии пешрафти кишварҳои нави саноатии Осиёро муайян намоед?
3. Хусусияти хоси тағйироти вазъи иқтисодии кишварҳои Осиё баъди шикасти низоми дукутбӣ дар кадом омилҳо зоҳир мегардад?
4. Кадам бахшҳо барои иқтисоди Осиё асосӣ ба шумор мераванд?
5. Механизмҳои асосии ҳамгирсии минтақавиро дар Осиё муайян намоед?
6. Дурнамои иқтисоди Осиёро чи гуна арзёбӣ менамояд?

Адабиёти зарурӣ:

1. Киреев А. Международная экономика. -М., 2010
2. Оймаҳмадов М., Муртазоев М. Иқтисоди ҷаҳон. -Техрон, 2001.
3. Писарева М.П. Мировая экономика. Конспект лекций. -М.: Эксмо, 2008.
4. Региональная характеристика мира <http://www.yaklass.ru/material?mode=lsntheme&themeid=199>
5. Экономика Азии http://ru.knowledgegr.com/00_Экономика

Азии

НАМУНАИ ТЕСТҲО АЗ ФАНИИ «МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ ШАРҚИ МУОСИР»

@.1.

Ҷаҳонишавӣ чӣ гуна раванд мебошад?

\$A) раванди умумичаҳони иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва динии ҳамгирӣ; \$B) раванди умумичаҳони иқтисодӣ ва сиёсӣ; \$C) раванди умумичаҳони ҳамгирӣ; \$D) раванди минтақавии иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва динии ҳамгирӣ; \$E) чунин раванд вучуд надорад;

@.2.

Раванди ҷаҳонишавӣ натиҷаи таҳаввули мебошад?

\$A) низоми бозаргонӣ; \$B) ташаққули иқтисоди ягонаи бозорӣ шабакавӣ; \$C) геоиқтисод ва инфрасохтори он; \$D) шикасти истиклолияти миллии кишварҳо; \$E) муҳоҷирати сиёсӣ-иқтисодӣ;

@.3.

Натиҷаи асосии ҷаҳонишавӣ?

\$A) тақсими байналхалқии меҳнат, муҳоҷират дар миқёси сайёра; \$B) шикасти истиклолияти миллии кишварҳо; \$C) низоми бозаргонӣ; \$D) тақсими минтақавии ҷаҳон; \$E) интиқоли пул аз тамоми дунё;

@.4.

Нақши пешбарандаро дар раванди ҷаҳонишавӣ чи мебозад?

\$A) рушди босуръати тиҷорати байналхалқӣ, ки дар ин ё он марҳила сураг мегирад; \$B) рушди босуръати тиҷорати байналхалқӣ; \$C) рушди тиҷорати байниминтақавӣ; \$D) ташаққули равибети сиёсӣ; \$E) шикасти низоми духутбӣ.

@.5.

Авалин маротиба вожаи «ҷаҳонишавӣ» (ба маънои «тиҷорати босуръати байналхалқӣ») – ро ки истифода бурдааст? \$A) Карл Маркс; \$B) Ф. Энгелс; \$C) Ленин; \$D) Рузвелт; \$E) Ч. Буш;

@.6.

Соли 2010 танҳо Ҳиндустон аз диаспораи хориҷии худ чанд миллиард доллар ба даст овард ааст?

\$A) 55 миллиард доллар; \$B) 25,5 миллиард доллар; \$C) 34,7 миллиард доллар; \$D) 47 миллиард доллар; \$E) 31,2 миллиард доллар;

@.7.

Чанд фоиз захираҳои ҷаҳони нафт дар Шарқи Наздик мутамарказ гардидаанд?

\$A) 60%; \$B) 40%; \$C) 50%; \$E) 65%;

@.8.

Рӯзи таъсисёбии давлати Исроил кай аст?

\$A) 14 майи соли 1948; \$B) 29 августи соли 1899; \$C) 4 октябри соли 1973; \$E) 14 майи соли 1947;

@.9.

Қағномаи СММ дар бораи таъсири ду давлат дар Фаластин кай ва бо кадом таносуби овозҳо қабул шудааст?

\$A) 29 ноябри соли 1947 бо тарафдори 33 давлат ва 14 давлати муқобил; \$B) 29 августи соли 1899 бо тарафдори 14 давлат ва 33 давлати муқобил; \$C) 4 октябри соли 1973 бо тарафдори 35 давлат ва 15 давлати муқобил; \$E) 14 майи соли 1947 бо тарафдори 33 давлат ва 14 давлати муқобил;

@.10.

Дар натиҷаи шуриши (интифодз) II ва тарқишҳои паёназ аз сентябри соли 2000 то аввалҳои соли 2002 чанд нафар яҳудиён Исроилро тарк намуданд?

\$A) зиёда аз 260 ҳазор; \$B) зиёда аз 160 ҳазор; \$C) зиёда аз 200 ҳазор; \$D) зиёда аз 100 ҳазор; \$E) яҳудиён умуман Исроилро тарк накарданд;

@.11.

Амалиёти мусаллаҳонаи Исроил алайҳи Лубнон ва Ҳизбуллоҳ дар соли 2008 тахти кадом номи рамзӣ машҳур буд? \$A) сурби ғудохта; \$B) муши калон; \$C) бӯрон дар биёбон; \$D) рӯзи қиёмат; \$E) зинда бод Исроил;

@.12.

Дар марҳилаи сеюми ҳатар тегъоди артиши Исроил ба чанд нафар баробар мегардад;

\$A) 1 миллион нафар; \$B) 500 ҳазор нафар; \$C) 170 ҳазор нафар; \$D) 350 ҳазор нафар; \$E) 730 ҳазор нафар;

@.13.

Чанд фоиз захираҳои ҷаҳони газ дар ШН мутамарказ гардидаанд?

\$A) 40%; \$B) 60%; \$C) 50%; \$E) 65%;

@.14.

Таваҷҷуҳи махсусро ба нафти ШН кадом кишварҳо зохир менамояд;

\$A) кишварҳои таркибии «миллиарди тиллоӣ»; \$B) кишварҳои таркибии Шимол; \$C) кишварҳои ғарбии Аврупо; \$D) Ҳиндустон ва Чин; \$E) Мунширкатҳои фаромиллӣ ва ИМА;

@.15.

Шарқи Наздик яке аз минтақаҳои асосии низоъомези ҷаҳон мебошад» - ин суҳан ба ки тааллуқ дорад?

а) В.Панин; \$B) Глебова А; \$C) Примаков Е; \$D) Путин В.; \$E) Ахмадинажол;

@.16.

«Айни замон барои ИШ мафҳуми «ҷаҳонишавӣ» аз нуктаи назари сиёсӣ вуҷуд надорад - ин суҳан ба ки тааллуқ дорад:

\$A) Хусайниён Тавфик Иброҳим; \$B) Абд ур-Рашид Абд ул-Ҳафиз; \$C) Самир Амин; \$D) Киссинҷер Генри; \$E) Примаков Е;

@.17.

«Таъсири манфии ҷаҳонишавӣ ба кишварҳои араб ва роҳҳои мубориза бо он» асари кист?

\$A) Абд ур-Рашид Абд ул-Ҳафиз; \$B) Хусайниён Тавфик Иброҳим; \$C) Самир Амин; \$D) Генри Киссинҷер; \$E) Примаков Е;

@.18.

Созмони ҳамкории исломӣ кай пайдо шудааст?

\$A) 25 сентябри соли 1969; \$B) 1 январи соли 1972; \$C) 2 сентябри соли 1969; \$D) 1 январи соли 1969; \$E) 25 сентябри соли 1972;

@.19.

СХИ чанд кишвари аъзо дорад?

\$A) 57; \$B) 56; \$C) 55; \$D) 54; \$E) 53;

@.20.

Асосгузори ҷараёни панисломизм кист?

\$A) Ҷамолиддини Афғонӣ; \$B) Ёсир Арафот; \$C) Ҷамол Абдул Носир; \$D) С. Хотамӣ; \$E) Г.Моргентау;

@.21.

Олами ислом ҳамчун истисмор мегардад?

\$A) канораи ҳаста; \$B) кишварҳои ҷаҳони сеюм; \$C) маркази нафту газ; \$D) ҳастаи иқтисодӣ; \$E) марказӣ бунёдгарой ва ифрот;

@.22.

Вақте ки суҳан онд ба исломи сиёсӣ меравад се кишвари шарқӣ, ки динро таркиби асосии давлат намуданд, пеш назар меояд?

\$A) Покистон, Туркия ва Эрон; \$B) Покистон, Эрон ва Малайзия; \$C) Туркия Покистон ва Афғонистон; \$D) Покистон, Арабистони Саудӣ ва Эрон; \$E) Қатар, АМА ва Арабистони Саудӣ.

@.23.
Покистон, Туркия ва Эрон - дар кадом кишвар ҳамзистии исломи сиёсӣ ва азнавсозӣ амалӣ гардидааст?

\$A) дар ягон кишвар; \$B) дар Эрон; \$C) дар Покистон; \$D) дар Туркия; \$E) дар ҳамаи кишварҳо;

@.24.

Яке аз сабабҳои аслии шикасти модели исломии Покистон дар чист?

\$A) маблағгузори гурӯҳҳои иртиҷои исломӣ; \$B) безътиноӣ ба гурӯҳҳои иртиҷои исломӣ; \$C) аз даст додани Қашмир; \$D) сарҳад бо Афғонистон; \$E) мутобикати назарии ислом ва навгарӣ;

@.25.

Сабаби маблағгузори гурӯҳҳои иртиҷои исломӣ дар Покистон аз ҷониби ҳукумат дар чист?

\$A) шиддат бахшидани вазъи Қашмир ва ширкат дар ҷиходи зидди шуравӣ; \$B) вазъи мураккаб бо Ҳиндустон; \$C) барои ишғоли Афғонистон; \$D) ҳучум ба Осиёи Марказӣ; \$E) сатҳи баланди пайғирӣ аз арзишҳои динӣ.

@.26.

Чанд фоизи аҳолии Покистонро шиаҳо ташкил медиҳанд?

\$A) 20 %-и аҳолиро; \$B) 25 %-и аҳолиро; \$C) 10 %-и аҳолиро; \$D) 40 %-и аҳолиро; \$E) дар Покистон умуман шиа нест;

@.27.

Тибқи маълумотҳо танҳо дар соли 2012 дар Покистон чанд нафар бо сабабҳои динӣ ҳалок шуданд ва чанд нафари онҳо шиа буданд?

\$A) 425-320; \$B) 320-280; \$C) 425-410; \$D) 235-184; \$E) 386-346;

@.28.

Покистонро аз парокандагии ҷиддӣ чи нигоҳ медорад?

\$A) кӯмаки Чин ва Ғарб; \$B) шуури баланди сиёсӣ; \$C) омили динӣ; \$D) ваҳдати аҳоли; \$E) қувваҳои мусаллаҳ;

@.29.

Покистони воҳид барои Ғарб ва Чин чи аҳамият дорад?

\$A) онҳо намеҷоҳанд, ки аслиҳаи ҳастаӣ ҷағмои тазоҳуроту бесуботӣ ба дасти ашхоси иртиҷойӣ афтад; \$B) нуфузи Ҳиндустон зидд шавад; \$C) давлати ягонаи Паштунистон ташкил гардад; \$D) маркази муктадирӣ террористӣ бунёд гардад; \$E) намуна барои шикасти давлатҳои дигар гардад;

@.30.

Ислом барои роҳбарияти имрӯзаи Туркия ба сифати чи хизмат мекунад?

\$A) фишанг; \$B) ҳалаф; \$C) ваҳдати аҳолий; \$D) мубориза алайҳи Исроил; \$E) пешгирии терроризм ва ифрот;

@.31.

«Демократия ин қатораест, ки хангоми ба нуктаи зарури расидан аз он берун мешавем» - ин суҳанони кист?

\$A) Аҳмад Довутуглӣ; \$B) Тургут Озал; \$C) Аднан Мендерес; \$D) Р.Т. Эрдоғон; \$E) Сулаймон Демирел;

@.32.

Тағбики лоиҳаи азнавгарой дар Эрон аз кай оғоз шудааст

\$A) аз замони Ризо Паҳлавӣ; \$B) Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ; \$C) Хумайнӣ; \$D) Рафсанҷонӣ; \$E) Аҳмадинажод;

@.33.

Қадам омил пешӣ роҳи ҷанги нави ҷаҳониرو боз медорад?

\$A) зуҳури яроқи ядрой; \$B) низоми бисёрқутбӣ; \$C) раванди ҷаҳонипаӣ; \$D) организми ягонаи иқтисодӣ; \$E) таъсиси СММ;

@.34.

Ҳолати истифода карда натавониستاني қувваи ҳарбӣ дар равобити байни кишварҳои абарқудратро муҳаққиқон чи унвон намуланд?

\$A) «бумбасти (туник) ядрой» ё боздории мутақобилаи ядрой; \$B) дӯстии қутбҳо ва ё истифода карда натавониستاني қувваи ҳарбӣ; \$C) принципҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ва ё фазои ҳуқуқӣ; \$D) омилӣ дуқутбӣ ва ё тағйири нақши қувваи ҳарбӣ; \$E) очизи ҳарбӣ ва ё омилӣ ядрой;

@.35.

Лоиҳаи азнавгарой дар Эрон аз замони Муҳаммад Ризо Паҳлавӣ чи ном дошт?

\$A) инқилоби сафед; \$B) машрута; \$C) инқилоби исломӣ; \$D) инқилоби алвон; \$E) дунявият ва Эрон;

@.36.

Барномаи самараноки ҳукумати Ҳиндустон, ки машғули-яги як нафар аз оила бо шугли маощдор дар тӯли 100 рӯз дар як сол пешбинӣ менамуд ваъзи ҷанд хонаводаро бех намула, барои тағбики он ҳамасола чи қадар маблағ сарф мегардад?

\$A) 50 миллион хонавода ва 8 миллиард доллар; \$B) 40 миллион хонавода ва 8 миллиард доллар; \$C) 50 миллион хонавода ва 9 миллиард доллар; \$D) 40 миллион хонавода ва 10 миллиард доллар; \$E) 30 миллион хонавода ва 6 миллиард доллар;

@.37.

Аз соли 1951 то 2005 дар Ҳиндустон сатҳи кабизоатӣ аз ҷанд то ҷанд фоиз коҳиш ёфт?

\$A) аз 51 то 26%; \$B) аз 38 то 22%; \$C) аз 50 то 25%; \$D) аз 41 то 26%; \$E) аз 40 то 15%;

@.38.

Тегдоди умумии сунимазаҳабон дар Эрон ба ҷанд нафар баробар аст?

\$A) 14 миллион; \$B) танҳо 12 миллион; \$C) қариб 10 миллион; \$D) зиёда аз 12 миллион; \$E) ба 25 миллион;

@.39.

Ҳадафи расмӣи амалиёти ИМА дар Ироқ чӣ буд?

\$A) устувор кардани демократии ғарбӣ; \$B) ҳифзи курдҳо; \$C) ҳустуҷӯ ва нест кардани силоҳои қатли ом; \$D) нест кардани «Ҳизбуллоҳ»; \$E) нест кардани Усома Бен Ладан;

@.40.

Дар нақшаи панҷсолаи 8-ум тавассути қарзҳои давлатӣ дар Ҳиндустон ҷанд қорхонаҳои хурд бунёд ёфтанд?

\$A) 700 ҳазор; \$B) 600 ҳазор; \$C) 500 ҳазор; \$D) 400 ҳазор; \$E) 300 ҳазор;

@.41. Ширкатҳои фаромилӣ чӣ гуна ширкатанд?

\$A) муассисаи бузургест, ки дорои сармоягузориҳои хориҷӣ буда, дар соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт дар сатҳи байналхалқӣ таъсир мерасонанд; \$B) ширкатест, ки дорои сармоягузориҳои дохилӣ буда дар соҳаҳои гуногуни таъсир мерасонад; \$C) муассисаи ватанӣ, ки дорои сармоягузориҳои хориҷӣ буда дар ҳудуди як давлат қор ва фаъолият менамояд; \$D) ширкатест, ки дар дохили давлат аз як то ду филиал дорад; \$E) муассисаест, ки дорои пулу моли кам буда, фаъолиятҳои маҳдуд аст;

@.42.

«Баҳори Араб» аз қучо ва чи оғоз ёфт?

\$A) аз Тунис, аз худсузии як фурушандаи 27-солаи сабзавот Мухаммад Буазизӣ; \$B) аз Либия, аз қуштори оммавии М. Қаззофӣ; \$C) аз Миср, аз тазоҳурот дар майдони Таҳрир; \$D) аз Фаластин, аз қа сола дар назди масҷиди Ал-Ақсо; \$E) аз Тунис, аз худсузии як фурушандаи 37-солаи сабзавот Мухаммад Буазизӣ;

@.43.

Ҳукумати 23 солаи президенти Тунис Бин Али кай шикаст?

\$A) 11 феввали соли 2011; \$B) 17 декабри соли 2010; \$C) 23 декабри соли 2010; \$D) 1 январӣ соли 2011; \$E) 14 январӣ соли 2011;

@.44.

Чи боиси ба миён омадани норозиғиҳо дар Тунис гардидаанд?
\$A) Сатҳи баланди бекорӣ, киммати нархҳо, ришвахурӣ, нобаробарии иҷтимоӣ, ҳокимияти бисёрсолаи элитаи сиёсӣ, ки пурра зинаҳои болоии зинаҳои иҷтимоиро ишғол карда, ба ҷавонон имконияти пешравиро намери-ханд; \$B) Сатҳи баланди бекорӣ, киммати нархҳо ва даҳолати хориҷӣ; \$C) фасоди давлатӣ, ғасби ҳокимияти сиёсӣ аз ҷониби авлоди Бин Алӣ ва нобаробарии иҷтимоӣ; \$D) фаёлияти хизбу ҷараёнҳои ифротӣ ва принсипи авлодӣ-қабилавӣ арабҳо; \$E) кӯҳна шудани низоми идеологӣ, маънавӣ ва иҷтимоӣ;

@.45.

Омилҳои сиёсии мавҷи норозиғиҳо дар Тунис чи гунаанд?

\$A) мавҷуд набудани намоёндагии халқ дар парламент, кӯҳна шудани низоми идорӣ, равона будани он баҳри ҳимояи манфиати элитаҳои сиёсии худкома, авторитаризми шадид; \$B) мавҷуд набудани парламент, кӯҳна шудани низоми идорӣ, авторитаризми шадид; \$C) авторитаризми шадид; \$D) набудани Сарқонун ва парламенти касбии дупалатагӣ; \$E) дуздии моликияти давлатӣ, интиқоли маблағҳои давлатӣ ба хориҷ ва фасолзадагӣ;

@.46.

Шиамазхабон дар Сурия тақрибан чанд фоизи ташкил медиҳанд?

\$A) 5 %-и аҳолиро; \$B) 10%-и аҳоли; \$C) 7,5% - аҳоли; \$D) 15 %-и аҳоли; \$E) 2,5 %-и аҳоли;

@.47.

Яке аз сабабҳои асосии мавҷи нооромӣҳо дар ҷаҳони араб дар чи ифода меёфтанд?

\$A) ҳокимони худкомае, ки дар сари ҳокимият солҳои дароз нишаста боварии аҳолиро аз даст доданд; \$B) асли маҳалларой ва қабилавии ҳокимият дар минтақа; \$C) сатҳи баланди бекорӣ; \$D) сатҳи баланди таваррум; \$E) фишори хориҷӣ;

@.48.

Дар маҷмӯъ, се омилҳои асосии сар задани нооромӣҳои ҷаҳони арабро нишон диҳед?

\$A) вазъи иҷтимоӣ-равонии ҷомеа, бухрони иқтисодии ҷаҳонӣ ва таъсири хориҷӣ; \$B) ҳокимони худкома, фасод ва таъсири хориҷӣ; \$C) кӯшиши Исроил ва Амрико, камбизоатӣ ва фишори сиёсӣ; \$D) фаёлияти ифротии гуруҳҳои алоҳида, кӯшиши хориҷӣ ба дастарсеи нафти кишварҳо ва сатҳи пасти шуурӣ

сиёсӣ; \$E) марғи Қаззофӣ, шикасти Хусни Муборак ва худсузии М.Буазизӣ дар Тунис;

@.49.

Мутобики маълумоти барӯйхатгирии ашхоси муҳоҷират-намуда дар соли 1951 баъди тақсирот чи қадар мусулмон ба Покистон (ба шумули Бангладеши ҳозира) аз Ҳиндустон муҳоҷират намулданд?

\$A) 7 226 000 мусулмон; \$B) 7 249 000 мусулмон; \$C) 14,5 миллион мусулмон; \$D) 7 116 000 мусулмон; \$E) ягон мусулмон ҳиҷрат накардааст;

@.50.

Мутобики маълумоти барӯйхатгирии ашхоси муҳоҷиратнамуда дар соли 1951 баъди тақсирот чи қадар ҳинду ва сикх аз Покистон (ба шумули Бангладеши ҳозира) ба Ҳиндустон муҳоҷират намулданд?

\$A) 7 249 000 мусулмон; \$B) 7 226 000 мусулмон; \$C) 14,5 миллион мусулмон; \$D) 7 116 000 мусулмон; \$E) ягон ҳинду ва сикх ҳиҷрат накардааст;

@.51.

Тақрибан чанд млн нафар ё чанд фоиз мубодилаи умумии аҳоли баъди тақсироти Ҳиндустон дар ғарб – аслан дар Панҷоб ба вуқӯъ пайваст?

\$A) 11,2 млн нафар ё 78 %; \$B) 14,5 миллион нафар ё 68%; \$C) 7 249 000 нафар ё 58%; \$D) 7226000 нафар ё 78%; \$E) 7116000 нафар ё 58%;

@.52.

Чанд млн мусулмон баъди тақсирот аз Ҳиндустон ба Панҷоби Ғарбӣ ба Покистон ҳиҷрат намулданд?

\$A) 5,3 млн мусулмон; \$B) 3,4 млн мусулмон; \$C) 4,3 млн мусулмон; \$D) 5,5 млн мусулмон; \$E) 5,4 млн мусулмон;

@.53.

Чанд млн ҳиндуҳо ва сикхҳо баъди тақсирот аз Покистон ба Панҷоби Шарқӣ ба Ҳиндустон қӯч бастанд?

\$A) 3,4 млн ҳиндуҳо ва сикхҳо; \$B) 5,4 млн ҳиндуҳо ва сикхҳо; \$C) 5,3 млн ҳиндуҳо ва сикхҳо; \$D) 4,4 млн ҳиндуҳо ва сикхҳо; \$E) 2,4 млн ҳиндуҳо ва сикхҳо;

@.54.

Теъдоди қурбонии хушунатҳои баъди тақсироти Ҳиндустон тибқи маълумотҳои мухтасиф ба чанд нафар мерасад?

\$A) 500 ҳазор; \$B) 200 ҳазор; \$C) 1 миллион; \$D) 300 ҳазор; \$E) 450 ҳазор;

@.55.

Мутобики маълумоти СММ Бангладеш, Покистон ва Ҳиндустон дар соли 2011 ба кадом дахгона шомил буданд?

\$A) ба 10-гонаи кишварҳои сараҳолитарини дунё; \$B) ба 10-гонаи кишварҳои кафомондатарини дунё; \$C) ба 10-гонаи кишварҳои бойтарини дунё; \$D) ба 10-гонаи кишварҳои кашпоктарини дунё; \$E) ба 10-гонаи кишварҳои хатарнок-тарини дунё;

@.56.

Мутобики маълумотҳо чанд фоизи тамоми кашшокии ҷаҳон ба кишварҳои минтақаи ОҚ рост меояд?

\$A) 49-50%; \$B) 29-30%; \$C) 39-40%; \$D) 19-20%; \$E) 59-60%;

@.57.

Дар маҷмӯъ Чин ва Ҳиндустон чанд фоизи аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд?

\$A) 40 %; \$B) 50 %; \$C) 56 %; \$D) 45%; \$E) 60 %;

@.58.

Дар Осиё зиёда аз чанд фоизи инсоният зиндагӣ менамоянд?

\$A) 60 %; \$B) 50 %; \$C) 56 %; \$D) 45%; \$E) 40%;

@.59.

Соли 2007 то оғози бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ теъдоди кашшоқон дар ОҚ ба ҳисоби фоидаи як доллар дар як рӯз чанд миллион Нафарро ташкил медод?

\$A) 350.3 миллион нафар; \$B) 266.5 миллион нафар; \$C) 455.8 миллион нафар; \$D) 595.5 миллион нафар; \$E) 295 миллион нафар;

@.60.

Соли 2007 то оғози бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ теъдоди кашшоқон дар Ҳиндустон ба ҳисоби фоидаи як доллар дар як рӯз чанд миллион нафарро ташкил медод?

\$A) 266.5 миллион нафар; \$B) 350.3 миллион нафар; \$C) 455.8 миллион нафар; \$D) 595.5 миллион нафар; \$E) 295 миллион нафар;

@.61.

Ба ҳисоби фоидаи 1.25 доллар дар як рӯз теъдоди кашшоқон дар ОҚ ва Ҳиндустон мутаносибан чанд миллион нафарро ташкил медод?

\$A) 595.5 миллион ва 455.8 миллион нафар; \$B) 505.5 миллион ва 405.8 миллион нафар; \$C) 495.5 миллион ва 355.8

миллион нафар; \$D) 695.5 миллион ва 555.8 миллион нафар; \$E) 500 миллион ва 400 миллион нафар;

@.62.

Афзоиши солонаи аҳолии дар Ҳиндустон ва Покистон аз ҳисоби сатҳи баланди таваллуд ва коҳиши фавт ба чанд фоиз баробар мебошад?

\$A) 2-2.5%; \$B) 3-3.5%; \$C) 1-1.5%; \$D) 4-4.5%; \$E) 5-5.5%;

@.63.

Гирифтани «фоидаи демографӣ» кай муяссар мегардад?

\$A) дар сурати сатҳи умумии баланди омодагии касбӣ; \$B) дар сурати сатҳи умумии баланди таваллуд; \$C) дар сурати сатҳи умумии баланди ҷинойткорӣ; \$D) дар сурати сатҳи умумии баланди зиндагӣ; \$E) дар сурати сатҳи умумии баланди иқтисодӣ;

@.64.

Чанд фоиз аҳолии дар Бангладеш то 35 сола мебошанд?

\$A) 70%; \$B) 60%; \$C) 50%; \$D) 40%; \$E) 30%;

@.65.

Дар кишварҳои ОҚШ кадом кишварҳо ба таври фавол рақобат карда истодаанд?

\$A) ИМА, Чин, Ҷопон; \$B) Ҳиндустон, Корея, Шимоли, Иттиҳоди Аврупо; \$C) Аврупо, Чин, Туркия; \$D) Британияи Кабир, Канада, Олмон; \$E) Фаронса, Италия, Япония;

@.66.

Коҳиши саҳми ММД-и ИМА дар иқтисоди ҷаҳон дар соли 2000 - 2010 аз чанд то чанд фоиз инъикос шуда?

\$A) аз 31,4% то 23,4%; \$B) аз 23,4% то 22,2%; \$C) аз 31,4% то 22,2%; \$D) аз 23,4% то 18,4%; \$E) ММД-и ИМА умуман коҳиш наёфтааст;

@.67.

Таносуби болоравии саҳми ММД-и Чин дар иқтисоди ҷаҳонӣ байни солҳои 1990-2010 аз чанд то чанд фоизро ташкил дод?

\$A) аз 1,7% то 9,3%; \$B) аз 3,7% то 14,2%; \$C) аз 7,4% то 12,2%; \$D) аз 3,4% то 18,4%; \$E) ММД-и Чин умуман афзоиш наёфтааст;

@.68.

Вобаста ба захираҳои тилло кадом кишвар дар қойи аввал аст?

\$A) Чин -- 2,3 трлн долл; \$B) ИМА-2,3 трлн долл; \$C) Россия-2,3 -- тарлн долл; \$D) Олмон-2,3 трлн долл; \$E) Ҳиндустон -- 2,3 трлн долл;

@.69.

Баъди бухрони молиявии ҷаҳонӣ суръати афзоиши иқтисоди Чин ба чанд ғоиз баробар гардид?

\$A) ба 8,7%; \$B) ба 7%; \$C) ба 8%; \$D) ба 4,7%; \$E) баъди бухрони молиявии ҷаҳонӣ иқтисоди Чин афзоиш наёфт;

@.70.

Соли 2009 ММД-и Чин ба Баробар гардид?

\$A) 4,91 трлн доллар; \$B) 2,3 трлн доллар; \$C) 2,117 трлн доллар; \$D) 3,91 трлн доллар; \$E) 14,9 трлн доллар;

@.71.

Дар охири солҳои 2000-ум нақши Чин дар содироти ҷаҳонӣ ба чанд ғоиз баробар шуд?

\$A) ба 8%; \$B) ба 8,7%; \$C) ба 9,3%; \$D) ба 4,5%; \$E) ба 14,2%;

@.72.

Мушкilotи муҳимтарини иқтисоди Чин дар айни замон чист?

\$A) Гузариш аз истеҳсолоти механикӣ ба қисман автоматӣ; \$B) панҷаки аҳолии кишвар бесаводанд; \$C) ҳаҷми бекорӣ зиёда аз 120 млн нафар мебошад; \$D) сеяки истеҳсолоти Чин ба мануфактура, истеҳсолоти шаҳраҳо ва хунармандӣ рост меояд, ки маҳсулоти онҳо мураккаб набуда, дорои сифати паст мебошад; \$E) истеҳсолоти Чин аз нафту газӣ воридотӣ вобаста мебошад;

@.73.

Айни замон сиёсати Чин нисбати кишварҳои минтақаи ОҚШ ба кадом принцип асос ёфтааст?

\$A) ба принципи қувва; \$B) ба принципи иқтисодӣ; \$C) ба принципи фарҳангӣ чинӣ; \$D) ба принципи иқтисод ҳазанда; \$E) ба принципи сиёсати қарзӣ;

@.74.

Бучаи харби Чин соли 2014 ба чанд ғоиз баробар шуд?

\$A) ба 132 миллиард доллар; \$B) ба 78 миллиард доллар; \$C) ба 92 миллиард доллар; \$D) ба 122 миллиард доллар; \$E) ба 102 миллиард доллар

@.75.

Чин кай дарк намуд, ки сиёсати ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ ба мақсади вобастагии иқтисодӣ ва сиёсии кишварҳои минтақа аз Чин натиҷаи дилхоҳ намеридад?

\$A) солҳои 2006-2007; \$B) солҳои 2000-ум; \$C) соли 2006-ум; \$D) соли 2007-ум; \$E) солҳои 2010-2014;

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Актуальные проблемы региональной безопасности современной Азии и Африки (ред. колл) Восточный факультет. – СПбГУ, 2013.
2. Антонова К. А., Бонгард-Левин Г. М., Котовский Г. Г. История Индии – М., 1999.
3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М., 1998.
4. Бажанов Е. П. Китай и внешний мир. – М., 1990.
5. Белокриницкий В. Я. История Пакистана. XX век. – М.: 2008.
6. Ближний Восток, Арабское пробуждение и Россия: что дальше? Виталий Наушкин, Вениамин Попов, Насирий Кузнецов. – М. 2012
7. Богатуров А., Великие державы на Тихом океане. История и теория международных отношений в Восточной Азии после второй мировой войны (1945-1995) – М., 1997.
8. Булатов А. С. Мировая экономика. – М., 2002.
9. Бухрони Афғонистон ва амниятӣ минтақавӣ (мачъуаи мақолаҳо). МТС назди Президенти ҶТ, -Душанбе, 2014.
10. Вайс М., Хасан Х. Исламское государство – армия террора. – М., 2016.
11. Воскресенский А. Д. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. – М.: 2002.
12. Гринин, А. С. Экологическая безопасность. Защита территории и населения при чрезвычайных ситуациях: учеб. пособие / А. С. Гринин и др. – М.: 2000.
13. Гусейнов Вагиф Центральная Азия. Геополитика и экономика региона. – М., 2010.
14. Дяков А. М. «Индия во время и после Второй Мировой Войны» (1939-1949). – М., 1949.
15. Ёров А. Ш. Осёи Марказӣ дар низоми нави МБ. -Душанбе, 2016.
16. Жданов Н. В. Исламская концепция миропорядка. – М., 1991
17. Захарова Л. В. Межкорейские экономические отношения: от истоков до современности. – М., 2014
18. Звягельская Ирина. История государства Израиль. – М. 2012.
19. История дипломатии, т. 5, – М. 1975.
20. Казанцев А. А. «Большая игра» с неизвестными правилами: Мировая политика и Центральная Азия. / Казанцев А. А. – М., 2008.

21. Китай в XXI веке: глобализация интересов безопасности. - М.: Наука, 2007.
22. Китай в мировой политике. Ред. кол.: Торкунов А.В. (отв. ред.) и др. - М., 2001.
23. Колосов В.А., Мироненко Н.С. Геополитика и политическая география. - М., 2001.
24. Косов Ю.В. Мировая политика и международные отношения, - М., 2012.
25. Конрад Н.И. Запад и Восток. - М., 1972.
26. Крылов Д. Индия. - М.: Эксмо, 2008.
27. Киреев А. Международная экономика. - М., 2010.
28. Ланцов С.А., Ачкасов В.А. Мировая политика и международные отношения. - СПб., 2007.
29. Лаумулин М. «Арабская весна» 2011 года: социаль-но-политические изменения на Арабском Востоке и их международные последствия», - Алматы, 2011.
30. Лунев С.И. Дипломатия в Южной Азии. - М., 1997.
31. Масъалаи Кашмир дар равобити минтақаи (маҷмӯи мақолаҳо 31-уми марти соли 2015 мизи мударрари донишгоҳӣ). - Душанбе, 2015.
32. Машбиц Я.Г. Комплексное страноведение. - Москва-Смоленск. 1998.
33. Международные экономические отношения: Учебник для студентов экономических вузов./ Под ред. В. Е. Рыбалкина. - 4-е изд., перераб. и доп. - М., 2008.
34. Меримский В. А. Загадки Афганской войны. - М.: 2006.
35. Мухаммадсифи Бовар. Масъуд – дар чабини таърих. - Душанбе, 2008.
36. Насенко Ю.П. Дж. Неру и внешняя политика Индии. - М., 1975.
37. Наумкин Виталий. Ближний Восток в мировой политике и культуре. - М. 2011.
38. Никитенко Е.Г. Афганистан: От войны 80-х до прогноза новых войн. - М., 2004.
39. Оймахмадов М., Муртазов М. Иқтисоди ҷаҳон. Техрон, 2001.
40. Современные международные отношения и внешняя политика. Под ред. Торкунова А. - М., 2005.
41. Интеграционные процессы в Азии в конце XX столетия. - М., 1995.
42. Платонов О., Райзегер Г., Мировая гегемония Америки. Летопись кровавых преступлений. - М., 2012.

43. Плеханов Сергей Глядя в будущее. - М. 2013.
44. Писарева М.П. Мировая экономика. Конспект лекций. - М., 2008.
45. Примаков Е. М. Анатомия ближневосточного конфликта. - М., 1978.
46. Примаков Евгений. Конфиденциально. Ближний Восток на сцене и за кулисами. - М., 2012.
47. Расулиён Қ. Покистон (роҳнамои мухтасар), - Душанбе, 1997.
48. Россия, Китай и энергетическая геополитика в Центральной Азии. - М. 2012
49. Салих М. М. Палестинский вопрос. - М., 2001.
50. Сагторзода А, Назаров Т, Дипломатияи муосири тоҷик. - Душанбе, 2006.
51. Симионов Ю.Ф. Мировая экономика и международные отношения. - М., 2005.
52. Сионизм - враг мира социального процесса. - Киев, 1984.
53. Современные международные отношения. /Под ред. А.В.Торкунова. - М., 2000.
54. Страны и регионы мира. Экономико-политический справочник. Под ред. Булатова А.С., - М., 2003.
55. Стрельцов Дмитрий Япония в поисках новой глобальной роли. - М. 2013.
56. Стрельцов Дмитрий Территориальный вопрос в Афрод-Азиатском мире - М. 2013.
57. Стрельцов Дмитрий Япония: политическая модернизация эпохи Хэйсэй. М. 2013.
58. Территориальные притязания Пекина: Современность, история? - М., 1979.
59. Толорая Г. Д. Республика Корея. - М.: 1991.
60. Хрусталев М.А. Основы теории внешней политики государства. - М., 1984.
61. Цыганков П.А. Международные отношения. - М., 1996.
62. Центральная Азия: геополитика, геоэкономика, безопасность. - Ташкент, 2001.
63. Халфин Н.А. Борьба за Курдистан /Курдский вопрос в международных отношениях 19 века. - М., 1963.
64. Хитти Филипп. Краткая история Ближнего Востока. Мост трех континентов. - М. 2012
65. Холиқназаров Худоберди "Республика Таджикистан и Китайская Народная Республика – сотрудничество во имя развития" (сборник статей 2009-2012 гг.) - Душанбе, 2012.

66. Шарипов А.Н. Из истории таджикско-казахстанских отношений. - Душанбе, 2012.
67. Шерьяданова К.Г. Современные интеграционные процессы. Учебное пособие. - Астана, 2010.
68. Чикишев А. В. Спецназ в Афганистане. - М., 2004.

Мақола, рӯзнома ва маҷаллаҳо

1. Авдои Т.С. История курдского вопроса// Журнал «Социология власти». М.: РАГС при Президенте РФ, 2009. - №4.
2. Баскова М.П. «Японская экономическая модель»// Журнал – Мировая экономика и международные отношения 2004 №1.
3. Волгин Н. Японский опыт, который стоит изучать и разумно заимствовать// Человек и труд. – 2004. - №6.
4. Васильев А.М. Восстание в арабском мире: Посевы и Выходы. Азия и Африка сегодня № 6 - 2011
5. Кирьянов О. В. Рост экономического влияния Китая на КНДР: есть ли у Сеула повод для беспокойства? // Россия и АТР. — 2012. — № 4 (78).
6. Лазарев М.С. Курдская проблема в европейском измерении / Азия и Африка сегодня. 1997. №2.
7. Лунев С. И. Ведущие позиции Индии в системе международных отношений в Южной Азии и её противоборство с Пакистаном // Роль ключевых стран в международных отношениях в 1990-е годы. — М., 1995.
8. Махмутов Т.А., Филиппова Л.В.// Вестник РСМД, №10, 2013.
9. Михайлов А. Главный секрет японского «экономического чуда»// Япония. – 2003. - №5.
10. Расулиён К. Кашмир: бихишти дируза ва дузахи имрӯза// Дунё (маҷуи мақолаҳо).-Душанбе, 2009.
11. Петрунина Ж.В. Эволюция отношений между Китаем и Южной Кореей на рубеже XX—XXI веков // Вестник Рязанского государственного университета им. С. А. Есенина. - 2012. - № 35.
12. Тимофеев И.Н. Интересы России в Центральной Азии: содержание, перспективы, ограничители. / Тимофеев И.Н., Кишваре, ки аслан вучуд надошт, мехоҳад Фаластинро ба нестй бирасонад
14. Шарипов А.Н. //Бархӯрди манфиати геополитикии кишварҳои абаркудрат дар Осиёи Марказӣ. Илм ва фановарӣ (силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ) №2, с-227-230.

15. Шарипов А.Н. //Осиёи Марказӣ дар низоми геополитикии Россия: марҳилаҳои таърихӣ ва воқеият. Илм ва фановарӣ (силсилаи илмҳои ҷомеашиносӣ) №2, с-241-245.

Мавод аз сомонаҳои электронӣ

1. 10 уқасоҷи фактор о Северной Корее, которые скрывает Ким Чен Ён <http://www.povate.ru/blogs/240115/29721/>
2. Алиев Руслан Экологические проблемы стран Азии и Африки <http://old.mgimo.ru/news/experts/document>
3. «Арабская весна» – американский заговор? («Al Jazeera», Катар) <http://rus.rugt.ru/2012/02/07/654951>
4. Арабская весна и глобальная международная система <http://www.wprg.ru/?p=2332>
5. Бехруз Х. Исламское государство: классическая модель и современная интерпретация. <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=26&art=29>
6. Демократическая и "исламская" модели государственного устройства <http://www.istorga.ru>
7. ИГИЛ <http://tass.ru/info/1264570>
8. Исламское государство Ирака и Леванта. www/Wikipedia.org
9. Леонов Н.С. Арабская весна 2011 года <http://russdom.ru/node/4490>
10. Параметры решения курдской проблемы. http://kurdistan.ru/2013/01/28/articles-18073_Parametry_reseniya.html
11. Проблемы интеграции в арабском мире. http://geolike.ru/page/gl_4443.htm
12. Политика Китая в Центральной Азии. [http://newsruss.ru/doc/index.php/характеристика](http://Электронный ресурс//newsruss.ru/doc/index.php/характеристика)
13. Региональная <http://www.yaklass.ru/materiali?mode=lsntheme&reshenie=yekologicheskix>
14. Решение экологических проблем. <http://eco.univer.com/3426->
15. «Что есть что в мировой политике» - Словарь. Экологические проблемы и экономика Азии
16. Экологические проблемы и экономика Азии <http://www.godon.org/polit-111031095143>
17. Экологические проблемы развивающихся стран http://www.ecosystema.ru/07referats/razv_strani.htm
18. Экономика Азии <http://ru.knowledgr.com/00726906/>

АМРИДДИН ШАРИФОВ

МАСЪАЛАҲОИ МУБРАМИ ШАРҚИ МУОСИР

Хуруфчин- Азимова Р.И.
Мусахҳх Шазипов О.Н.
Дизайни компютерӣ Сабуров К.

Ба матбаа 12.12.2022 таҳвил гардид.
Чопаш 22.12.2022 ба имзо расид.

Коғазӣ офсет. Чопи офсет.
Хуруфи адабӣ. Адади нашр 100 нусха

Матбааи Вазорати маориф ва илми
Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш.Душанбе, кучаи Лоҳутӣ, 6 гузаргоҳи 1

МУНДАРИҶА

Рӯйхати ихтисораҳо	3
Муқаддима	4
Боби I. Таъсифи Осиё ва минтақаҳои он	6
Боби II. Ҷаҳонишавӣ ва равандроҳои сиёсӣ дар Шарқи Наздиқ	10
Боби III. Амсилаи исломии рушди давлатҳои Шарқ	15
Боби IV. Масоили иқтисодӣ ва экологии Осиё	21
Боби V. «Баҳори араб» ва тамоюлоти навин дар мамӯлики араб	32
Боби VI. Бухрони Шарқи Наздиқ дар низоми нави муносибатҳои байналхалқӣ	37
Боби VII. Тапаққули манбаи нави хатар дар Шарқи Наздиқ	47
Боби VIII. Масъалаи курдро дар Осиёи Ғарбӣ	51
Боби IX. Вазъи геополитикии дар минтақаи осӣён укёнуи Ором	64
Боби X. Нақши Ҷин дар равобити минтақаӣ	70
Боби XI. Масъалаи Корея дар низоми нави муносибатҳои байналхалқӣ	75
Боби XII. Ҷопон дар низоми равобити минтақаӣ	83
Боби XIII. Нақши Осиёи Ҷанубӣ дар низоми равобити минтақаӣ	89
Боби XIV. Низои Кашмир ва нақши он дар равобити минтақаӣ	95
Боби XV. Осиёи Марказӣ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ	100
Боби XVI. Бухрони Афғонистон дар низоми равобити минтақаӣ	105
Боби XVII. Нақши Осиё дар низоми нави муносибатҳои байналхалқӣ	111
Намунаи тестҳо	122
Адабиёти истифодашуда	133

